

Kansainväliset sijaissyntytysjärjestelyt ja lapsen vanhemmuus

OT00BG65 Asianajajan perhe- ja perintöoikeus
Tutkielma

Laatija:
Julia Lehvonen

24.5.2025

Tutkielma

Oppiaine: OT00BG65 Asianajajan perhe- ja perintöoikeus

Tekijä: Julia Lehvonen

Otsikko: Kansainväliset sijaissynnytyjärjestelyt ja lapsen vanhemmuus

Ohjaaja: Tuulikki Mikkola

Sivumäärä: 68 sivua

Päivämäärä: 24.5.2025

Suomessa hedelmöityshoitoihin perustuvat sijaissynnytyjärjestelyt ovat kiellettyjä hedelmöityshoitolaan nojalla. Kiellosta huolimatta ja ehkä jopa sen takia Suomessa asuvat henkilöt ryhtyvät järjestelyihin ulkomailla valtioissa, jotka sallivat järjestelyt. Mikäli ulkomailla järjestelyihin osallistuneet aiotut vanhemmat asuvat Suomessa pysyvästi, seuraa järjestelyistä vanhemman ja lapsen oikeussuhdetta koskevia kysymyksiä, joihin kansallisen viranomaisen tulee antaa vastaus.

Tutkielma on lainopillinen tutkimus, joka pohjautuu vahvasti aiheesta koskevaan normipohjaan ja oikeuskäytäntöön. Sen tarkoituksena on selvittää, kuinka rajat ylittävä oikeudellinen vanhemmuus määräytyy Suomessa kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneelle lapselle sekä se, kuinka oikeuskäytäntö on määritellyt rajat ylittävää vanhemmuuden vahvistamista näissä tilanteissa ja kuinka ja mitkä lapsen oikeudet oikeuskäytännössä ovat vaikuttaneet tapauksen ratkaisuun. Tutkielmassa perehdytään myös siihen, mitkä lapsen oikeudet kansainvälisen sosiaalipalveluiden järjestön (ISS) laatimien Veronan periaatteiden mukaan tulee ottaa huomioon lapsen oikeudellista vanhemmuutta koskevissa ratkaisuisa silloin, kun lapsi on saanut alkunsa kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden kautta.

Koska kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä on kyse rajat ylittävästä kansainvälisyksityisoikeudellisesta kysymyksestä, tulee aiotun vanhemman vanhemmuuden tunnustamista hakea Suomessa erikseen tuomioistuimelta ja mahdollisesti toisen aiotun vanhemman vanhemmuuden vahvistamista perheen sisäisen adoption kautta. Rajat ylittävän vanhemmuuden vahvistamiseen sovelletaan vanhemmuuslain (775/2022, VanL) 8 luvun kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvia säännöksiä ja tarkemmin joko sen tunnustamis- tai lainvalintanormia. Perheen sisäiseen adoptioon sovelletaan puolestaan adoptiolain säännöksiä koskien perheen sisäistä adoptiota. Vanhemmuutta koskevat ratkaisut kuuluvat lapsioikeuden alaan, jolloin lainsoveltajan tulee ratkaisua tehdessä ottaa huomioon myös eri ihmisoikeussopimusten, etenkin Yhdistyneiden kansakuntien (YK) yleissopimuksen lapsen oikeuksista (SopS 59–60 /1991, LOS, lapsen oikeuksien sopimus) vaikutus tapauksen tulkintaan.

Kansallisesta kiellosta huolimatta nykyinen oikeuskäytäntö antaa tietyllä tapaa oikeutuksensa sille, että aiotut vanhemmat kiertävät Suomessa vallitsevaa kieltoa ryhtymällä järjestelyihin ulkomailla. Oikeuskäytännössä on mm. katsottu lapsen edun sekä tämän ihmisoikeutena turvatun oikeuden yksityiselämän kunnioitukseen menevän ehdottomuusperiaatteen soveltamisen edelle rajat ylittävää vanhemmuutta koskevissa ratkaisuisa. Kyseisillä ratkaisuisa on katsottu olevan yhteys varsin moniin lapselle kuuluviin oikeuksiin, kuten lapsen oikeuteen säilyttää identiteettinsä (nimi, kansalaisuus, perhesuhteet) asianmukaisen avun ja suojelun kautta.

Järjestelyt vaativat siihen ryhtyviltä henkilöiltä paljon toimia eri viranomaisten kanssa niin järjestelyvaltioissa kuin Suomessa. Voidaan varsin yksiselitteisesti todeta järjestelyiden olevan varsin haastava lapsenhankintatapa. Mielenkiintoinen lisätutkimuksen aihe olisi *de lege ferenda* - tutkimus siitä, millaisia lainsäädännöllisiä muutoksia Suomessa tulisi tehdä, jotta sijaissynnytyjärjestelyt kieltävä oikeustila todella kieltäisi myös kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyihin ryhtymisen.

Avainsanat: sijaissynnytytys, kohdunvuokraus, oikeudellinen vanhemmuus, vanhemmuuden vahvistaminen, lapsen etu, kansainvälinen lapsioikeus, ordre public

Sisällys

Kansainväliset sijaissynnytysjärjestelyt ja lapsen vanhemmuus	I
Lähteet.....	VI
Lyhenteet.....	XII
1 Johdanto.....	1
1.1 Aiheen taustaa.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset.....	5
1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto	7
2 Kansainväliset sijaissynnytysjärjestelyt.....	9
2.1 Sijaissynnytysjärjestelyt ilmiönä	9
2.1.1 Yleistä	9
2.1.2 Sijaissynnytysjärjestelyt Suomessa ennen vuotta 2007	12
2.2 Sijaissynnytysjärjestelyitä koskeva kansallinen lainsäädäntö sekä Suomea velvoittava kansainvälinen sääntely	13
2.3 Kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden toteutus käytännössä	17
3 Oikeudellinen vanhemmuus	23
3.1 Yleistä vanhemmuutta koskevista käsitteistä	23
3.2 Oikeudellisen vanhemmuuden määräytyminen Suomessa kansainvälisiä sijaissynnytysjärjestelyitä koskevissa tilanteissa	27
3.2.1 Äitiyden ja isyyden vahvistaminen Suomessa vanhemmuuslain mukaan	27
3.2.2 Äitiyden tai isyyden vahvistaminen Suomessa perheen sisäisessä adoptiossa adoptiolain mukaan	32
4 Lapsen oikeudet.....	35
4.1 Yleistä lapsen oikeuksista	35
4.2 Lapsen etu	38
4.3 Veronan periaatteet ja sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeudet	41
4.3.1 Yleistä Veronan periaatteista.....	41
4.3.2 Sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeudet koskien vanhemmuuden tunnustamista Veronan periaatteiden mukaan.....	42

5 Kansainvälinen ja kansallinen oikeuskäytäntö koskien oikeudellisen vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisten sijaissyntytysjärjestelyiden kontekstissa	47
5.1 Yleistä	47
5.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksiä koskien vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisissä sijaissyntytysjärjestelyissä	48
5.2.1 Aiotun geneettisen isän isyyden vahvistaminen	48
5.2.2 Aiottujen ei-geneettisten vanhempien vanhemmuuden vahvistaminen	50
5.2.3 Aiotun geneettisen ja ei-geneettisen äidin äitiyden vahvistaminen	52
5.2.4 Aiottujen geneettisen ja ei-geneettisen isän isyyden vahvistaminen kahden isän perheessä	56
5.3 Helsingin hovioikeuden päätökset koskien isyyden vahvistamista kansainvälisissä sijaissyntytysjärjestelyissä.....	57
5.3.1 Helsingin hovioikeuden päätös nro 2029, ratkaistu 12.7.2012.....	57
5.3.2 Helsingin hovioikeuden päätös nro 2064, ratkaistu 5.7.2013.....	58
6 Johtopäätökset	62

Lähteet

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta, s. 35–56 teoksessa Häyhä, Juha (toim.), *Minun metodini*. Werner Söderström Lakitieto Oy – WSLT, 1997.

Burrell, Riitta – Lehtonen, Lasse – Salminen, Sakari: *Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu*. Oikeustiede Jurisprudentia, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirja XL 2007.

Burrell, Riitta: *Sijaissynnytysjärjestelyt – oikeudellisia näkökohtia*. *Lakimies* 5/2011, s. 1000–1007.

Gottberg, Eva: *Perhesuhteet ja lainsäädäntö*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A 133 2013.

Hakalehto, Suvianna – Toivonen, Virve: *Johdatus lapsen oikeuksiin perheessä*. Teoksessa Hakalehto, S. & Toivonen, V. (toim.): *Lapsen oikeudet perheessä*. Kauppakamari 2021. s. 20–69.

Hakalehto, Suvianna: *Lapsioikeuden perusteet*. Alma Talent Oy, Helsinki 2018.

Helin, Markku: *Isyyslaki*. Talentum, 2016.

Helin, Markku: *Suomen kansainvälinen perhe- ja perintöoikeus*. Alma Talent Oy, 2020.

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu: *Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön*. Alma Talent, 2017.

Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo: *Kirjoitetaan juridiikkaa*. Talentum Media Oy, 2010.

Kangas, Urpo: *Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet*. Alma Talent Oy, Helsinki 2023.

Kurki-Suonio, Kirsti: *Oikeus ja muuttuva vanhemmuus*, s. 129–166 teoksessa Weckström, Katja – Niemi, Matti Ilmari – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Huuhtanen, Joonas (toim.), *Modernit perhesuhteet ja oikeus*. Alma Talent Oy, 2021.

Mikkola, Tuulikki: *Kansainvälinen avioliitto- ja jäämistöoikeus*. WSOYpro, 2009.

Mikkola, Tuulikki: *Kansainvälinen lapsioikeus*. Talentum, 2012.

Mikkola, Tuulikki: *Lapsi–vanhempi -suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissynnytysjärjestelyn seurauksena*. *Lakimies* 2/2020 s. 200–220.

- Nieminen, Liisa: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Alma Talent Oy, Helsinki 2013.
- Nieminen, Liisa: Ristiriitainen soft law – liian paljon vai liian vähän soft law'ta?
Lakimies 7–8/2020 s. 1081–1103.
- Pajulammi, Henna: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa S. Hakalehto-Wainio – L. Nieminen (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013 s. 89–123.
- Salminen, Sakari: Lapsioikeuden perusteet. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisu, Turku 2008.
- Salminen, Sakari: Sijaissynnytys – sallitusta kielletyksi. Oikeustieto 1/2007, s. 17–20.
- Söderström-Anttila, Viveca – Blomqvist, Tom – Foudila, Tuija – Hippeläinen, Maritta – Kurunmäki, Henri – Siegberg, Rita – Tulppala, Maija – Tuomi-Nikula, Merja – Vilksa, Sirpa – Hovatta, Outi: Experience of in vitro fertilization surrogacy in Finland, Acta Obstet Gynecol Scand 2002: 81: 747–752.
- Söderström-Anttila, Viveca – Wennerholm, Ulla-Britt – Loft, Anne – Pinborg, Anja – Aittomäki, Kristiina – Romundstad, Liv Bente – Bergh, Christina: Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families - a systematic review. Human Reproduction Update, 2016, 22(2), 260–276.
- Tiitinen, Aila - Savolainen-Peltonen, Hanna: Lapsettomuus, s. 142–162 teoksessa Tapanainen, Juha – Heikinheimo, Oskari – Mäkikallio, Kaarin (toim.), Naistentaudit ja synnytykset. Kustannus Oy Duodecim, 2019.
- Tuori, Kaarlo: Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisu, 2013.
- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri: Tuomion perustelevminen. Talentum, Helsinki 2010.

Virallislähteet

- Council of Europe: Human Artificial Procreation, Information Document, Strasbourg 1989.
- Digi- ja väestötietovirasto: Etusivu. <https://dvv.fi/henkiloasiakkaat> (Käyty sivuilla 30.3.2025)
- Digi- ja väestötietovirasto: Palvelut henkilöasiakkaille, Kansalaisuus, Kansalaisuuden rekisteröiminen. <https://dvv.fi/kansalaisuuden-rekisteroiminen> (Käyty sivuilla 30.3.2025)

- Digi- ja väestötietovirasto: Palvelut henkilöasiakkaille, Lapsen syntymä ja adoptio, Ulkomailla syntyneen lapsen rekisteröinti Suomessa. <https://dvv.fi/ulkomailla-syntyneen-lapsen-rekisterointi> (Käyty sivuilla 30.3.2025)
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, requested by the French Court of Cassation (Request No. P16-2018-001). 10.4.2019.
- General Comment No. 5 (2003): General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child CRC/GC/2003/5. (Yleiskommentti nro 5 (2003) Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet).
- Hague Conference on Private International Law: Final Report: The feasibility of one or more private international law instruments on legal parentage. Prel. Doc. No 1 of November 2022.
- Hague Conference on Private International Law: Parentage / Surrogacy project. <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy> (Käyty sivuilla 21.3.2025)
- Hague Conference on Private International Law: Working Group on Parentage / Surrogacy: Report of the third meeting (from 4 to 8 November 2024). Prel. Doc. No 1B of November 2024.
- HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 76/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta.
- HE 3/2006 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta.
- HE 104/2009 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi isyyslain muuttamisesta ja eräistä kansainvälisluontoisista perheoikeudellisista suhteista annetun lain 18 ja 22 §:n kumoamisesta.
- HE 47/2011 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle adoptiota koskevan lainsäädännön uudistamiseksi sekä lasten adoptiota koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen hyväksymiseksi ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.

HE 132/2021 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi.

International Social Service: Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy, 2021. https://www.iss-ssi.org/images/Surrogacy/VeronaPrinciples_25February2021.pdf (Käyty sivuilla 22.3.2025)

Lapsiasiavaltuutettu: Fi, Lapsen oikeudet, YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit. <https://lapsiasia.fi/yleiskommentit>. (Käyty sivuilla 2.5.2025)

Maahanmuuttovirasto: Luvat ja kansalaisuus, Suomen kansalaisuus, Kansalaisuusilmoitus, Ulkomailla syntynyt lapsi. <https://migri.fi/kansalaisuusilmoitus/ulkomailla-syntynyt-lapsi>. (Käyty sivuilla 30.3.2025)

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:5: Synnyttäneen äidin selvittäminen ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevan sääntelyn uudistaminen, 2023.

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012: Arviomuistio sijaissyntyysjärjestelyistä, 2012.

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18: Selvitys ei-kaupallisen sijaissyntyysjärjestelyn sallimisesta Suomessa, 2023.

Sosiaali- ja terveysministeriö: Tiedote, Perhevapaauudistus astuu voimaan elokuussa 2022, 13.1.2022.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta (ETENE): Lausunto hedelmöityshoitolaista, 18.12.2000.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta (ETENE): Lausunto sijaissyntytyshoidoista Suomessa, 28.9.2011.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta (ETENE): Lausunto sijaissyntytyshoidoista Suomessa, Liite 1. Söderström-Anttila, Viveca – Ämmälä, Pirkko: Oma geneettinen lapsi sijaissyntytyshoidon avulla, 2011.

Suomi ulkomailla: Suomi ja Euroopan neuvosto, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. [Euroopan ihmisoikeustuomioistuin - Suomi ulkomailla: Euroopan neuvosto](#). (Käyty sivuilla 14.5.2025)

Ulkoministeriö: Matkustaminen, Edustustojen palvelut ulkomailla, Sijaissyntytykset ulkomailla, 2025.

United Nations General Assembly Human Rights Council: Report of the Special Rapporteur on the sale and sexual exploitation of children, including child prostitution, child pornography and other child sexual abuse material, A/HRC/37/60, 15.1.2018.

Valtioneuvosto: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta: Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019 (Valtioneuvoston julkaisu 2019:31).

Oikeustapaukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

C ja E v. Ranska, hakemusnumerot 1462/18 ja 17348/18, ratkaistu 19.11.2019.

D v. Ranska, hakemusnumero 11288/18, ratkaistu 16.7.2020.

D.B. ja muut v. Sveitsi, hakemusnumerot 58817/15 ja 58252/15, ratkaistu 22.11.2022.

Foulon ja Bouvet v. Ranska, hakemusnumerot 9063/14 ja 10410/14, ratkaistu 21.7.2016.

K.K. ja muut v. Tanska, hakemusnumero 25212/21, ratkaistu 6.12.2022.

Labassee v. Ranska, hakemusnumero 65941/11, ratkaistu 26.6.2014.

Laborie v. Ranska, hakemusnumero 44024/13, ratkaistu 19.1.2017.

Menesson v. Ranska, hakemusnumero 65192/11, ratkaistu 26.6.2014.

Paradiso ja Campanelli v. Italia, hakemusnumero 253518/12, ratkaistu 27.1.2015.

Valdís Fjölfnisdóttir ja muut v. Islanti, hakemusnumero 71552/17, ratkaistu 18.5.2021.

Euroopan unionin tuomioistuin

C-167/12, ECLI:EU:C:2014:169, ratkaistu 18.3.2014.

C-363/12, ECLI:EU:C:2014:159, ratkaistu 18.3.2014.

Helsingin hovioikeus

Päätös nro 2029, diaarinumero H 12/1731, ratkaistu 12.7.2012.

Päätös nro 2064, diaarinumero H 13/1327, ratkaistu 5.7.2013.

Muut tuomioistuimet

Högsta domstolens beslut: mål nr Ö 5151–04, meddelat 7.6.2006.

The Supreme Court of New Jersey: 109 N.J. 396, 537 A.2d 1227, 1988 N.J.77
A.L.R.4th 1.

Medialähteet

Nurmilaakso, Tiia: 13. kerta toden sanoo - Tahattomasti lapsettomilla Kialla ja Tepolla on vielä yksi kuuden päivän ikäinen alkio pakkasessa. Yle Akuutti 14.10.2024. <https://yle.fi/aihe/a/20-10007070> (Luettu 16.2.2025)

Pelo, Mira: Anna syntyi ilman kohtua ja luuli jäävänsä ilman omia lapsia – unelma toteutui lopulta tavalla, joka on Suomessa laitton. Yle Akuutti 1.11.2021. <https://yle.fi/aihe/a/20-10001521> (Luettu 16.2.2025)

Riiali, Marianne: ”Sanoisipa joku mummiksi” – Silja Vepsänrepo suree ”lapsettomuuden toista kierrosta”. Helsingin Sanomat 24.2.2025. <https://www.hs.fi/suomi/art-2000011028549.html> (Luettu 24.2.2025)

Talasterä, Johanna: Alkiot ovat pakkasessa ja sijaissynnyttäjät tiedossa – laki estää hoitojen toteuttamisen Suomessa. Yle Uutiset 1.9.2024. <https://yle.fi/a/74-20108332> (Luettu 16.2.2025)

Muut lähteet

Koulu, Sanna: 30.5.2023 annettu lausunto oikeusministeriölle selvityksestä eikaupallisen sijaissynnytyjärjestelyn sallimisesta, asia: VN/5969/2019.

Lapsettomien yhdistys Simpukka ry: ”Prosessin raskain osuus oli taistelu Suomen viranomaisten kanssa” - Kysely sijaissynnytyjärjestelyjä harkitseville, järjestelyissä oleville ja niillä lapsen saaneille suomalaisille. 2025.

Lapsettomien yhdistys Simpukka ry: Tietoa, Polkuja perheeksi. <https://simpukkary.fi/tietoa/polkuja-perheeksi/> (Käyty sivuilla 22.2.2025)

Lapsettomien yhdistys Simpukka ry: Tietoa, Sijaissynnytys. <https://simpukkary.fi/tietoa/sijaissynnytys-kaikilla-on-oikeus-saada-lapsi/> (Käyty sivuilla 24.2.2025)

Nordic Surrogacy: <https://www.nordicsurrogacy.se/fi> (Käyty sivuilla 25.2.2025)

Lyhenteet

CRC	Committee on the Rights of the Child (YK:n lapsen oikeuksien komitea)
DVV	Digi- ja väestötietovirasto
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi SopS 63/1999)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETENE	Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta
EU	Euroopan unioni
EU:n perusoikeuskirja	Euroopan unionin perusoikeuskirja (2012/C 326/02)
EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
HE	hallituksen esitys
HedHL	laki hedelmöityshoidoista (1237/2006)
HO	hovioikeus
ISS	International Social Service
komitea	YK:n lapsen oikeuksien komitea
lapsen huoltolaki	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
LOS, lapsen oikeuksien sopimus	YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60 /1991)
Migri	Maahanmuuttovirasto
OM	oikeusministeriö
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	rikoslaki (39/1889)
UM	ulkoministeriö
VanL	vanhemmuuslaki (775/2022)
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YK:n ihmisoikeusjulistus	YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus

1 Johdanto

1.1 Aiheen taustaa

”13. kerta toden sanoo - Tahattomasti lapsettomilla Kiällä ja Tepolla on vielä yksi kuuden päivän ikäinen alkio pakkasessa.”¹

”Sanoisipa joku mummi” – Silja Vepsänrepo suree ”lapsettomuuden toista kierrosta”²

”Anna syntyi ilman kohtua ja luuli jäävänsä ilman omia lapsia – unelma toteutui lopulta tavalla, joka on Suomessa laitton”³

”Alkiot ovat pakkasessa ja sijaissynnyttäjät tiedossa – laki estää hoitojen toteuttamisen Suomessa”⁴

Lapsettomuus ja lapsettomuushoidot ovat olleet viime vuosina mediassa pinnalla olevia aiheita. Kaikki eivät lapsitoiveistaan huolimatta saa lapsia luonnollisella tavalla, minkä vuoksi lapsia toivovat henkilöt saattavat ryhtyä erilaisiin lääketieteellisiin tai muihin toimenpiteisiin lapsen saamiseksi. Lapsettomuutta voidaan hoitaa mm. erilaisilla hedelmöityshoidoilla, kuten inseminaatiolla, eli keinosiemennyksellä tai koeputkihedelmöityksellä. Lasta haluavien on myös mahdollista ryhtyä tietyin ehdoin esim. adoptioon tai sijaisvanhemmaksi huostaanotetulle lapselle.⁵

Lapsettomuuden ja lapsettomuushoitoihin hakeutumisen taustalla voi olla useita eri syitä, kuten esimerkiksi kohdun rakenneviat tai miehen hedelmättömyys. Aina lapsettomuudelle ei löydetä syytä, jolloin voidaan puhua selittämättömästä lapsettomuudesta.⁶

Lapsettomuushoitoihin voidaan hakeutua myös silloin, kun lapsen saanti on muusta syystä biologisesti mahdotonta, esimerkiksi silloin, kun henkilö on syntynyt ilman kohtua tai menettänyt sen, kun henkilö haluaa tulla vanhemmaksi itsellisesti tai kun lasta haluava pariskunta on keskenään samaa sukupuolta.

¹ Yle Akuutti 14.10.2024.

² Helsingin Sanomat 24.2.2025.

³ Yle Akuutti 1.11.2021.

⁴ Yle Uutiset 1.9.2024.

⁵ Simpukka ry: Tietoa, polkuja perheeksi.

⁶ Tiitinen ym: Lapsettomuus, lapsettomuuden syyt.

Maaailmanlaajuisesti paljon mielipiteitä jakava sijaissyntytyks⁷ on myös yksi lapsettomuuden hoitoon kehitetyistä, maailmalla jo pitkän aikaa käytössä olleesta järjestelystä.

Sijaissyntytyksellä tarkoitetaan yksinkertaistettuna järjestelyä, jossa sijaissyntyttäjänä toimiva henkilö saatetaan raskaaksi ja lapsi luovutetaan sopimuksen nojalla synnytyksen jälkeen aiotun vanhemman tai aiottujen vanhempien⁸ kasvatettavaksi.⁹

Suomessa sijaissyntytyks on ollut kiellettyä vuodesta 2007 alkaen hedelmöityshoitolain (1237/2006, HedHL) nojalla. HedHL 8.1,6 §:n mukaan hedelmöityshoitoa ei saa antaa, mikäli on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa adoptiolapseksi. Säännös yksinkertaisesti estää hedelmöityshoitojen käytön sijaissyntytyksjärjestelyissä.¹⁰ Tämän lisäksi Suomessa on kielletty sijaissyntytyksjärjestelyihin tähtäävät lääketieteelliset hoidot ja tutkimukset, vaikka tavoitteena olisikin toteuttaa ne ulkomailla.¹¹ Suomessa ei myöskään ole sallittua sopia vanhemmuuden siirtymisestä, sillä tällainen sopimus katsotaan meillä mitättömäksi.

Vaikka kansallinen lainsäädäntö kieltää hedelmöityshoitoihin pohjautuvan sijaissyntytyksen, eivätkä Suomen viranomaiset suosittele kansalaisten ryhtymistä ulkomailla suoritettaviin sijaissyntytyksjärjestelyihin, ei valtio kuitenkaan voi kieltää ketään ryhtymästä näihin ulkomailla.¹² Kansainvälisistä sijaissyntytyksjärjestelyistä voidaankin puhua lisääntymis-, eli reproduktioturismina.¹³ Suomen viranomaisten tietojen mukaan Suomesta on hakeuduttu sijaissyntytyksjärjestelyihin mm. Yhdysvaltoihin, Venäjälle ja Ukrainaan.¹⁴ Arvioiden mukaan ulkomaisiin järjestelyihin tai ulkomaisen sijaissyntyttäjän Suomeen tuomiseen ryhtyy vuosittain noin 5 paria.¹⁵

⁷ Sijaissyntytyksestä käytetään myös käsitettä kohdunvuokra, ks. esim. Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 47–48. Ks. myös Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe s. 197 ja HE 76/2002 vp s. 18: Järjestelyä voidaan kutsua kohdunvuokraukseksi, mikäli järjestelyihin on käytetty rahaa, eli järjestelyt ovat kaupallisia.

⁸ Aiottuja vanhempia voi olla yksi tai useampi. Tutkielmassa käsitellään kuitenkin selkeyden vuoksi vain aiottuja vanhempia monikossa, eli käytännössä pariskuntia, jotka ryhtyvät yhdessä sijaissyntytyksjärjestelyihin lapsen saamiseksi. Oikeuskirjallisuudessa aiotuista vanhemmista on käytetty myös käsitettä tilaajaperhe. Ks. Helin: Isyyslaki s. 23–24

⁹ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012 s. 9.

¹⁰ HE 3/2006 vp s.30.

¹¹ UM: Matkustaminen, Edustustojen palvelut ulkomailla, Sijaissyntytykset ulkomailla.

¹² Helin: Isyyslaki s. 23–24. Ulkoministeriö (UM): Matkustaminen, Edustustojen palvelut ulkomailla, Sijaissyntytykset ulkomailla.

¹³ Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe s. 184. Mikkola: Lapsi–vanhempi- suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissyntytyksjärjestelyn seurauksena s. 201. Burrell ym.: Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu s. 388.

¹⁴ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 8.

¹⁵ ETENE: lausunto sijaissyntytyshoidoista Suomessa s. 5.

Suomen viranomaisten näkemyksen mukaan kansainvälisten sijaissyntyysjärjestelyiden riskejä ja epävarmuustekijöitä ovat mm. aiottujen vanhempien ja järjestelyn tuloksena syntyneen lapsen perheoikeudellinen asema, lapsen luovutus sijaissyntyäjältä aiotuille vanhemmille, lapsen maahanpääsy järjestelyvaltiosta Suomeen, järjestelyiden sosiaaliset ja psykologiset vaikutukset lapseen sekä järjestelyvaltion mahdolliset terveydenhuollon laiminlyönnit koskien lasta ja sijaissyntyttäjää.¹⁶

Kansainvälinen yhteisö, Euroopan maat tai edes Euroopan Unioni (EU) ei ole löytänyt lainsäädännöllistä konsensusta kansainvälisen sijaissyntyysjärjestelmän ympärille.¹⁷ Tämä on aiheuttanut sen, että asiaa koskeva sääntely eri valtioissa poikkeaa toisistaan huomattavasti.¹⁸ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on todennut oikeuskäytännössään, että koska Euroopan maiden välillä ei ole konsensusta koskien sijaissyntyysjärjestelyiden sallittavuutta tai järjestelyiden kautta syntyneiden lasten ja aiottujen vanhempien välisen oikeudellisen suhteen tunnustamista, ollaan tilanteessa, jossa sijaissyntytystä koskevissa asioissa jäsenvaltiolla on laaja harkintamarginaali, vaikkakin vanhemmuutta koskevissa päätöksissä harkintamarginaali on selvästi rajatumpi, sillä vanhemmuus on tärkeässä roolissa henkilön identiteetin kannalta.¹⁹

Ongelmia yhteisen lainsäädäntöpohjan puuttuminen aiheuttaa erityisesti niissä tilanteissa, joissa ulkomailla sijaissyntyysjärjestelyiden kautta syntynyt lapsi tuodaan Suomeen ja aiotut vanhemmat vaativat toisessa maassa tehtyjen vanhemmuutta koskevien viranomaisten päätösten tunnustamista meillä, vaikka oikeusjärjestelmämme kieltää kyseiset järjestelyt. Kyseessä on tällöin kansainvälisyksityisoikeudellinen kysymys, joka lainsoveltajan tulee ratkaista. Tarkennettuna kyse on kansainvälisen lapsioikeudenalaan kuuluvasta kysymyksestä, joka syntyy, kun lapsen perhesiteisiin kuuluu jokin kansainvälinen liittymä ja ratkaistavaksi tulee se, mikä oikeusvaikutus toisessa maassa annetulla ratkaisulla on Suomessa.²⁰ Koska lapselle kuuluvat oikeudet ovat vahvasti kytköksissä oikeudelliseen vanhemmuuteen, voidaan kansainvälisen sääntelyn puuttumisen nähdä olevan varsin ongelmallista etenkin lapsen oikeuksien näkökulmasta.

¹⁶ UM: Matkustaminen, Edustustojen palvelut ulkomailla, Sijaissyntytykset ulkomailla.

¹⁷ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 23–24.

¹⁸ Mikkola: Kansainvälinen lapsioikeus s. 7.

¹⁹ *Mennesson v. Ranska* kohdat 77–81. *Labassee v. Ranska* kohdat 55–59.

²⁰ Mikkola: Kansainvälinen lapsioikeus s. 1 ja 7.

Kansainvälisen liittymän vuoksi lainsoveltajan tulee ottaa tapauksen käsittelyssä huomioon kansainvälisen yksityisoikeuden perusopit: lainsoveltajan tulee selvittää tuomioistuimen toimivaltaisuus, minkä maan säännöksiä aineellisen asian ratkaisuun tulee soveltaa sekä se, mikä on ulkomailla tehdyn päätöksen rajat ylittävä oikeusvaikutus.²¹ Tässä tutkielmassa mielenkiinto kohdistuu jälkimmäiseen ja tarkemmin vieraassa valtiossa annettujen vanhemmuutta koskevien päätösten rajat ylittävään oikeusvaikutukseen, sekä ylipäänsä vanhemmuuden määräytymistä koskevaan kansainvälisyksityisoikeudelliseen sääntelyyn kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kontekstissa. Toimivaltaisuuden sekä lainvalinnan syvempi käsittely rajataan työn ulkopuolelle.

Kansainvälinen yksityisoikeus sekä kansainvälinen lapsioikeus ovat lähtökohtaisesti osa kansallista oikeutta, jota on yhtenäistetty erilaisin kansainvälisin sopimuksin sekä EU sääntelyllä. Säännösten avulla on tarkoitus ratkaista tilanteita, joissa eri oikeusjärjestykset törmäävät toisiinsa. Ulkomaista tuomioistuimen tai muun viranomaisen päätöstä ei voida tunnustaa Suomessa ilman normitukea.²² Suomessa vieraassa valtiossa annetun vanhemmuutta koskevan päätöksen tunnustamiseen liittyviin kysymyksiin sovelletaan vanhemmuuslain 8 luvun kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvia säännöksiä.

Vieraassa valtiossa annettua päätöstä tulee ymmärtää ja kunnioittaa. Mikäli annetun päätöksen tunnustaminen kuitenkin rikkoisi toisen valtion oikeusjärjestelmän keskeisiä perusperiaatteita, on lainsoveltajalla käytössään *ehdottomuus*- eli *ordre public -periaate*, jonka avulla vieraan valtion päätös voidaan torjua.²³ Näin ollen, koska sijaissynnytys on Suomessa kielletty menettely, täytyy lainsoveltajan vieraan valtion päätöksen tunnustamista koskevassa asiassa selvittää, tuleeko tilanteessa sovellettavaksi ehdottomuusperiaate. Vanhemmuutta koskevat ratkaisut kuuluvat lapsioikeuden alaan, jolloin lainsoveltajan tulee ratkaisua tehdessä ottaa huomioon myös eri ihmisoikeussopimusten, etenkin lapsen oikeuksien sopimuksen vaikutus tapauksen tulkintaan.²⁴ Tulkinnassa tulee etenkin ottaa huomioon LOS 3 artikla, jonka mukaan kaikissa tuomioistuinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

²¹ Mikkola: Kansainvälinen lapsioikeus s. 13.

²² Mikkola: Kansainvälinen lapsioikeus s. 6, Mikkola: Kansainvälinen avioliitto- ja jäämistöoikeus s. 8.

²³ Mikkola: Kansainvälinen lapsioikeus s. 18.

²⁴ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 4. Salminen: Lapsioikeuden perusteet s. 3.

Sijaissynnytystä koskevassa julkisessa keskustelussa keskitytään usein järjestelyihin osallistuvien aikuisten oikeuksiin ja etenkin niihin liittyviin eettisiin kysymyksiin, jättäen järjestelyiden kautta syntyneiden lasten oikeudet vähemmälle huomiolle. Kuten Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta (ETENE) on osuvasti todennut, ei lasten hankkimisessa ole lähtökohtana lapsen tarve saada vanhempia, vaan kyse on aikuisen tarpeesta ja halusta saada lapsi.²⁵ Lapsen oikeudet ovat kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä ja niitä seuraavissa kansainvälisyksityisoikeudellisissa vanhemmuuskysymyksissä merkittävässä roolissa. Lapsi ei ole itse päättänyt alkuperäänsä, minkä vuoksi erilaisten, tässä tapauksessa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden, kautta syntyneiden lasten oikeuksia ja niiden toteutumista tulee tutkia lisää.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tutkielmassa on tarkoitus syventyä sijaissynnytysjärjestelyihin ilmiönä sekä järjestelyitä koskevaan kansalliseen ja Suomea velvoittavaan kansainväliseen normipohjaan. Tutkielmassa selvitetään se, kuinka rajat ylittävä oikeudellinen vanhemmuus määräytyy Suomessa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneelle lapselle. Lisäksi tutkielman tarkoituksena on selvittää se, miten oikeuskäytännössä määritellään rajat ylittävän vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden yhteydessä.

Työ vastaa myös siihen, kuinka ja mitkä lapsen oikeudet ovat vaikuttaneet sijaissynnytysjärjestelyitä koskevissa rajat ylittävissä vanhemmuuden vahvistamista koskevissa kansallisissa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuisa sekä siihen, mitkä lapsen oikeudet tulee Veronan periaatteiden mukaan ottaa huomioon lapsen oikeudellista vanhemmuutta koskevissa ratkaisuisa silloin, kun lapsi on saanut alkunsa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta. Tutkielman tavoitteena on tuottaa perusteltuja kannanottoja voimassa olevan oikeuden sisällöstä koskien tutkimusaihetta (*de lege lata*), sekä täsmentää yleisesti kuvaa kansainvälisestä sijaissynnytysjärjestelmästä, sekä järjestelyiden kulusta tilanteessa, jossa Suomessa pysyvästi asuvat henkilöt ryhtyvät järjestelyihin.

²⁵ ETENE: Lausunto hedelmöityshoitolaista s. 3–4.

Tutkielman aihe on tärkeä ja ajankohtainen, sillä kuten edellä on todettu, ovat lapsettomuus ja lapsettomuushoidot, sijaissynnytys mukaan lukien, yhteiskunnassamme paljon esillä olevia aiheita ja lapsen oikeudet ovat jääneet sijaissynnytyksestä koskevassa keskustelussa taka-alalle. Lisäksi sijaissynnytyksestä ja sitä koskevasta lainsäädännöstä käydään niin Suomessa kuin kansainvälisen yhteisön kesken poliittista keskustelua tasaisin väliajoin.

Suomessa keskustelua on käyty viimeksi vuonna 2023, kun oikeusministeriö (OM) on tehnyt selvityksen ei-kaupallisen sijaissynnytyksjärjestelyn sallimisesta Suomessa, joka on pohjautunut pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman kirjaukseen ei-kaupallisten sijaissynnytyksjärjestelyiden sallimisen selvittämisestä lainsäädännössä erikseen määriteltävissä tapauksissa.²⁶ Kansainvälinen yhteisö käy sijaissynnytyksestä koskevaa keskustelua puolestaan Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssin vanhemmuutta ja sijaissynnytyksiä käsittelevässä työryhmässä, joka on kokoontunut viimeksi huhtikuussa 2025.²⁷ Lisäksi kansainvälinen sosiaalipalveluiden järjestö on laatinut vuonna 2021 Veronan periaatteet, joiden tavoitteena on tukea sijaissynnytyksjärjestelyitä koskevan lainsäädännön kehittämistä järjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeuksien ja edun turvaamisen näkökulmasta (ks. lisää Veronan periaatteiden sisällöstä aluvusta 4.3).²⁸ Mikäli ei-kaupalliset sijaissynnytykset sallittaisiin Suomessa, tai kansainvälinen yhteisö saisi luotua jonkinlaista sääntelyä kansainvälisen sijaissynnytyksjärjestelmän ympärille, on myös tämän vuoksi tärkeää, että aihetta on tutkittu tarpeeksi etukäteen.

Tutkielmassa ei oteta kantaa sijaissynnytyksjärjestelyitä koskeviin eettisiin kysymyksiin tai siihen, tulisiko kyseisiä järjestelyitä sallia Suomessa. Tutkielma rajaa tarkastelunsa ulkopuolelle sijaissynnyttäjän oikeudet ja aiottujen vanhempien oikeuksia tarkastellaan pääasiassa lapsen oikeuksien näkökulmasta käsin. Työssä ei oteta kantaa lapsikauppaa koskeviin kysymyksiin, jotka nousevat usein esiin sijaissynnytyksjärjestelyitä koskevassa keskustelussa.²⁹ Tutkielmassa ei myöskään syvennytä tarkemmin kansainvälisiä

²⁶ Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31 s. 90. Ks. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18. Ks. myös vuonna 2012 tehty selvitys aiheesta: Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012.

²⁷ Ks. Hague Conference on Private International Law: Parentage / Surrogacy project: <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy>. Hague Conference on Private International Law: Working Group on Parentage / Surrogacy: Report of the third meeting (from 4 to 8 November 2024) s. 6.

²⁸ Ks. International Social Service (ISS), Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy, 2021.

²⁹ Ks. lisää lapsikauppaa koskevista kysymyksistä sijaissynnytyksjärjestelyissä: United Nations General Assembly Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the sale and sexual exploitation of children, including child prostitution, child pornography and other child sexual abuse material.

yksityisoikeudellisia kysymyksiä koskeviin perusoppeihin ulkomailla annetun ratkaisun rajat ylittäviä oikeusvaikutuksia lukuun ottamatta.

Työ pyrkii ottamaan huomioon monimuotoiset perheet sukupuolineutraalisti, kuitenkin käyttäen suoraan lainsäädännöstä tulevia termejä äiti ja isä. Rajallisen tilan ja helppolukuisuuden vuoksi, tutkielma käsittelee kuitenkin aiottuja vanhempia vain monikossa, jättäen näin yhden vanhemman perheet tarkastelun ulkopuolelle.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto

Työn tutkimusmenetelmänä käytetään lainoppia, eli oikeusdogmatiikkaa. Lainopin perinteisenä tehtävänä on nähty ratkaisun löytäminen käsillä olevaan tutkimusongelmaan voimassa olevien oikeussääntöjen sisällön tulkinnan ja säännösten systematisoinnin kautta. Lainopin avulla pyritään näin ollen antamaan vastaus siihen, kuinka oikeusjärjestyksen mukaan tietyssä tilanteessa tulisi toimia.³⁰

Tutkielmassa on tarkoitus tulkita ja systematisoida sekä kansainvälisiä että kansallisia oikeuslähteitä, käyttäen pääasiallisina lähteinä kansallista ja kansainvälistä sääntelyä koskien oikeudellisen vanhemmuuden määräytymistä, hedelmöityshoitoja, adoptiota ja lapsen oikeuksia, sekä niitä koskevaa lainvalmisteluaineistoa, sekä rajat ylittäviä kansainvälisiä sijaissynnytyjärjestelyitä koskevia kansallisen tuomioistuimen sekä EIT:n ratkaisuja ja kansallista ja kansainvälistä oikeuskirjallisuutta.

Työssä käytettävät, vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä koskevat, kansalliset tuomioistuinratkaisut ovat hovioikeustasoisia. Vaikka alempien tuomioistuinten ratkaisut katsotaan oikeuslähdeopillisesti sallituiksi oikeuslähteiksi³¹, on niiden käsittely tutkielman kannalta oleellista, sillä aiheesta ei ole olemassa korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja.

Työssä käsiteltävät EIT:n ratkaisut puolestaan eivät koske Suomea, vaan muita Euroopan neuvoston jäsenvaltioita. Suomi on Euroopan neuvoston jäsenenä velvollinen noudattamaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) määräyksiä, jotka on meillä saatettu voimaan lakina.

³⁰ Aarnio: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta s. 36–37, Husa ym.: Kirjoitetaan juridiikkaa s. 20.

³¹ Tuori: Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt s. 43–49.

EIT valvoo ylikansallisena tuomioistuimena EIS:n määräysten noudattamista jäsenvaltioissa mm. yksityishenkilöiden tekemien valitusten kautta. EIT:n oikeuskäytäntö täsmentää EIS:n avoimia ja yleisluontoisia normeja, mikä tarkoittaa sitä, että kansallisen lainsoveltajan tulee tuntea EIT:n oikeuskäytäntö myös muita jäsenvaltioita koskevien ratkaisujen osalta. Näin ollen, vaikka työssä käsiteltävät EIT:n ratkaisut eivät ole kohdistuneet Suomeen, ovat ne työn kannalta oleellisia, sillä ne vaikuttavat myös Suomen viranomaisten toimintaan sitä ohjaavalla tavalla.³²

Tutkielma on jaettu kuuteen päälukuun. Toinen luku käsittelee kansainvälisiä sijaissynnytyjärjestelyitä ilmiönä, järjestelyitä koskevaa normipohjaa sekä järjestelyiden etenemistä tilanteessa, jossa Suomessa asuvat vanhemmat osallistuvat kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyihin ulkomailla. Kolmannessa luvussa pureudutaan oikeudellisen vanhemmuuden määräytymisen perusteisiin kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden kontekstissa ja siihen, mitä oikeusvaikutuksia oikeudellisella vanhemmuudella on lapselle. Neljäs luku käsittelee lapsen oikeuksia, lapsen edun määritelmää sekä sitä, mitkä lapsen oikeudet ovat kansainvälisessä katsannossa katsottu olevan merkityksellisiä sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen vanhemmuuden tunnustamista koskevissa tilanteissa. Viidennessä luvussa käydään puolestaan läpi sitä, kuinka lapsen oikeudet ovat vaikuttaneet kansallisen tuomioistuimen sekä EIT:n ratkaisuihin koskien kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneiden lasten vanhemmuuden vahvistamista. Kuudes luku sisältää tutkielman johtopäätökset.

³² Suomi ulkomailla: Suomi ja Euroopan neuvosto, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Virolainen ym.: Tuomion perusteleminen s. 116 ja 373.

2 Kansainväliset sijaissyntyysjärjestelyt

2.1 Sijaissyntyysjärjestelyt ilmiönä

2.1.1 Yleistä

Kuten edellä on mainittu, on sijaissyntyysjärjestelyissä tarkoituksena se, että *sijaissyntyttäjänä* toimiva henkilö saatetaan raskaaksi ja hänen synnyttämänsä lapsi annetaan pääsääntöisesti sopimuksen perusteella *aiottujen vanhempien* kasvatettavaksi. Näin ollen sijaissyntyttävä kantaa ja synnyttää lapsen ja aiotut vanhemmat saavat lapsen itselleen kasvatettavaksi lapsen syntymän jälkeen.

Sijaissyntyysjärjestelyt mahdollistavat geneettisen vanhemmuuden paitsi pariskunnille, myös itsellisesti vanhemmaksi haluaville henkilöille sukupuoleen katsomatta. Järjestelyihin voidaan ryhtyä mm. silloin, kun äidiksi haluavalta puuttuu kohtu, henkilöllä on takana toistuvia keskenmenoja, synnyttäminen on muutoin erityisen riskialtista tai kun lasta haluava pariskunta on keskenään samaa sukupuolta.³³

Sijaissyntyysjärjestelyt voidaan toteuttaa monin eri tavoin. Mikäli järjestelyissä käytetään sijaissyntyttäjän omaa munasolua, joka hedelmöitetään aiotun isän tai ulkopuolisen luovuttajan siittiöillä esim. inseminaation³⁴ keinoin, on kyse *perinteisestä sijaissyntytyksestä*³⁵. Perinteinen sijaissyntyys voidaan toteuttaa myös yksityisin menetelmin.³⁶ Mikäli puolestaan järjestelyissä käytetään joko aiotun äidin tai ulkopuolisen lahjoittajan munasoluja, on kyse *keinohedelmöitykseen perustuvasta sijaissyntytyksestä*, jossa sijaissyntyttäjän kohtuun sijoitettava alkio muodostetaan koeputkihedelmöityksellä³⁷ tämän

³³ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 10 ja 50, Söderström-Anttila ym.: Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families - a systematic review s. 261–262, Lapsettomien yhdistys Simpukka ry, Tietoa, Sijaissyntyys.

³⁴ Tiitinen ym: Lapsettomuus, Hedelmöityshoidot, Inseminaatio: Inseminaatio, eli keinosiemennys on yksi hedelmöityshoitomuodoista. Inseminaatiossa raskaaksi haluavan henkilön kohtuonteloon ruiskutetaan ovulaation aikana ohuella katetrilla eroteltuja ja pestyjä siittiöitä. Toimenpiteen tueksi henkilölle voidaan antaa myös ultraäänitutkimusta ja hormonihoitoa, jonka tarkoituksena on munarakkuloiden kypsyttäminen.

³⁵ Perinteisestä sijaissyntytyksestä käytetään myös käsitettä traditionaalinen sijaissyntyys, ks. esim. Koulu: Lausunto oikeusministeriölle selvityksestä ei-kaupallisen sijaissyntyysjärjestelyn sallimisesta s. 1.

³⁶ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 10.

³⁷ Tiitinen ym: Lapsettomuus, Hedelmöityshoidot, Koeputkihedelmöitys: Koeputkihedelmöitys (*in vitro* -fertilisaatio, IVF) on hedelmöityshoitomuoto, jossa munasolu hedelmöitetään siittiöillä laboratoriossa elimistön ulkopuolella. Siittiöt ja munasolut voivat olla koeputkihedelmöitykseen osallistuvien henkilöiden omia tai luovutettuja sukusoluja. Henkilölle, jonka munasoluja aiotaan käyttää hedelmöityksessä, annetaan hoitojen yhteydessä munarakkulan kypsytyshoitoa. Ultraääniohjatussa punktiassa henkilön munasolut kerätään tämän emättimestä ja ne hedelmöitetään siittiöillä joko maljahedelmöityksen tai mikroruiskutuksen avulla. Kun alkio on lähtenyt kehittymään, siirretään se ultraäänikuvausohjauksessa katetrin avustuksella henkilön emättimen

kehon ulkopuolella. Siittiöt voivat olla joko aiotun isän tai ulkopuolisen lahjoittajan. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että syntyneellä lapsella joko on geneettinen yhteys yhteen tai molempiin aiotuista vanhemmista tai hänellä ei ole sitä ollenkaan.³⁸ Järjestelyihin voi näin ollen liittyä jopa viisi eri henkilöä: sijaissynnyttäjä, aiotut vanhemmat sekä ulkopuoliset siittiöiden ja munasolun luovuttajat. Toisaalta järjestelyt saattavat joskus vaatia useampiakin sijaissynnyttäjäehdokkaita tai sukusolujen luovuttajia, sillä lapsen saanti ei aina onnistu ensimmäisellä yrittämällä, jolloin tilanne voi vaatia sijaissynnyttäjän vaihtamista ja/tai eri lahjoittajien sukusolujen käyttöä.

Sijaissynnytyjärjestelyt ovat järjestelyvaltiosta riippuen joko kaupallisia tai ei-kaupallisia, eli altruistisia. *Kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt* tarkoittavat käytännössä sitä, että järjestelyihin liittyy sijaissynnyttäjän ja aiottujen vanhempien lisäksi kolmas ulkopuolinen taho, joka toimii järjestelyitä välittävänä toimijana. Toimija voi olla esimerkiksi yhtiö, yhdistys tai muu yhteenliittymä. Kaupallisissa järjestelyissä järjestelyyn osallistuvalla sijaissynnyttäjälle, tämän perheelle tai järjestelyitä välittävälle toimijalle maksetaan palkkio synnytyksestä. Mikäli järjestelyitä välittävä toimija pyytää jo pelkästään aiottujen vanhempien ja sijaissynnyttäjän välisen yhteyden luomisesta palkkiota tai korvausta, on kyse kaupallisista järjestelyistä. Monesti sijaissynnytyjärjestelyitä välittävät toimijat sijaitsevat hedelmöityshoitoklinikan yhteydessä tai ne ovat samaa organisaatiota klinikan kanssa. Järjestelyitä välittävien toimijoiden vastuulla on ensinnäkin sopimusten laatiminen sijaissynnyttäjien kanssa ja toiseksi muu kuin hoitotoimenpiteitä koskeva asiointi heidän kanssaan. Kaupallisissa järjestelyissä sijaissynnyttäjä on usein aiotuille vanhemmille entuudestaan vieras henkilö.³⁹

Ei-kaupallisissa sijaissynnytyjärjestelyissä puolestaan on kyse siitä, että sijaissynnyttäjä ryhtyy järjestelyihin ilman palkkiota, pelkästä myötätunnosta lapsettomia henkilöitä kohtaan. Ei-kaupallisissa järjestelyissä sijaissynnyttäjälle korvataan kuitenkin järjestelyistä tälle

kautta kohtuun. HE 3/2006 vp s. 4: Alkioita siirretään kohtuun yleensä yksi tai kaksi kerrallaan. Koeputkihedelmöityksessä voidaan käyttää myös luovutettujen munasolujen ja siittiöiden lisäksi myös luovutettuja alkioita.

³⁸ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 10, Mikkola: Lapsi–vanhempi -suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissynnytyjärjestelyn seurauksena s. 200, Söderström-Anttila ym.: Oma geneettinen lapsi sijaissynnytyshoidon avulla s. 1: perinteisestä sijaissynnytyksestä, tai tarkemmin sen hoitomuodosta käytetään myös nimeä osittainen sijaissynnytyshoito.

³⁹ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012 s. 9, Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 12 ja 72, Söderström-Anttila ym.: Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families - a systematic review s. 261, Burrell: Sijaissynnytyjärjestelyt – oikeudellisia näkökohtia s. 1006.

johtuvat ylimääräiset kulut ja mahdollisesti raskaudesta ja synnytyksestä aiheutuvat kipu ja haitta. Ylimääräisillä kuluilla tarkoitetaan mm. sijaissynnyttäjän ansionmenetystä, lääkärikuluja, lisäravinteita sekä äitiysvaatteita. Tämä hämärtää osaltaan kaupallisten ja ei-kaupallisten järjestelyiden välistä rajanvetoa. Etenkin ei-kaupallisten järjestelyiden haittakorvauksen ja kaupallisten järjestelyiden rahallisen palkkion välinen ero on vaikeasti määriteltävissä.⁴⁰

Ei-kaupallisina järjestelyinä voidaan nähdä myös järjestelyt, joissa aiottujen vanhempien ja sijaissynnyttäjän välisen yhteyden luomiseksi toimivan toimijan toiminta ei ole voittoa tavoittelevaa, mutta se perustuu mataliin jäsenmaksuihin, joilla ei ole suoraa liityntää luodun yhteyden tekemiseen tai muihin suoritteisiin.⁴¹ Ei-kaupallisissa järjestelyissä sijaissynnyttäjä löytyy usein aiottujen vanhempien lähipiiristä, ystävien ja tuttavien kautta tai mainosten perusteella. On hyvin tyypillistä, että ei-kaupallisissa järjestelyissä sijaissynnyttäjänä toimii aiottujen vanhempien lähipiiriin kuuluva henkilö, kuten esimerkiksi toisen aiotun vanhemman äiti, sisko tai ystävä.⁴²

Eri valtioiden lainsäädännöt lähestyvät sijaissynnytyjärjestelyitä varsin eri tavoin. Osa valtioista kieltää lainsäädännöllään järjestelyt täysin, osa puolestaan hyväksyy ne ja säätelee niistä varsin tarkasti ja osa ei ole säännellyt järjestelyitä ollenkaan, mikä puolestaan johtaa siihen, etteivät järjestelyt ole näissä maissa kiellettyjä.⁴³ Suomi on hyvin havainnollistava esimerkkivaltio erilaisesta lähestymisestä sijaissynnytyjärjestelyihin. Suomessa ei ole ollut ennen vuotta 2007 erillistä sääntelyä koskien sijaissynnytystä, minkä vuoksi järjestelyt ovat olleet meillä mahdollisia ennen vuotta 2007. Hedelmöityshoitolaain voimaantulon jälkeen lainsäädäntömme puolestaan ryhtyi kieltämään hedelmöityshoitoihin pohjautuvat järjestelyt täysin (ks. lisää järjestelyitä koskevasta kansallisesta ja Suomea velvoittavasta kansainvälisestä sääntelystä jäljempänä alaluvusta 2.2).

Järjestelyt hyväksyvien valtioiden sääntelyissä on myös eroavaisuuksia. Osa valtioista vaatii, että syntyvällä lapsella tulee olla geneettinen yhteys vähintään yhteen aiottuun vanhempaan. Osa puolestaan hyväksyy ja osa kieltää sen, että aiotut vanhemmat ovat naimattomia,

⁴⁰ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012 s. 9, Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 12.

⁴¹ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 12.

⁴² Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012 s. 9, Söderström-Anttila ym.: Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families - a systematic review s. 261.

⁴³ Hague Conference on Private International Law: Final Report: The feasibility of one or more private international law instruments on legal parentage s. 25.

keskenään samaa sukupuolta tai jos aiottu vanhempi haluaa tulla itsellisesti vanhemmaksi. Järjestelyihin osallistuvilta voidaan myös vaatia erilliseen lakisääteiseen neuvontaan osallistumista. Lisäksi osa valtioista kieltää ja osa hyväksyy kaupalliset järjestelyt ja osa hyväksyy järjestelyt vain omille kansalaisilleen.

Lainsäädännöt lähestyvät eri tavoin myös aiottujen vanhempien oikeudellisen vanhemmuuden perustamista. Riippuen valtioista, vanhemmuus voidaan perustaa joko suoraan lapsen syntymässä, siirtämällä se erillisellä oikeuden päätöksellä tai perustamalla se erikseen adoption kautta.⁴⁴

2.1.2 Sijaissynnytyjärjestelyt Suomessa ennen vuotta 2007

Ennen hedelmöityshoitolain voimaantuloa järjestelyt ovat olleet Suomessa mahdollisia, sillä meillä ei ole ollut erillistä hedelmöityshoitoja koskevaa lainsäädäntöä⁴⁵, joka estäisi sen. Järjestelyihin on ryhdytty 1990-luvulta lähtien noin kahdessakymmenessä eri tapauksessa ja näistä on arvioitu syntyneen noin kymmenkunta lasta. Osa aiotuista vanhemmista on tullut järjestelyiden perässä muista pohjoismaista Suomeen.

Järjestelyt on aloitettu pelkästään lääketieteellisistä syistä, kuten aiotun äidin kohdun puuttumisen vuoksi. Sijaissynnytyks on suoritettu koeputkihedelmöityksellä pääsääntöisesti aiottujen vanhempien sukusoluilla, pois lukien yksi tapaus, jossa on käytetty aiotun äidin sisaren munasoluja. Sijaissynnyttäjänä on toiminut muutamaa tapausta lukuun ottamatta aiottujen vanhempien itse järjestelyihin pyytämä lähisukulainen tai ystävä. Aiotut vanhemmat eivät ilmeisesti ole maksaneet järjestelyistä sijaissynnyttäjälle erillistä palkkiota, mutta he ovat korvanneet tälle järjestelyistä aiheutuneet kulut. Osapuolten välillä ei ole laadittu minkäänlaista kirjallista sopimusta ja aiotut vanhemmat ovat ottaneet lapsen heti tämän syntymän jälkeen hoitaakseen. Oikeudellinen vanhemmuus on siirtynyt aiotuille vanhemmille

⁴⁴ Hague Conference on Private International Law: Final Report: The feasibility of one or more private international law instruments on legal parentage s. 25. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 24.

⁴⁵ Ks. lisää terveydenhuoltoa koskevasta lainsäädännöstä aikana ennen hedelmöityshoitolain voimaantuloa: HE 3/2006 vp s. 6–9.

joko niin, että he ovat adoptoineet lapsen sijaissynnyttäjältä yhdessä tai niin, että aiotun isän isyys on vahvistettu ensin, jonka jälkeen aiottu äiti on ryhtynyt perheensisäiseen adoptioon.⁴⁶

2.2 Sijaissynnytysjärjestelyitä koskeva kansallinen lainsäädäntö sekä Suomea velvoittava kansainvälinen sääntely

Burrell on todennut osuvasti sijaissynnytystä koskevan oikeudellisen sääntelyn olevan vaikea, ellei mahdoton tehtävä, sillä järjestelyiden luonne tuottaa vanhemmuutta koskevia samanaikaisia ja toisilleen vastakkaisia merkityksiä ja odotuksia. Kyseisessä sääntelyssä olisi hänen mukaansa kyse siitä, että järjestelyiden olisi tarkoitus pelastaa aiotut vanhemmat oman geneettisen lapsen kaipuun kärsimyksestä samalla, kun lapsen saamisen tulisi olla lähes yhdentekevää sijaissynnyttäjälle.⁴⁷ Kuten edellä on tuotu esiin, ei kansainvälinen yhteisö ole löytänyt lainsäädännöllistä konsensusta kansainvälisen sijaissynnytysjärjestelmän ympärille, mutta keskustelu aiheen ympärillä on aktiivista ja aiheesta on jo olemassa erilaisia lainsäädännöllisiä suosituksia (ks. lisää ISS:n laatimista Veronan periaatteista alaluvusta 4.3). Konsensuksen puuttumisesta huolimatta sijaissynnytysjärjestelyistä on löydettävissä satunnaisia Suomea oikeudellisesti velvoittavia kansainvälisen oikeuden lähteitä, jotka ovat vaikuttaneet kansalliseen lainsäädäntöömme.

Euroopan neuvoston vuonna 1989 julkaisemassa raportissa koskien hedelmöityshoitojen antamista on annettu suosituksia periaatteista, joita jäsenvaltioiden tulisi noudattaa lainsäädännössä koskien hedelmöityshoitoa. Sen mukaan sijaissynnyttäjän käyttö hedelmöityshoidoissa olisi pääsäännön mukaan kiellettävä. Sijaissynnytys olisi kuitenkin poikkeustapauksissa sallittavissa, jos järjestelyistä tehdyt sopimukset eivät ole täytäntöönpantavissa, sijaissynnyttäjä ei saa synnytyksestä itselleen aineellista hyötyä ja sijaissynnyttäjä saa lapsen syntymän jälkeen itse päättää pitääkö hän syntyneen lapsen itsellään. Raportissa otetaan kantaa myös vanhemmuuden määräytymiseen hedelmöityshoitojen perusteella, mikä on oleellista kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä. Sen mukaan lapsen synnyttänyt nainen on lapsen äiti, ja

⁴⁶ HE 3/2006 vp s. 5–6, Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012 s. 11, Söderström-Anttila ym.: Experience of in vitro fertilization surrogacy in Finland s. 748 ja 750, ETENE: lausunto sijaissynnytyshoidoista Suomessa s. 5.

⁴⁷ Burrell: Sijaissynnytysjärjestelyt – oikeudellisia näkökohtia s.1000 ja 1007.

hedelmöityshoitoon suostumuksensa antanut mies puolestaan lapsen isä.⁴⁸ Lisäksi Euroopan neuvoston yleissopimus koskien ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamista biologian ja lääketieteen alalla kieltää 21 artiklassaan ihmisruumiin ja sen osien käytön sellaisenaan taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi.⁴⁹

Sijaissynnytys on kielletty Suomessa 1.9.2007 voimaan tulleen hedelmöityshoitolain nojalla. Lain 8.1,6 §:n mukaan hedelmöityshoitoa ei saa antaa, mikäli on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa adoptiolapseksi. Sijaissynnytysjärjestelyt kieltävän säännöksen rikkominen on myös kriminalisoitu hedelmöityshoitolain 35.1,4 §:ssä, jonka mukaan se, joka antaa tahallaan hedelmöityshoitoa, vaikka on perusteltu syy olettaa, että lapsi aiotaan antaa adoptiolapseksi, tulee tuomita sakkoon hedelmöityshoitorikkomuksesta.

Hallituksen esityksessä lain keskeisenä tavoitteena on katsottu olevan hedelmöityshoitojen kautta syntyvän lapsen edun turvaamisen. Sijaissynnytysjärjestelyihin on katsottu liittyvän huomattavia ongelmia niin käytännön, kuin äitiyttä koskevien periaatteiden osalta. Käytännön ongelmana on katsottu olevan mm. järjestelyihin yleisesti liittyvä epävarmuus esim. siitä, että sijaissynnyttäjät ei haluakaan antaa lasta pois⁵⁰ tai siitä, että aiotut vanhemmat eivät ota lasta itselleen heidän muuttuneen elämäntilanteensa tai syntyneen lapsen sairauden vuoksi. Periaatteellisena ongelmana on nähty puolestaan se, ettei äitiyteen liittyvien perustavaa laatua olevien periaatteiden, kuten sen, että lapsen synnyttänyt nainen on lapsen äiti⁵¹, luopumisen ole katsottu olevan mahdollista.⁵²

Myös adoptiolaki (22/2012) tukee osaltaan hedelmöityshoitolaissa säänneltyä, sillä adoptiolain 5 § kieltää adoption vahvistamisen, mikäli sen takia on suoritettu tai siitä on luvattu suorittaa korvausta. Lisäksi lasten suojelusta sekä yhteistyöstä kansainvälisissä

⁴⁸ Council of Europe: Human Artificial Procreation, Information Document periaatteet 14 ja 15.

⁴⁹ Sopimus on saatettu Suomessa voimaan 1.3.2010 (SopS 24/2010).

⁵⁰ Ongelmaan on törmätty mm. Yhdysvalloissa tapauksessa *The Supreme Court of New Jersey: 109 N.J. 396, 537 A.2d 1227, 1988 N.J.77 A.L.R.4th 1.*, joka tunnetaan myös eri medialähteissä nimellä *Baby M case*. Tapauksessa lapsi (Baby M) syntyi vuonna 1986 perinteisen sijaissynnytysjärjestelyn seurauksena. Järjestelyissä käytettiin sijaissynnyttäjän ja aiotun isän sukusoluja. Heidän välillään oli tehty sopimus, jonka mukaan sijaissynnyttäjänä toiminut nainen tekisi lapsen syntymän jälkeen kaikkensa luopuakseen oikeudestaan äitiyteen, jotta aiottu äiti voisi adoptoida lapsen itselleen. Sopimuksessa luvattiin myös rahallinen palkkio sijaissynnyttäjälle. Lapsen synnyttä sijaissynnyttäjät ei kuitenkaan luopunut lapsesta, mikä johti oikeudenkäyntiin koskien tehdyn sijaissynnytyssopimuksen pätevyyttä ja lapsen huoltajuutta.

⁵¹ Hedelmöityshoitolain voimaantullessa Suomessa on ollut voimassa periaate, jonka mukaan lapsen synnyttänyt nainen on lapsen äiti. Kyse on ollut säännöstä, joka on ollut voimassa ilman kirjoitetun lain tukea. Lapsen synnyttänyt nainen on katsottu lapsen äidiksi myös tilanteissa, jossa synnyttäjällä ei ole ollut biologista yhteyttä lapseen: Salminen: Sijaissynnytys – sallitusta kielletyksi s. 18. Nykyisin tämä on säännelty vanhemmuuslain 2 §:ssä.

⁵² HE 3/2006 vp. s. 15 ja 17.

lapseksiottamisasioissa koskevassa Haagin yleissopimuksen 4 artiklan 1 kappaleen c kohdan 3 alakohdassa määrätään, että yleissopimuksen mukainen lapseksiottaminen on vahvistettavissa vain, mikäli toimivaltaiset viranomaiset lapsen alkuperävaltiossa ovat varmistuneet siitä, ettei lapseksiottamiseen ole hankittu suostumusta maksua tai muunlaista korvausta vastaan.⁵³

Rikoslain (39–001/1889, RL) 25:3 b § säättää puolestaan laittoman adoptiosuostumuksen hankkimisesta. Säännöksen mukaan se, joka lupaamalla tai antamalla korvauksen taikka erehdyttämällä tai erehdyttä hyväksikäyttämällä saa toisen antamaan suostumuksen adoptioon, on tuomittava sakkoon tai vankeuteen. Myös kyseisen rikoksen yritys on rangaistava. Säännös pohjautuu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen valinnaiseen pöytäkirjaan koskien lasten myyntiä, lapsiprostituutiota ja lapsipornografiaa. Valinnaisen pöytäkirjan 3 artikla sisältää kriminsalisointivelvoitteen adoptiosuostumuksen hankkimiselle asiattomin keinoin lapsen myynnin yhteydessä. Säännös suojaa adoptiosuostumuksen antajan vapautta omaan vapaaseen tahdonmuodostukseen.⁵⁴ Edellä mainittujen säännösten on katsottu kieltävän kaupalliset, perinteiset tai keinohedelmöitykseen perustuvat sijaissyntyysjärjestelyt tai adoption vahvistamisen Suomessa lapselle, joka on syntynyt kyseisten järjestelyiden tuloksena.⁵⁵

Hovioikeus (HO) on kuitenkin katsonut 5.7.2013 antamassaan ratkaisussa nro 2026, ettei suomalaisen pariskunnan Intiassa toteutettuun kaupalliseen sijaissyntyysjärjestelyyn tullut sovellettavaksi adoptiolain 5 §, sillä tapauksessa sijaissyntyjälle maksettua korvausta ei voitu pitää lain määritelmän mukaisena. Korvauksessa oli tuomioistuimen näkemyksen mukaan kyse pikemminkin raskauden ja synnytyksen aiheuttamista kuluista, ei lapsesta maksettavasta vastikkeesta. HO katsoi, ettei sijaissyntyksestä maksettua korvausta voitu pitää lapsen ihmisarvoa loukkaavana siinä mielessä, kuin adoption johdosta maksettuja korvauksia pidettiin. Lisäksi se katsoi, että käsillä olleen sijaissyntytyksen ja adoption välillä oli se ero, että koska sijaissyntyksestä maksettavista korvauksista oli sovittu ennen

⁵³Haagissa 29 päivänä toukokuuta 1993 tehty lasten suojelua sekä yhteistyötä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa koskeva yleissopimus, jonka Suomi on saattanut voimaan asetuksella lasten suojelua sekä yhteistyötä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta (SopS 29/1997).

⁵⁴ HE 47/2011 vp. s. 89. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta on tehty 25.5.2000 ja Suomi on saattanut sen voimaan lailla lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta tehdyn lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta 40/2012.

⁵⁵ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012 s. 10.

järjestelyihin ryhtymistä ja koska tapauksessa oli kyse aiottujen vanhempien geneettisestä lapsesta, ei korvauksen vaikutusta synnyttäjän vapaaseen tahdonmuodostukseen voitu pitää samana kuin adoptiotilanteessa, jossa suostumus perustuu lapsesta annettavaan korvaukseen.⁵⁶ Näin ollen voidaan todeta, ettei adoptiolaisissa oleva kiello välttämättä kiellä kansainvälisiä sijaissynnytyjärjestelyitä, joissa on vähintäänkin kaupallisia piirteitä. Käytännössä se ei myöskään kiellä täysin vastikkeetonta adoptiota⁵⁷, eikä perheen sisäistä adoptiota tilanteissa, joissa lapsi on saanut alkunsa sijaissynnytyjärjestelyiden kautta. Perheen sisäistä adoptiota koskevaa sääntelyä käydään tarkemmin läpi jäljempänä alaluvussa 3.2.2.

Sijaissynnytyjärjestelyiden tarkoituksena on aina saattaa maailmaan uusi lapsi, minkä vuoksi järjestelyihin liittyy vahvasti lapsen oikeudet, joista säädetään niin Euroopan ihmisoikeussopimuksessa kuin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Lapsen oikeudet ovat vahvasti läsnä etenkin järjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeudellista vanhemmuutta koskevissa kysymyksissä, jota koskevaa oikeuskäytäntöä käydään tarkemmin läpi jäljempänä luvussa 5. Lapsen oikeuksia käsitellään omana kokonaisuutenaan puolestaan luvussa 4. On huomionarvoista, että myös vanhemmuuden määräytymistä sääntelevä vanhemmuuslaki pyrkii osaltaan estämään henkilöiden ryhtymistä kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyihin, vaikka kyseinen laki ei suoraan sijaissynnytyjärjestelyitä koskevia kysymyksiä sääntelekään. Vanhemmuuslain lainvalmisteluaineistossa otetaan kuitenkin vahvasti kantaa siihen, kuinka osan sen säännöksistä on tarkoitus estää sijaissynnytyjärjestelyiden kansallisen kiellon kiertäminen (ks. lisää vanhemmuuslain lainvalmisteluaineistossa mainitusta alaluvusta 3.2).

On huomionarvoista, että kansalliset sijaissynnytyksen käytön torjuvat säännökset kohdistuvat tällä hetkellä vain hedelmöityshoitojen käyttöön järjestelyissä. Näin ollen kiellon ulkopuolelle jäävät perinteiset sijaissynnytyjärjestelyt, eli Salmisen näkemyksen mukaan koti-inseminaation⁵⁸ ja sukupuoliyhdyntään avulla toteutetut järjestelyt.⁵⁹ Vaikka kyseisenlaisia kotikutoisia järjestelyitä ei voida valtion toimesta kieltää, voidaan niissä nähdä piilevän etenkin samoja äitiyteen liittyviä ongelmia, kuin hedelmöityshoitoihin pohjautuvissa

⁵⁶ Helsingin hovioikeuden päätös nro 2064, annettu 5.7.2013, kohdat 26–27. Hovioikeuden ratkaisua tarkastellaan kokonaisuudessaan lisää jäljempänä alaluvussa 5.3.2.

⁵⁷ Burrell ym.: Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu s. 325.

⁵⁸ HedHL 1.3 § sisältää käytännössä määritelmän koti-inseminaatiolle. Säännöksen mukaan miehen käsittelemättömän ja varastoimattoman sperman naisen sisään viemistä ilman lääkärin, muun ammatin harjoittamiseen oikeutetun tai muun ulkopuolisen korvausta vastaan, ei pidetä laissa tarkoitettuna hedelmöityshoitona.

⁵⁹ Salminen: Sijaissynnytytys – sallitusta kielletyksi s. 20.

sijaissynnytyjärjestelyissä, sillä kuten todettu, pitää oikeusjärjestyksemme lapsen äitinä sitä, joka on synnyttänyt lapsen (VanL 2 §).

Käytännössä yksinkertaistettuna tällaisissa järjestelyissä voisi olla mahdollista se, että perheissä, joissa on äiti ja isä, vahvistaisi aiottu isä ensin lapsen isyyden vanhemmuuslain 4 §:n mukaisesti.⁶⁰ Tämän jälkeen aiottu äiti voisi hakea itselleen lapsen äitiyttä perheen sisäisen adoption kautta, mikäli perheen sisäisen adoption edellytykset täyttyisivät (ks. alaluku 3.2.2, jossa avataan tarkemmin perheen sisäisen adoption edellytyksiä), eikä adoptiosuostumusta synnyttäneeltä äidiltä olisi saatu vastoin edellä tässä alaluvussa mainittuja adoptiolain ja rikoslain säännöksiä. Kahden isän perheissä tilanne olisi käytännössä sama, eli se aiottu isä, jonka sukusoluja lapsen alkuun saattamisessa on käytetty, vahvistaisi ensin isyytensä, minkä jälkeen toinen isä voisi ryhtyä perheen sisäiseen adoptioon adoptioilaisissa määriteltyjen ehtojen täytyessä. Kahden äidin perheissä tulisi puolestaan mahdollisesti kyseeseen adoptiolain mukainen adoptio, jossa molemmat aiotut äidit yhdessä adoptoisivat lapsen tämän synnyttäneeltä äidiltä, sekä mahdollisesti sukusolunsa järjestelyihin antaneen isyytensä vahvistaneelta isältä.⁶¹ Toisaalta kyseisenlaisiin järjestelyihin ryhtyvien olisiärkevintä pysyä viranomaisten edessä vaiti kotikutoisen järjestelyn luonteesta.

2.3 Kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden toteutus käytännössä

Kun Suomessa asuvat aiotut vanhemmat ovat päätyneet ratkaisuun ryhtyä kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyihin, tulee heidän ensin ottaa selvää eri valtioiden käytännöistä ja lainsäädännöstä koskien järjestelyitä. Heidän tulee myös selvittää se, millaisia klinikoita ja palveluntarjoajia järjestelyiden toteutukselle on tarjolla kyseisissä valtioissa. Lisäksi aiotut vanhemmat voivat viimeistään tässä vaiheessa ottaa selvää omasta hedelmällisyydestään tekemällä hedelmällisyystestit.⁶² Vaikka Suomen viranomaiset eivät voi antaa aiotuille vanhemmille etukäteistä oikeudellista neuvontaa, tai ottaa ylipäänsä enempää kantaa järjestelyihin ryhtymiseen, on sijaissynnytyksestä löydettävissä paljon erilaista tietoa

⁶⁰ Ks. vanhemmuuslain 4 §. Olettaen, että sijaissynnyttäjänä toiminut henkilö ei ole ollut naimisissa, jolloin sijaissynnyttäjän aviomies olisi vanhemmuuslain 3 §:n perusteella automaattisesti lapsen isä.

⁶¹ Kyse ei olisi tällöin perheen sisäisestä adoptiosta, vaan perinteisestä adoptiosta, jota koskevaa sääntelyä ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista avata tässä tutkielmassa.

⁶² Simpukka ry: Kysely sijaissynnytyjärjestelyjä harkitseville, järjestelyissä oleville ja niillä lapsen saaneille suomalaisille s. 7–8.

internetistä jopa suomen kielellä niin eri järjestöjen, kuin erään ruotsalaisen sijaissynnytyspalveluita tarjoavan palveluntarjoajan kautta.⁶³

Valittuaan itselleen sopivan valtion järjestelyiden toteuttamiselle, tulee aiottujen vanhempien allekirjoittaa sopimus järjestelyvaltion klinikan tai palveluntarjoajan kanssa. Tämän jälkeen alkavat mahdollisten sukusolujen luovuttajien ja sijaissynnyttäjän valinta, järjestelyvaltiossa mahdolliset aiottujen vanhempien sukusolujen keräystä varten tarvittavat hormonihoidot, alkion luominen ja sen siirto sijaissynnyttäjän kohtuun.⁶⁴ Järjestelyihin voi kuulua aiotuille vanhemmille myös erilaista oikeudellista ja lääketieteellistä neuvontaa sekä erillisiä tapaamisia psykologin tai psykiatrin kanssa.⁶⁵ Käytännössä sijaissynnytysjärjestelyt voivat toimia myös niin, että sijaissynnyttäjä tuodaan ulkomailta Suomeen.⁶⁶ Tämä työ rajaa kuitenkin näiden tilanteiden tarkastelun ulkopuolelleen.

Onnistuneen raskauden ja lapsen syntymän jälkeen aiotuille vanhemmille tulee selvitettäväksi monia lapsen oikeudelliseen asemaan kuuluvia käytännön asioita. Koulun mukaan pelkistään voidaan katsoa, että lapsen asema sijaissynnytysjärjestelyissä on varsin samanlainen kuin adoptiossa. Aiottujen vanhempien asema voidaan puolestaan rinnastaa luontevimmin adoptio- tai hedelmöityshoitotilanteisiin.⁶⁷ Yhdyn pääosin Koulun näkemykseen, tosin adoptioon verrattuna sekä lapsen, että aiottujen vanhempien asema on kuitenkin varsin haastava ja ennakoimaton kansainvälisen sääntelyn ja kansallisten viranomaisten antaman etukäteisen tuen puutteen vuoksi.

Lapsen oikeudellisen vanhemmuuden ratkaiseminen järjestelyvaltiossa aiottujen vanhempien hyväksi voi tapahtua useammalla eri tavalla riippuen valtiosta, jossa järjestelyihin on ryhdytty. Se voi tapahtua esimerkiksi ennen lapsen syntymää tehtävällä järjestelyvaltion tuomioistuimen päätöksellä, jossa ratkaistaan kysymys biologisesta ja/tai oikeudellisesta vanhemmuudesta aiottujen vanhempien hyväksi niin, että aiotut vanhemmat merkitään oikeudellisiksi vanhemmiksi suoraan lapsen syntymätodistukseen tämän synnyttyä (ks. lisää

⁶³ UM: Matkustaminen, Edustustojen palvelut ulkomailla, Sijaissynnytykset ulkomailla. Sijaissynnytyksestä löytyy paljon tietoa ja sitä markkinoidaan useilla eri verkkosivuilla suomen kielellä, kuten esimerkiksi Lapsettomien yhdistys Simpukka Ry:n: <https://simpukkary.fi/tietoa/sijaissynnytys-kaikilla-on-oikeus-saadalapsi/#ajankohtaista> sekä ruotsalaisen sijaissynnytystoimisto Nordic Surrogacy:n sivuilla: <https://www.nordicsurrogacy.se/fi>.

⁶⁴ Simpukka ry: Kysely sijaissynnytysjärjestelyjä harkitseville, järjestelyissä oleville ja niillä lapsen saaneille suomalaisille s. 7–8.

⁶⁵ Söderström-Anttila ym.: Experience of in vitro fertilization surrogacy in Finland s. 749. Söderström-Anttila ym.: Oma geneettinen lapsi sijaissynnytysshoidon avulla s. 2.

⁶⁶ ETENE: lausunto sijaissynnytysshoidoista Suomessa s. 5.

⁶⁷ Koulu: Lausunto oikeusministeriölle selvityksestä ei-kaupallisen sijaissynnytysjärjestelyn sallimisesta s. 2.

oikeudellisen vanhemmuuden määritelmästä alaluvusta 3.1).⁶⁸ Ratkaiseminen voi tapahtua myös lapsen syntymän jälkeen tehtävillä tuomioistuimen päätöksillä, joista ensimmäisessä sijaissynnyttäjä luovuttaa kaikki vanhempainoikeutensa suhteessa syntyneeseen lapseen ja toisessa, jossa oikeudellinen vanhemmuus tunnustetaan ja jonka perusteella aiottu vanhemmat merkitään lapsen syntymätodistukseen lapsen vanhemmiksi.⁶⁹ Oikeudellinen vanhemmuus voidaan myös merkitä suoraan lapsen syntymätodistukseen järjestelyvaltion toimivaltaisten viranomaisten tekemän muun päätöksen perusteella silloin, kun sijaissynnyttäjä ja tämän aviopuoliso ovat luopuneet kaikista oikeuksistaan syntyneeseen lapseen aiottujen vanhempien hyväksi.⁷⁰ Se voi seurata myös suoraan järjestelyvaltion lain säännöksistä.⁷¹

Vaikka aiottujen vanhempien oikeudellinen vanhemmuus suhteessa syntyneeseen lapseen olisi selvä järjestelyvaltiossa, ei se tarkoita sitä, että se olisi selvä aiottujen vanhempien kotimaassa tai että aiottu vanhemmat voisivat vain viedä lapsen kotiinsa. Koska kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä on kyse rajat ylittävästä kansainvälisyksityisoikeudellisesta kysymyksestä, tulee aiottu vanhemman vanhemmuuden tunnustamista hakea Suomessa erikseen tuomioistuimelta ja mahdollisesti toisen aiottu vanhemman vanhemmuuden vahvistamista adoption kautta.⁷² Aiottujen vanhempien vanhemmuuden kansalliseen vahvistamiseen perehdytään tarkemmin jäljempänä alaluvussa 3.2.

Riippuen järjestelyvaltion lainsäädännöstä, järjestelyiden kautta syntynyt lapsi joko saa tai ei saa järjestelyvaltion kansalaisuutta.⁷³ Tilanteessa, jossa aiottu vanhemmat ovat lapsen syntymätodistuksen mukaan lapsen vanhemmat, ja lapsi on saanut järjestelyvaltion kansalaisuuden, voidaan lapselle myöntää kyseisen maan lainsäädännön mukaisesti passi ja perhe voi matkustaa aiottujen vanhempien kotimaahan kyseisillä matkustusasiakirjoilla.⁷⁴

Tilanteessa, jossa puolestaan lapsi ei ole saanut järjestelyvaltion kansalaisuutta, tulee tälle hakea aiottujen vanhempien kotimaan kansalaisuutta, sillä lapsi ei voi jäädä kansalaisuudettomaksi. Myös tilanteessa, jossa lapsella on jo järjestelyvaltion kansalaisuus,

⁶⁸ *Mennesson v. Ranska*, kohta 9.

⁶⁹ *Labassee v. Ranska*, kohdat 8–10.

⁷⁰ Helsingin hovioikeuden päätös nro 2064, annettu 5.7.2013.

⁷¹ Mikkola: *Lapsi–vanhempi -suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissynnytysjärjestelyn seurauksena* s. 206.

⁷² *Simpukka ry: Kysely sijaissynnytysjärjestelyjä harkitseville, järjestelyissä oleville ja niillä lapsen saaneille suomalaisille* s. 7–8.

⁷³ *Mennesson v. Ranska*, kohta 1. Helsingin hovioikeuden päätös nro 2064, annettu 5.7.2013, kohta 13.

⁷⁴ *Mennesson v. Ranska*, kohta 13.

haetaan lapselle aiottujen vanhempien kotimaan kansalaisuutta. Näin ollen aiottujen vanhempien selvitettäväksi tulee lapsen syntymän jälkeen niin lapsen rekisteröinti aiottujen vanhempien kotimaan viranomaisen rekistereihin, kuin lapsen henkilötunnuksen, kansalaisuuden ja passin hakeminen.

Lapsen syntymätodistuksen rekisteröinti aiottujen vanhempien kotimaan rekistereihin voi tapahtua mm. kohdemaassa sijaitsevan aiottujen vanhempien kotimaan edustuston kautta.⁷⁵ Aiottujen vanhempien tulee ilmoittaa ulkomailla syntyneestä lapsesta Suomen väestötietojärjestelmän henkilötietoja ylläpitävälle Digi- ja väestötietovirastolle (DVV) erillisellä lomakkeella. Mikäli lapsi saa syntymänsä perusteella Suomen kansalaisuuden, saa hän rekisteröinnin yhteydessä henkilötunnuksen. Lomakkeen liitteeksi DVV:lle tulee toimittaa mm. syntyneen lapsen syntymätodistus sekä mahdolliset asiakirjat koskien vanhemmuuden vahvistamista.⁷⁶ Vaikka lapsella olisi muun maan kansalaisuus, ei DVV lisää tätä lapselle automaattisesti, ellei se ilmene suoraan lapsen syntymätodistuksesta.⁷⁷ Kansalaisuus voidaan merkitä väestötietojärjestelmään lapsen passin, virallisen kansalaistamispäätöksen tai muun luotettavan selvityksen pohjalta.⁷⁸ On huomionarvoista, ettei DVV:n tekemä merkintä väestötietojärjestelmään merkitse sitä, että vieraassa valtiossa annettu vanhemmuutta koskeva päätös tunnustettaisiin Suomessa. DVV:n merkintä ei näin ollen sido sitä viranomaista, joka ottaa kantaa päätöksen tunnustamiseen Suomessa.⁷⁹ Toisin sanoen, kyseinen merkintä ei sido tuomioistuimia.

Kansalaisuuslain (359/2003) mukaan lapsi saa syntyessään Suomen kansalaisuuden, jos lapsen äiti on Suomen kansalainen tai jos lapsen isä on Suomen kansalainen ja avioliitossa lapsen äidin kanssa. Mikäli puolestaan lapsella on vanhemmuuslain nojalla kaksi äitiä, tulisi myös tällöin lapsen synnyttäneen äidin olla Suomen kansalainen tai lapsen toisen äidin olla Suomen kansalainen ja lapsen tulisi syntyä Suomessa ja toisen äidin äitiys tulisi vahvistaa lapseen. Vanhemmuuslain 2 §:n mukaan lapsen äidiksi katsotaan se, joka on synnyttänyt lapsen. Koska kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä minkään edellä mainituista kriteereistä ei yleisesti voida nähdä täyttyvän, ei järjestelyiden kautta syntynyt lapsi voi saada

⁷⁵ Mennesson v. Ranska, kohta 11.

⁷⁶ DVV: Etusivu. <https://dvv.fi/henkiloasiakkaat>. DVV: Palvelut henkilöasiakkaille, Lapsen syntymä ja adoptio, Ulkomailla syntyneen lapsen rekisteröinti Suomessa. <https://dvv.fi/ulkomailla-syntyneen-lapsen-rekisterointi>.

⁷⁷ DVV: Palvelut henkilöasiakkaille, Lapsen syntymä ja adoptio, Ulkomailla syntyneen lapsen rekisteröinti Suomessa. <https://dvv.fi/ulkomailla-syntyneen-lapsen-rekisterointi>.

⁷⁸ DVV: Palvelut henkilöasiakkaille, Kansalaisuus, Kansalaisuuden rekisteröiminen. <https://dvv.fi/kansalaisuuden-rekisteroiminen>.

⁷⁹ HE 132/2021 vp s. 89.

Suomen kansalaisuutta automaattisesti. Näin ollen aiottujen vanhempien tulee tehdä lapsesta kansalaisuusilmoitus Maahanmuuttovirastolle (Migri).⁸⁰

Kansalaisuuslain 26 §:n mukaan ulkomailla syntyneelle lapselle voi hakea Suomen kansalaisuutta ilmoituksella, mikäli tämä on syntynyt avioliiton ulkopuolella ja vain lapsen isä on Suomen kansalainen tai jos lapsella on kaksi äitiä ja toinen äideistä on Suomen kansalainen. Lisäksi lapsen henkilöllisyys tulee olla luotettavasti selvitetty esim. passilla. Kansalaisuusilmoituksen Migrille voi tehdä vain lapsen huoltaja tai edunvalvoja. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) 3 §:n mukaan lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu (Ks. lisää huollon määräytymisestä ja huoltajalle kuuluvista tehtävistä alaluvusta 3.1.). Näin ollen vähintään toisen aiotuista vanhemmista, joka on Suomen kansalainen, tulee vahvistaa isyytensä tai äitiytensä ennen kansalaisuusilmoituksen jättämistä.⁸¹ Mikäli tuomioistuin vahvistaa lapsen vanhemmuuden sitä hakeneelle aiotulle vanhemmalle, voi kyseinen vanhempi tehdä lapselle kansalaisuusilmoituksen.

Passilain (671/2006) 6.2 §:n mukaan ulkomailla oleskelevan Suomen kansalaisen on mahdollista hakea passia Suomen suurlähetystöltä, konsulaatista tai muulta Suomen edustustolta ja hakijan tulee olla passia haettaessa henkilökohtaisesti läsnä. Lain 10.2 §:n mukaan samat 6.2 §:ssä mainitut instituutiot myöntävät passin. Lain 17.2 §:n säättää puolestaan siitä, että passin myöntävä viranomaisen tarkistaa hakijan henkilötiedot väestötietojärjestelmästä, ja passiin tulevat tiedot merkitään väestötietojärjestelmän niiden mukaisesti. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että järjestelyiden kautta kansalaisuudettomaksi jäänyt lapsi voi matkustaa perheineen Suomeen vasta kun toisen aiotun vanhemman vanhemmuus on vahvistettu, lapsi on ilmoitettu väestötietojärjestelmään, lapsen kansalaisuusilmoitus on käsitelty, tieto Suomen kansalaisuudesta on siirretty väestötietojärjestelmään ja lapselle on myönnetty passi järjestelyvaltiossa toimivan Suomen toimivaltaisen viranomaisen toimesta.

Toisaalta myös järjestelyvaltion kansalaisuuden ja passin itselleen saaneen lapsen kohdalla tulee lähtökohtaisesti toimia samoin, vaikka hän olisi jo päässyt matkustamaan aiottujen

⁸⁰ DVV: Palvelut henkilöasiakkaille, Lapsen syntymä ja adoptio, Ulkomailla syntyneen lapsen rekisteröinti Suomessa. <https://dvv.fi/ulkomailla-syntyneen-lapsen-rekisterointi>.

⁸¹ Migri: Luvat ja kansalaisuus, Suomen kansalaisuus, Kansalaisuusilmoitus, Ulkomailla syntynyt lapsi. <https://migri.fi/kansalaisuusilmoitus/ulkomailla-syntynyt-lapsi>.

vanhempien kanssa Suomeen järjestelyvaltion passin avulla. Passin hakeminen tapahtuu tosin tässä tapauksessa passilain 6.1 §:n mukaan, jolloin passia tulee hakea poliisilta ja hakemus voidaan panna vireille sähköisesti. Lain 7.1 §:n mukaan alaikäisen passihakemukseen tulee liittää tämän huoltajien suostumus ja lain 10.2 §:n mukaan passin myöntää poliisilaitos.

Oma asiansa on vielä se, kuinka perhe saa itselleen Suomessa vanhempainvapaata tai erilaisia lapsiperheille kuuluvia sosiaalitukia, kuten vanhempainpäivärahaa ja lapsilisää. Euroopan unionin tuomioistuin (EUT) on ottanut tapauksissa C-167/12 ja C-363/12 kantaa aiotuille äideille myönnettäviin äitiyslomiin⁸².

Tapauksessa C-167/12 oli kyse siitä, ettei Englannissa asuvan aiotun äidin työnantaja ollut myöntänyt palkallista äitiyslomaa tilanteessa, jossa aiottu äiti oli saanut lapsen sijaissynnytyjärjestelyiden kautta ja hän imetti lasta. Ennakkoratkaisun mukaan jäsenvaltiot eivät ole velvollisia myöntämään työntekijöilleen äitiyslomaa tilanteessa, jossa aiottu äiti on saanut lapsen sijaissynnytyksestä koskevan sopimuksen perusteella, vaikka tämä saattaisi imettää tai imettäisi lasta. Kyse ei myöskään ole sukupuoleen kohdistuvasta syrjinnästä. Tapauksessa C-363/12 oli puolestaan kyse Irlannissa asuvasta aiotusta äidistä, jonka työnantaja ei myöntänyt tälle äitiyslomaa tai adoptiolomaa vastaavaa palkallista lomaa tämän saatua lapsen sijaissynnytyjärjestelyiden kautta. EUT on katsonut ratkaisussaan, ettei tilanteessa ole ollut kyse sukupuoleen tai vammaisuuteen perustuvasta syrjinnästä.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta ensinnäkin se, että järjestelyt vaativat siihen ryhtyviltä henkilöiltä paljon toimia eri viranomaisten kanssa niin järjestelyvaltioissa kuin Suomessa. Toiseksi voidaan todeta, että järjestelyt voivat kestää useita vuosia lähtien siitä, kun aiotut vanhemmat käyvät läpi harkintaprosessia järjestelyihin ryhtymisestä ja päättyen siihen, kun aiotut vanhemmat saavat itselleen lapsen oikeudellisen vanhemmuuden, saatua lapselle kaikki tälle kuuluvat viranomaistoimet valmiiksi ja tärkeimpänä: tuotua lapsen kotiin. Voidaankin varsin yksiselitteisesti todeta järjestelyiden olevan varsin haastava lapsenhankintatapa.

⁸² Suomessa äitiys- ja isyyslomista on käytetty yhteistä termiä vanhempainvapaa vuonna 2022 voimaan tulleesta perhevapaaudistuksesta lähtien. Ks. lisää perhevapaaudistuksesta: Sosiaali- ja terveysministeriö: Tiedote, Perhevapaaudistus astuu voimaan elokuussa 2022.

3 Oikeudellinen vanhemmuus

3.1 Yleistä vanhemmuutta koskevista käsitteistä

Vanhemmuus on luokiteltu oikeuskirjallisuudessa usein sosiaaliseen, biologiseen, geneettiseen ja oikeudelliseen vanhemmuuteen.⁸³ Joskus nämä kaikki vanhemmuuden luokat kuuluvat samalle henkilölle, kuten esim. perinteissä käsityksessä äidistä lapsen synnyttäneelle ja tämän kasvattavalle äidille. Joskus ne voivat kuitenkin kuulua täysin eri henkilöille ja oikeudellinen vanhemmuus voi siirtyä vanhemmalta toiselle, kuten esim. kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä.

Sosiaalinen vanhemmuus on moniulotteinen käsite, mutta käytännössä sillä tarkoitetaan lapsen ja aikuisen välistä mahdollisesti lämmintäkin tunnesuhdetta, joka ei kuitenkaan ole sukulaisuussuhde. Kyse voi olla esim. suhteesta, joka on muodostunut aikuisen ja lapsen välille uusperheen myötä. Sosiaalista vanhemmuutta ei voida vahvistaa, mutta sillä voi olla oikeudellista merkitystä erilaisia lapsioikeudellisia kysymyksiä ratkaistaessa⁸⁴. Biologinen vanhemmuus viittaa lapsen biologiseen alkuperään, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että lapsen synnyttänyt henkilö katsotaan lapsen biologiseksi vanhemmaksi. Geneettinen vanhemmuus viittaa puolestaan nimensä mukaisesti lapsen geeniperimään. Biologinen vanhemmuus on usein myös geneettistä vanhemmuutta, paitsi tilanteissa, joissa lapsi on saanut alkunsa lahjasoluista hedelmöityshoitojen kautta.⁸⁵ Oikeudellinen vanhemmuus luo nimensä mukaisesti vanhemmalle oikeudellisia velvollisuuksia lasta kohtaan ja lapselle puolestaan mahdollisuuden käyttää oikeuksiaan vanhempansa kautta, sillä lapsella itsellään ei ole täyttä oikeustoimikelpoisuutta.⁸⁶

Sijaissynnytyjärjestelyissä tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että sijaissynnyttäjänä toiminut henkilö on syntyneen lapsen biologinen vanhempi⁸⁷ ja sukusolujen luovuttajat, eli joko aiotut

⁸³ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 40: Kangas on lisäksi luokitellut adoptiovanhemmuuden erilliseksi vanhemmuuden muodoksi. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan käytetä tätä jaottelua, sillä kyseinen jaottelu on tutkielman aiheen kontekstissa näkemykseni mukaan hieman vanhentunut. Lapsen adoptio tuo adoptionhakijalle oikeudellisen vanhemmuuden velvoitteet, jotka ovat täysin samanarvoisia, kuin vanhemmalla, jonka oikeudellinen vanhemmuus perustuu suoraan vanhemmuuslain säännöksiin, vanhemmuuden vahvistamiseen tai sen tunnustamiseen. Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 38: Kangas kutsuu biologista vanhemmuutta myös käsitteellä biovanhemmuus. Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe s. 198: Biologista vanhemmuutta voidaan kutsua myös fyysiseksi vanhemmuudeksi.

⁸⁴ Ks. esim. adoptiolain 4 §.

⁸⁵ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 36–39. Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe s. 203.

⁸⁶ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 435.

⁸⁷ Burrell: Sijaissynnytyjärjestelyt – oikeudellisia näkökohtia s. 1000.

vanhemmat tai ulkopuoliset lahjasolujen luovuttajat, ovat lapsen geneettiset vanhemmat. Mikäli käytetyt siittiöt ovat aiotun isän, on aiottu isä tällöin myös lapsen biologinen isä. Koska lapsi annetaan usein suoraan syntymänsä jälkeen aiottujen vanhempien hoivattavaksi ja kasvatettavaksi, voidaan aiottuja vanhempia pitää periaatteessa lapsen sosiaalisina vanhempina, sillä he ovat ne henkilöt, jotka luovat lapsen kanssa lämpimän tunnesuhteen hoivatessaan tätä. Koska tämän tutkielman mielenkiinto kohdistuu nimenomaan oikeudelliseen vanhemmuuteen ja sen määräytymiseen kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä, pureudutaan niihin seuraavaksi muita vanhemmuusluokituksia laajemmin.

Oikeudellisen vanhemmuuden, sekä isyyden että äitiyden toteamiseen, vahvistamiseen ja kumoamiseen sovelletaan Suomessa vanhemmuuslakia ja adoption vahvistamiseen puolestaan adoptiolakia.⁸⁸ Vanhemmuuslaki ei kuitenkaan itsessään tuo esiin vanhemmuuden mukanaan tuomia oikeusvaikutuksia, vaan ne ovat löydettävissä muualta lainsäädännöstä. Vanhemmuus on lähtökohtaisesti samanarvoista riippumatta sen syntytavasta, minkä vuoksi vanhemmuutta koskevat oikeusvaikutukset ovat seuraamuksiltaan keskenään samanlaisia riippumatta siitä, onko vanhemmuus alkanut heti lapsen syntymästä vai vasta myöhemmin tuomioistuimen tuomion kautta. Lapsen oikeudellisella vanhemmalla on käytännöllisesti katsoen kaikki oikeudet ja velvollisuudet, jotka ovat lainsäädännössä kytkettyinä sanoihin vanhempi, äiti tai isä.⁸⁹

Vanhemmuudesta on löydettävissä säännöksiä mm. perintökaaresta (40/1965), jonka 2:1 § säättää lapsen perintöoikeudesta suhteessa vanhempaansa sekä laissa lapsen elatuksesta (704/1975), jonka 1 luku säättää lapsen oikeudesta elatukseen, sekä vanhemman velvollisuudesta vastata tämän elatuksesta oman elatuskykynsä mukaisesti siihen saakka, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta. Vanhemmuus tuo lapselle mukanaan myös lapsen huoltolain 2 §:ssä säännellyn tapaamisoikeuden siihen vanhempaan, jonka luona lapsi ei asu. Tämän lisäksi, kuten edellä alaluvussa 2.3 on tuotu esiin, määrittää vanhemmuus mm. lapsen kansalaisuuden sekä etu- ja sukunimilain (946/2017) 6 §:n mukaisesti lapsen sukunimen.

⁸⁸ Vanhemmuuslain 1§. Suomessa on ollut ennen vanhemmuuslain voimaantuloa 1.1.2023 erilliset äitiyslaki (253/2018) ja isyyslaki (11/2015), jotka ovat sisältäneet nimensä mukaisesti erikseen äitiyttä ja isyyttä koskevia säännöksiä. Vanhemmuuslaki on käytännössä vanhan äitiys- ja isyyslain tekninen yhdistelmä.

⁸⁹ Gottberg: Perhesuhteet ja lainsäädäntö s. 170: Gottberg puhuu teoksessaan isyysratkaisujen oikeusvaikutuksista, sillä kirjan julkaisuvuonna 2013 on ollut voimassa vain isyyslaki (700/1975), eikä äitiyttä säännelty erikseen. Koska nykyinen vanhemmuuslaki pohjautuu osaltaan isyyslakiin ja vanhemmuuden voidaan lähtökohtaisesti nähdä olevan samanarvoista isyyden ja äitiyden osalta, voidaan Gottbergin kirjoittamaa soveltaa myös tässä tutkielmassa.

Lisäksi lapsen oikeuksien sopimus säätää vanhemmalle kuuluvista velvollisuuksista, kuten esim. LOS 7 artiklan 1 kohta, jossa säädetään lapsen oikeudesta tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan. Artikla tuo näin vanhemmalle velvollisuuden hoitaa lastaan.

Voidaankin todeta, että oikeudellisella vanhemmuudella on erittäin suuri merkitys lapsen elämään ja tämän oikeuksien toteutumiseen.

Yksinkertaistettuna kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä oikeudellisen vanhemmuuden voidaan katsoa aluksi kuuluvan lapsen synnyttäneelle sijaissynnyttäjälle. Kun toisen aiotun vanhemman oikeudellinen vanhemmuus on Suomessa vahvistettu, voi tämän jälkeen toinen aiotuista vanhemmista hakea vanhemmuuden itselleen perheen sisäisen adoption kautta. Oikeudellisen vanhemmuuden määräytymiseen kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä perehdytään tarkemmin seuraavassa alaluvussa 3.2.

On toki huomionarvoista, että lapsi voi tosiasiallisesti elää perheessä yhden tai kahden huolehtivan vanhemman kanssa, vaikka väestötietojärjestelmästä puuttuisi oikeudellista vanhemmuutta koskeva merkintä. Merkinnän puuttuminen voi kuitenkin aiheuttaa perheelle merkittävää haittaa lapsen asioita hoidettaessa. Ensinnäkin se voi vaikuttaa lapsen huoltajien rekisteröintiin, mikä puolestaan vaikuttaa lapsen puolesta toimimiseen eri viranomaisissa sekä lapsen arkeen kuuluvien toimijoiden, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa asioidessa.⁹⁰

Koska tutkielmassa käsitellään lapsen ja vanhemman välistä oikeussuhdetta, on työssä tarkoituksenmukaista ottaa lyhyesti kantaa myös lapsen huoltajuuden käsitteeseen, joka on tullut työssä esiin jo muutaman kerran. Lapsen huoltolain 3 § määrittelee lapsen huoltajiksi lapsen vanhemmat. Lapsen huoltajia voivat olla joko lapsen molemmat vanhemmat tai vain toinen heistä. Tämän lisäksi huolto voidaan uskoa jollekin muulle henkilölle vanhemman ohella tai tälle yksin. Oikeudellinen vanhemmuus ja huoltajuus kulkevat näin tietyllä tapaa käsi kädessä, vaikka ne eivät ole synonyymeja keskenään, eikä vanhemmuudesta seuraa aina lapsen huoltajuutta. Lapsen ja vanhemman välisessä oikeussuhteessa huoltajalla on merkittävä rooli suhteessa lapseen, sillä moni säädös koskee nimenomaan lapsen huoltajaa, kuten esim. oikeudenkäymiskaaren 12:1 §, joka tuo huoltajalle oikeuden käyttää puhevaltaa lasta koskevissa kysymyksissä alaikäistä henkilöä koskevassa riita-asiassa.⁹¹

⁹⁰ Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:5 s. 12.

⁹¹ Hakalehto ym.: Johdatus lapsen oikeuksiin perheessä s. 21.

Lapsen huoltajan tehtäviä ovat ensinnäkin lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen lapsenhuoltolain 1 §:n mukaisesti. Huoltajalla on oikeus tehdä päätökset koskien lapsen hoitoa, kasvatusta, koulutusta, asuinpaikkaa, harrastuksia ja muita henkilökohtaisia asioita (lapsen huoltolain 4 §). Huoltajat vastaavat lapsen huoltoon liittyvistä tehtävistä ja siihen liittyvästä päätöksenteosta pääsääntöisesti yhdessä (lapsen huoltolain 5.1 §).

Lain 1 § määrittää lapsen huollon seuraavasti:

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

Voidaankin todeta, että lapsen oikeudellisen vanhemmuuden lisäksi myös lapsen huoltajuudella on suuri merkitys lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta. Työn rajallisen laajuuden vuoksi huoltajuuden määräytymiseen kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä tai huoltajuuteen ylipäättään ei kuitenkaan oteta kantaa tämän enempää.

3.2 Oikeudellisen vanhemmuuden määräytyminen Suomessa kansainvälisiä sijaissyntytysjärjestelyitä koskevissa tilanteissa

3.2.1 Äitiyden ja isyyden vahvistaminen Suomessa vanhemmuuslain mukaan

Keskeisimpänä ongelmana kansainvälisyksityisoikeudellisissa vanhemmuutta koskevissa kysymyksissä on se, että oikeudellinen vanhemmuus määritellään eri maissa eri tavoin. Tilannetta, jossa oikeudellista vanhempaa pidetään toisessa maassa lapsen vanhempana ja toisessa ei, kutsutaan ontuvaksi vanhemmuusratkaisuksi. Kansainvälisten sijaissyntytysjärjestelyiden kontekstissa vanhemmuus, niin äitiys kuin isyys, voidaan perustaa joko suoraan lapsen syntymässä, siirtämällä se erillisellä oikeuden päätöksellä tai perustamalla se erikseen adoption kautta, riippuen täysin järjestelyvaltion lainsäädännöstä.⁹² Useissa valtioissa on mm. voimassa Suomen tapaan *mater est* - sekä *pater est* -olettamat. Mater est -olettamana mukaan lapsen synnyttänyt henkilö on aina lapsen äiti, kun taas pater est -olettamana mukaan isyyden toteaminen tapahtuu suoraan avioliiton perusteella.⁹³

Mikäli ulkomailla järjestelyihin osallistuneet aiotut vanhemmat asuvat Suomessa pysyvästi, seuraa järjestelyistä vanhemman ja lapsen oikeussuhdetta koskevia kysymyksiä, joihin kansallisen viranomaisen tulee antaa vastaus.⁹⁴ Vieraassa valtiossa annettujen vanhemmuuspäätösten vahvistaminen on keskitetty Suomessa Helsingin käräjäoikeudelle, joka voi hakemuksesta vahvistaa sen, tunnustetaanko vieraan valtion vanhemmuuspäätös meillä (VanL 60 §).

Vanhemmuuslaki ei sääntele erikseen kansainvälisiä sijaissyntytystilanteita, mutta vanhemmuuden vahvistamiseen sovelletaan näissä tilanteissa vanhemmuuslain 8 luvun säännöksiä koskien kansainvälistä yksityisoikeutta. 8 luku sisältää säännökset niin lainvalinnan, viranomaisen toimivallan kuin ulkomailla annettujen vanhemmuutta koskevien päätösten rajat ylittävistä oikeusvaikutuksista. On huomioitava, että vanhemmuutta koskevat ratkaisut kuuluvat lapsioikeuden alaan, jolloin vanhemmuuslain säännöksiä sovellettaessa

⁹² Burrell ym.: Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu s. 374. Julkaisussa puhutaan kansainvälisyksityisoikeudellisista isyysasioista, mutta kirjoittajan näkemyksen mukaan tekstissä todettua voidaan soveltaa yleisesti vanhemmuutta koskeviin kansainvälisyksityisoikeudellisiin päätöksiin. Hague Conference on Private International Law: Final Report: The feasibility of one or more private international law instruments on legal parentage s. 25. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 24.

⁹³ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 41 ja 46. VanL 2 ja 3.1 §.

⁹⁴ Mikkola: Lapsi–vanhempi -suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissyntytysjärjestelyn seurauksena s. 202.

tulee ottaa huomioon eri ihmisoikeussopimusten, etenkin lapsen oikeuksien sopimuksen, vaikutus niiden tulkintaan (ks. tarkemmin lapsen oikeuksista seuraavasta luvusta 4).

Vanhemmuuslain 59 § pykälä säättää vieraassa valtiossa annetun vanhemmuutta koskevan päätöksen tunnustamisesta, eli päätöksen rajat ylittävästä oikeusvaikutuksesta, minkä Mikkola on nimennyt tunnustamisnormiksi.⁹⁵

VanL 59.1 ja 59.2 §:ien mukaan:

Vanhemmuudesta vieraassa valtiossa annettu päätös, joka on voimassa siinä valtiossa, tunnustetaan Suomessa ilman eri vahvistusta.

Vieraassa valtiossa annettua päätöstä ei kuitenkaan tunnusteta, jos:

1) päätöksen antaneen vieraan valtion viranomaisen toimivalta ei ole perustunut minkään osapuolen asuin- tai kotipaikkaan, kansalaisuuteen tai muuhun sellaiseen liittymään, joka huomioon ottaen viranomaisella olisi ollut perusteltu syy ottaa asia käsiteltäväkseen;

2) päätös on annettu pois jäänyttä vastaan eikä haastehakemusta tai vastaavaa asiakirjaa ole annettu tiedoksi poisjääneelle niin hyvissä ajoin ja sillä tavalla, että hän olisi voinut valmistautua vastaamaan asiassa;

3) päätös on ristiriidassa sellaisen Suomessa annetun vanhemmuutta koskevan päätöksen kanssa, jota koskeva oikeudenkäynti on tullut vireille ennen ulkomailla annettuun päätökseen johtanutta oikeudenkäyntiä;

4) päätös on ristiriidassa sellaisen vieraassa valtiossa aikaisemmin annetun vanhemmuutta koskevan päätöksen kanssa, joka tunnustetaan Suomessa;

5) päätös on vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perusteita.

Säännöksen ensimmäinen ja toinen momentti koskevat sekä äitiyttä, että isyyttä koskevien ulkomaisten päätösten tunnustamista. Pykälä säättää kokonaisuudessaan siitä, mitkä ovat edellytykset sille, että vieraassa valtiossa annettu vanhemmuuspäätös tunnustetaan Suomessa. Säännöksen ensimmäisen momentin pääsäännön mukaan lähtökohta on, että päätös

⁹⁵ Mikkola: Lapsi–vanhempi -suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissyntytyksjärjestelyn seurauksena s. 213.

tunnustetaan Suomessa ilman erillistä vahvistusta, mikäli se on voimassa päätöksenantajavaltiossa. Toinen momentti sisältää puolestaan viiden kohdan luettelon tilanteista, jolloin päätöstä ei meillä kuitenkaan tunnusteta. Jokaisen viiden kohdan tulee täytyä, jotta päätös voidaan tunnustaa.

Kansainvälisen sijaissynnytysjärjestelyiden kontekstissa mielenkiinto kohdistuu erityisesti toisen momentin kohtaan viisi, jossa on kyse ehdottomuusperiaatteen soveltamisesta. Tämän mukaan tunnustamatta voidaan jättää sellainen päätös, joka poikkeaa räikeästi Suomen vanhemmuutta koskevan lainsäädännön arvolähtökohdista. Päätös ehdottomuusperiaatteen soveltamisesta tulee tehdä yksittäistapauksen olosuhteiden pohjalta ja erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, mitä päätöksen tunnustamatta jättäminen aiheuttaisi etenkin lapsen edun kannalta.⁹⁶ Jäljempänä alaluvussa 5.3 käydään läpi vanhemmuuden vahvistamista koskevia kansallisia tuomioistuinratkaisuja, joissa on punnittu yksittäisiä tilanteita nimenomaan ehdottomuusperiaatteen ja lapsen edun välillä.

VanL 59.3 §:n mukaan:

Päätös, jolla joku on vahvistettu äidiksi lapsen synnyttäneen sijasta, voidaan tunnustaa ainoastaan, jos se:

1) on annettu valtiossa, jossa sillä, joka on vahvistettu äidiksi, on lapsen syntymän aikaan asuinpaikka ja jossa hän on asunut keskeytyksettä vähintään vuoden välittömästi ennen lapsen syntymää; tai

2) tunnustetaan siinä valtiossa, jossa sillä, joka on vahvistettu äidiksi, on lapsen syntymän aikaan asuinpaikka ja jossa hän on asunut keskeytyksettä vähintään vuoden välittömästi ennen lapsen syntymää.

Lain 59.3 § säätelee pelkästään äitiyden tunnustamisesta. Vaikka vanhemmuuslaki ei itsessään sääntele suoraan sijaissynnytysjärjestelyiden kautta tunnustettavaa vanhemmuutta, tarkentaa sen lainvalmisteluaineisto kyseistä momenttia sanomalla, että säännöksessä on käytännössä kyse sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen äitiyden vahvistamisesta. Momentin on katsottu varmistavan sen, että äidiksi vahvistetulla henkilöllä on oltava riittävä yhteys

⁹⁶ HE 132/2021 vp s. 89.

päätöksen antaneeseen valtioon ja näin sen on katsottu estävän Suomen sijaissynnytyjärjestelyjä koskevan kiellon kiertämisen.⁹⁷

Säännöksessä mainittuun asuinpaikan määrittämiseen tulee soveltaa kansainvälisen yksityisoikeuden vakiintuneita periaatteita, joiden mukaan henkilöllä on asuinpaikka siinä valtiossa, jossa hän sekä asuu, että omaa keskeisen elinympäristönsä. Näin ollen pelkän tietystä valtiossa oleskelun ei voida yksinään nähdä riittävästi osoittavan henkilön asuinpaikkaa kyseisessä valtiossa. Koska henkilöltä ei kuitenkaan voida edellyttää pysyväisluonteista asumista tietystä valtiossa, voidaan myös väliaikaiseksi tarkoitettu asuminen katsoa olevan riittävä asuinpaikan määritelmäksi tilanteessa, jossa henkilön elämän keskipisteen voidaan katsoa siirtyneen kyseiseen valtioon.⁹⁸ Säännös estää näin ollen sen, että ulkomainen äitiyden vahvistamista koskeva ratkaisu tunnustettaisiin Suomessa, mikäli henkilö, jonka asuinpaikka on Suomessa, on ryhtynyt kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyihin. Myöskään se, että henkilö olisi muuttanut vuodeksi väliaikaisesti asumaan järjestelyvaltioon ei riitä siihen, että päätös tunnustettaisiin, ellei hänen keskeisen elämympäristönsä voida katsoa siirtyneen myös kyseiseen valtioon.⁹⁹

Toisaalta, mikäli säännöksessä mainitut ehdot kuitenkin täyttyvät synnyttäneen äidin sijasta äidiksi vahvistetun henkilön kohdalla, on äitiyspäätös mahdollista tunnustaa Suomessa. Tällainen tilanne voi olla kyseessä esim. silloin, jos henkilöllä on säännöksen mukaiset liittymät valtioon, jossa sijaissynnytyjärjestelyt ovat sallittuja ja äidiksi vahvistettu muuttaa tämän jälkeen Suomeen. Päätöksen tunnustaminen voi tulla kyseeseen myös silloin, kun vahvistetun äidin asuinpaikkavaltio on tunnustanut vieraassa valtiossa annetun päätöksen. Tilanteessa, jossa vakiintunutta lapsen ja äidin välistä suhdetta ei voida tunnustaa vastoin lapsen etua, voidaan äitiys vahvistaa viime kädessä adoption kautta.¹⁰⁰ On huomionarvoista, ettei VanL 59.3 §:n säännöstä sovelleta tilanteessa, jossa on kyse VanL 5.1 §:n¹⁰¹ mukaisesta tilanteesta, jossa ulkomainen äitiyspäätös perustuu äitiyden vahvistamiseen synnyttäneen äidin ohella.¹⁰²

⁹⁷ HE 132/2021 vp s. 90.

⁹⁸ HE 132/2021 vp s. 84.

⁹⁹ HE 132/2021 vp s. 90.

¹⁰⁰ HE 132/2021 vp s. 90.

¹⁰¹ VanL 5.1 §:n mukaan, jos lapsen synnyttäneelle on annettu hedelmöityshoidoista annetun lain 1 §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa ja lapsi on syntynyt hoidon tuloksena, naisen, joka yhteisymmärryksessä lapsen synnyttäneen kanssa antoi suostumuksen hedelmöityshoittoon, voidaan vahvistaa olevan lapsen synnyttäneen ohella lapsen äiti.

¹⁰² HE 132/2021 vp s. 90.

VanL 59.4 §:n mukaan:

Päätöksenä pidetään tuomioistuimen ja muun viranomaisen päätöstä sekä oikeustoimen vahvistamista tai rekisteröintiä, jos henkilöiden välistä suhdetta pidetään tällaisen toimenpiteen seurauksena lapsen ja vanhemman välisenä suhteena tai mainitun suhteen katsotaan tällaisen toimenpiteen vuoksi lakanneen siinä valtiossa, jossa rekisteröinti tai muu toimenpide on suoritettu.

Pykälän neljäs momentti pitää sisällään sen, mitä päätöksellä ylipäänsä tarkoitetaan tässä yhteydessä. Päätöksen käsite on ymmärrettävä laajasti, sillä eri valtioiden menettelyt voivat poiketa huomattavasti Suomessa tunnetuista. Päätöksessä ei näin ollen ole kyse vain tuomioistuimen tai muun viranomaisen antamasta ratkaisusta, vaan kyse voi olla myös muun viranomaisen toimenpiteestä, mikäli se saa aikaan lapsen ja vanhemman välisen suhteen syntymisen tai vaihtoehtoisesti kyseisen suhteen lakkaamisen päätöksen tehneessä valtiossa. Päätöksen tulee olla vanhemmuutta koskeva oikeusvoimainen ratkaisu, jolla on vanhemmuussuhdetta muotoava vaikutus järjestelyvaltiossa. Kyse ei voi olla päätöksestä, jossa vanhemmuus on ratkaistu toisen asian esikysymyksenä tai vanhemmuuden rekisteröinnistä, jossa ainoastaan merkitään jo voimassa oleva lakiin tai toiseen päätökseen perustuva oikeustila. Kyse ei myöskään ole päätöksestä, joka koskee adoptiota.¹⁰³ Näin ollen kansallisen tuomioistuimen tulee aina ensimmäisenä selvittää se, onko vieraassa valtiossa annettu vanhemmuutta koskeva päätös sellainen, joka on tunnustettavissa Suomessa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tuomioistuimen tulee selvittää mitä järjestelyvaltion oikeusjärjestelmä sanoo sijaissynnytysjärjestelyiden kautta määräytyvästä oikeudellisesta vanhemmuudesta.

Mikäli vieraassa valtiossa ei ole tehty edellä kuvatunlaista päätöstä, tulee vanhemmuussuhteen olemassaolo äitiyden osalta ratkaista VanL 54 §:n mukaan ja isyyden osalta 55 §:n mukaan.¹⁰⁴ Yksinkertaistettuna VanL 54 §:n pääsäännön mukaan sillä, jonka äitiydestä on kysymys, on lapsen syntymän aikaan tai sitä edeltäneen vuoden aikana ollut asuinpaikka Suomessa, sovelletaan äitiyden määräytymiseen Suomen lakia. Mikäli edellä mainitut edellytykset eivät täyty, määräytyy äitiys välittömästi lain nojalla sen valtion lain

¹⁰³ HE 132/2021 vp s. 90–91. Helin: Suomen kansainvälinen perhe- ja perintöoikeus s. 427. Helin puhuu kirjassaan isyyttä koskevista päätöksistä, sillä kirja on kirjoitettu ennen vanhemmuuslain voimaantuloa. Hänen kirjoittamaansa voidaan kirjoittajan näkemyksen mukaan soveltaa myös yleisesti vanhemmuutta koskeviin päätöksiin, sillä päätökset koskien isyyttä ja äitiyttä voidaan rinnastaa toisiinsa.

¹⁰⁴ HE 132/2021 vp s. 90–91. Ks. VanL 54 ja 55 §.

mukaan, jota on sovellettava siinä valtiossa, jossa sillä, jonka äitiydestä on kysymys, on lapsen syntymän aikaan asuinpaikka.

VanL 55 §:n pääsäännön mukaan puolestaan isyys määräytyy suoraan Suomen lain nojalla, mikäli lapsen synnyttäneellä henkilöllä on asuinpaikka Suomessa lapsen syntymän aikaan. Mikäli kyseinen edellytys ei täyty, määräytyy isyys sen valtion lain nojalla, jota on sovellettava siinä valtiossa, jossa lapsen synnyttäneellä henkilöllä on asuinpaikka lapsen syntymän aikaan. Jos lapsella kuitenkin on, kaikki asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen, syntymänsä aikaan läheisempi yhteys johonkin toiseen valtioon, voi isyyden määräytymiseen tulla sovellettavaksi kyseisen valtion lainsäädäntö. Sama koskee tilannetta, jossa isyysuhde on vakiintunut johonkin muuhun valtioon ja lapsella on kyseiseen valtioon läheinen yhteys, sovelletaan tuolloin kyseisen valtion lakia. On myös merkityksellistä, että kyseisiä säännöksiä sovellettaessa tulee ottaa huomioon VanL 62 § mukainen ehdottomuusperiaatteen soveltaminen tilanteessa, jossa vieraan valtion lain säännöksen soveltaminen johtaisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen lopputulokseen. Tällöin vieraan valtion säännös tulee jättää soveltamatta.

3.2.2 Äitiyden tai isyyden vahvistaminen Suomessa perheen sisäisessä adoptiossa adoptiolain mukaan

Kuten edellä on käynyt jo ilmi, myös adoptiolla vahvistettu vanhemmuus täyttää oikeudellisen vanhemmuuden kriteerit. Adoptiolain 18 §:n mukaan adoption vahvistuksen jälkeen adoptiovanhempaa pidetään pääsääntöisesti lapsen vanhempana aikaisemman vanhemman sijaan. Kyse on näin ollen vahvasta adoptiosta, jonka mukaan adoptoidut lapset rinnastetaan biologisiin lapsiin ja adoptoidun lapsen suhde vanhaan sukuun katkeaa adoption myötä kokonaan.¹⁰⁵

Sijaissyntytysjärjestelyissä on usein kyse perheen sisäisestä adoptiosta toisen aiotun vanhemman vanhemmuuden vahvistamisen osalta. Perheissä, jossa on äiti ja isä, on yleensä kyse äitiyden vahvistamisesta perheen sisäisellä adoptiolla, kun taas kahden äidin tai kahden isän perheissä kyse on luonnollisesti vain toisen äidin tai toisen isän vanhemmuuden vahvistamisesta adoptiolla. Näin ollen taustalla täytyy olla vähintään toisen aiotun

¹⁰⁵ Gottberg: Perhesuhteet ja lainsäädäntö s. 265.

vanhemman vahvistettu vanhemmuus järjestelyiden kautta syntyneeseen lapseen, jotta perheen sisäinen adoptio on Suomessa ylipäänsä mahdollista.

Adoptiolain 8.2 §:n mukaan aviopuoliso voi adoptoida aviopuolisonsa lapsen yksin. Laissa rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001) säännellään puolestaan siitä, että rekisteröidyssä parisuhteessa elävän parin toinen osapuoli voi adoptoida puolisonsa lapsen perheen sisäisesti (laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.2 §). Alaikäisen adoptoimiseen tarvitaan pääsäännön mukaan lapsen vanhempien suostumukset (adoptiolain 11.1 §). Lainvalmisteluaineiston mukaan vanhemmalla tarkoitetaan tässä yhteydessä lapsen oikeudellista vanhempaa.¹⁰⁶ Perheen sisäinen adoptio pitää myös sisällään adoptiolain 4 luvun mukaista adoptioneuvontaa.¹⁰⁷

Perheen sisäisen adoption toteutuminen vaatii näin ollen sen, että aiotut vanhemmat ovat keskenään avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, adoptiota hakevan aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli on lapsen oikeudellinen vanhempi, lapsen oikeudelliset vanhemmat antavat suostumuksensa adoptiolle ja että aiotut vanhemmat osallistuvat adoptioneuvontaan. Kansainvälisissä sijaissyntyystapauksissa voidaan nähdä usein olevan kyse siitä, että toisen aiotun vanhemman vanhemmuuden tuomioistuimessa tapahtuneen tunnustamisen jälkeen lapsen oikeudellinen vanhemmuus on yksin tällä vanhemmalla, jolloin perheen sisäistä adoptiota hakeva vanhempi tarvitsisi vain puolisonsa suostumuksen adoptiota varten.

Adoptiolain 3.1 §:n mukaan alaikäisen adoptio on vahvistettavissa, mikäli sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista ja lapsen voidaan nähdä saavan hyvän hoidon ja kasvatuksen. Asiaa ratkaistaessa tulee ottaa huomioon lapsen toiveet ja mielipide tämän iän ja kehitystason vaatimalla tavalla. Sijaissyntyystapauksia seuraavat adoptiojärjestelyt tapahtuvat oletettavasti hyvissä ajoin lapsen syntymän jälkeen, joten lapsen toiveiden ja mielipiteen merkityksellä voidaan nähdä olevan varsin vähäinen merkitys lapsen iän vuoksi. Arvioitaessa lapsen etua, tulee erityistä huomiota kiinnittää siihen, miten lapselle voidaan turvata parhaiten pysyvä perhe, tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi (adoptiolain 2.2 §).

Sijaissyntysjärjestelyissä lapsi luovutetaan usein aiottujen vanhempien hoidettavaksi heti tämän syntymän jälkeen. Kuten aiemmin on todettu, tarkoittaa tämä käytännössä sitä, että

¹⁰⁶ HE 47/2011 vp s. 48.

¹⁰⁷ Ks. lisää adoptioneuvontaan hakeutumisesta ja sen tehtävistä adoptiolain 4 luvusta.

aiotut vanhemmat ovat lapsen sosiaalisia vanhempia, vaikka heidän välillään ei ole oikeudellista tai mahdollisesti myöskään geneettistä vanhemmuutta.

On huomionarvoista, että oikeudellinen vanhempi voi myös peruuttaa suostumuksensa adoptioon ennen sen vahvistamista (adoptiolain 17 §), minkä voidaan osaltaan nähdä aiheuttavan epävarmuutta koskien lapsen aiottujen vanhempien vanhemmuuden vahvistamista. Tähän viittaava tilanne on käynyt Ruotsissa lapselle, joka on saanut alkunsa Suomessa toteutettujen sijaissynnytysjärjestelyiden seurauksena aikana, jolloin järjestelyt olivat vielä sallittuja Suomessa. Ruotsin korkeimman oikeuden tapauksessa Ö 5151–04 oli kyse siitä, että aiottujen vanhempien omista sukusoluista syntyneen lapsen sijaissynnyttäjänä oli toiminut aiotun isän sisko. Aiottu isä oli vahvistettu lapsen oikeudelliseksi vanhemmaksi ja ainoaksi huoltajaksi ja sijaissynnyttäjä puolestaan äitiysolettaman mukaisesti lapsen äidiksi. Aiottu äiti haki lapsen adoptiota, joka vahvistettiin alioikeudessa, mutta joka sittemmin peruutettiin hovioikeudessa aiotun isän peruutettua suostumuksensa adoptioon. Taustalla vaikutti aiotun äidin hakema avioero isästä. Korkein oikeus pysytti hovioikeuden ratkaisun, jonka perusteella lapsen oikeudelliset vanhemmat olivat aiottu isä sekä tämän sisko, eli lapsen tati.

Burrellin näkemyksen mukaan ratkaisua on pidettävä vanhempien välisen sisarussuhteen vuoksi erityisen ankarana lapsen edun kannalta, mihin näkemykseen on helppo yhtyä.¹⁰⁸ Yhtä erikoisen tilanteesta olisi tehnyt se, jos tapauksessa olisi toiminut sijaissynnyttäjänä aiotun isän tai äidin äiti, jolloin lapsen äidiksi olisi vastaavassa tilanteessa katsottu tämän isoäiti. Voidaankin todeta, että sijaissynnytysjärjestelyt voivat lopulta johtaa lapsen vanhemmuuden kannalta hyvin erikoisiin tilanteisiin, etenkin jos sijaissynnyttäjänä toimii aiotun vanhemman lähisukulainen.

¹⁰⁸ Burrell: Sijaissynnytysjärjestelyt – oikeudellisia näkökohtia s. 1006–1007.

4 Lapsen oikeudet

4.1 Yleistä lapsen oikeuksista

Lapsen oikeudet tarkoittavat oikeusjärjestyksen mukaan alaikäiselle henkilölle kuuluvia oikeuksia, joista säädetään niin kansallisessa lainsäädännössä, kuin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa.¹⁰⁹ LOS 1 artiklan mukaan lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lasta koskevien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta jo aikaisemmin.¹¹⁰ Lapsella ei ole täyttä oikeustoimikelpoisuutta, eikä valmiuksia tai kapasiteettia tunnistaa omien oikeuksiensa loukkaamista, saati vaatia niiden toteutumista, minkä vuoksi aikuisilla ja etenkin julkisella vallalla on suuri rooli lapsen oikeuksien toteuttajina. Lapsi nähdään omien oikeuksiensa haltijana, mutta ei kuitenkaan niiden käyttäjänä.¹¹¹

Lapsille kuuluu lähtökohtaisesti täysin samat perus- ja ihmisoikeudet kuin aikuisillekin, mutta heille on myös turvattu erityisiä oikeuksia niin Suomen perustuslaissa (731/1999, PL) kuin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa, YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa (YK:n ihmisoikeusjulistus) ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Lapsen oikeudellisesta asemasta säännellään myös useissa muissa YK:n sopimuksissa, kuten esim. taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 6/1976) sekä myös niin sanotussa soft law -sääntelyssä, kuten YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenteissa¹¹². Tässä työssä perehdytään edellä mainituista tarkemmin

¹⁰⁹ Hakalehto ym.: Johdatus lapsen oikeuksiin perheessä s. 21.

¹¹⁰ Kangas on kuitenkin tuonut esiin mielenkiintoisen huomion siitä, että käytännössä esim. lapsioikeuden alaan kuuluvan vanhemmuuslain säännöksiä voidaan soveltaa vanhemmuutta koskevan kysymyksen ratkaisuun henkilön iästä riippumatta. Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 33.

¹¹¹ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 435.

¹¹² Nieminen: Ristiriitainen soft law – liian paljon vai liian vähän soft law’ta? s. 1081–1085: Niemisen näkemyksen mukaan soft law -sääntely, eli ns. pehmeä sääntely on vaikeasti määriteltävissä, sillä se voi tuottaa eri merkityksiä riippuen tilanteesta ja sen avulla toisinaan täytetään eri tilanteissa oikeudellisen sääntelyn puutteellisuutta. Nieminen itse luokittelee soft law -sääntelyn kolmeen eri kategoriaan: ihmisoikeuksia koskevaan soft law -sääntelyyn, itsesääntelyn kautta syntyneisiin ammattieettisiin ohjeistuksiin sekä erilaisiin hallinnollisiin ohjeistuksiin, suosituksiin ja suunnitelmiin, joita käytetään lain rinnalla tai sen sijaan. Pajulammi: Lapsen oikeus osallistua s. 103: Pajulammen näkemyksen mukaan soft law -sääntely puolestaan sijoittuu perinteisessä oikeuslähdeopissa vähintään sallittuihin oikeuslähteisiin ja mm. YK:n lapsen oikeuksien komitean laatimat yleiskommentit ja lausunnot ovat sallittuja oikeuslähteitä, vaikkakin ne ovat keskeisiä oikeuslähteitä lapsioikeuden alalla. Lapsiasiavaltuutettu: Fi, Lapsen oikeudet, YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit <https://lapsiasia.fi/yleiskommentit>: Lapsen oikeuksien sopimusta valvoo lapsen oikeuksien komitea. Komitea julkaisee yleiskommentteja koskien sopimuksessa taattuja oikeuksia, joiden tarkoituksena on tukea sopimuksen toimeenpanoa. Komitea on julkaissut tähän mennessä yhteensä 26 yleiskommenttia

lähinnä Suomen perustuslain, Euroopan ihmisoikeussopimuksen sekä lapsen oikeuksien sopimuksen sääntelyyn.

PL 6.1 ja 6.2 §:n mukaan ihmiset ovat lain edessä yhdenvertaisia, eikä ketään saa asettaa eri asemaan iän tai alkuperän perusteella ilman hyväksyttävää perustetta. Kyseinen säännös määrittelee lapselle perusoikeutena sen, että tämä on lain edessä yhdenvertainen verrattuna aikuisiin, ellei lapsen erilaiselle kohtelulle ole laissa perusteltua hyväksyttävää syytä sekä sen, ettei lasta saa syrjiä. PL 6.3 § pitää sisällään erikseen lapsia koskevan säännöksen, jonka mukaan lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä ja lapsen tulee saada vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin omaa kehitystään vastaavasti. Salmisen mukaan säännöstä voidaan tulkita lapsen omaa päätösvaltaa korostavana, mutta niin, että lapsen vanhemmille tai muille laillisille edustajille jää päätösvalta joissakin tilanteissa lapsen puolesta.¹¹³

Lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta tärkeänä voidaan pitää myös PL 22 §:ää, jonka mukaan julkisen vallan tulee turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkisen vallan tulee näin ollen turvata myös lapsen oikeuksien sopimuksen oikeudet kaikille lainkäyttöpiirissään oleville lapsille. Toisaalta lapsen hyvinvointiin liittyy PL 19.3 §:ssä säädetty julkisen vallan velvollisuus turvata perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuudet turvata lapsen yksilöllinen kasvu ja hyvinvointi, kuten lailla tarkemmin säädetään.

Oikeuskirjallisuudessa on määritelty vanhemmuuden määräytymisen kuuluvan yhdeksi lapsioikeuden keskeisimmistä kysymyksistä, jolla voidaan nähdä olevan liittymä niin perus- ja ihmisoikeuskysymyksiin, kuin myös kansainväliseen yksityisoikeuteen.¹¹⁴ Kansalliseen keskeiseen lapsilainsäädäntöömme kuuluu mm. vanhemmuus- ja adoptiolaki, jotka ovat vanhemmuuden määräytymisen ja tämän tutkielman kannalta olennaisia säädöksiä, kuten edellä luvussa 3 on käynyt ilmi.¹¹⁵

EIS ja LOS ovat meillä voimassa lakeina, mutta niiden vaikutustapa poikkeaa perinteisten säädösten vaikutuksista siten, että ne velvoittavat materiaalistensa ohella kaikkia viranomaisia ottamaan ratkaisuihinsa ja toiminnassaan huomioon mm. perhe-elämän

¹¹³ Salminen: Lapsioikeuden perusteet s. 2.

¹¹⁴ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 4. Salminen: Lapsioikeuden perusteet s. 3.

¹¹⁵ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 23: Hakalehto mainitsee kirjassaan vanhemmuuslain sijasta äitiys- ja isyyslait, mutta koska vanhemmuuslaki on käytännössä näiden kahden lain tekninen yhdistelmä, voidaan tutkielmassa puhua vanhemmuuslaista.

kunnioittamisen, lapsen erityisen oikeuden suojeluun ja turvaan sekä lapsen edun.¹¹⁶ EIS:n sisältämät oikeudet kuuluvat iästä riippumatta kaikille ja LOS puolestaan sisältää monissa muissa ihmisoikeussopimuksissa turvattuja oikeuksia, sekä pelkästään lapsille kuuluvia ihmisoikeuksia.¹¹⁷ Kankaan mukaan lapsen oikeuksien sopimus on oikeuslähdehierarkian huipulla oleva lapsioikeuden keskeisin säännös.¹¹⁸

EIS:n voidaan nähdä olevan tehokkain lapsen oikeuksia muotoava ihmisoikeussopimus, sillä EIT:llä on toimivalta ratkaista EIS:ää koskevia valtioiden tekemiä ihmisoikeusloukkauksia. Vaikka EIT:n toimivaltaan ei kuulu lapsen oikeuksien sopimusta koskevat loukkaukset, viittaa se usein ratkaisuisaan kyseiseen sopimukseen, mikä on osaltaan kehittänyt laajan lapsen oikeuksia koskevan ratkaisukäytännön. EIT:n vakiintuneen käytännön mukaan lapsen edulle tulee antaa merkittävä painoarvo ja sen tulee olla etusijalla ratkaistaessa lasta koskevaa asiaa, vaikkakaan se ei yksin määrää asian ratkaisua (ks. lisää lapsen edun määritelmästä alaluvusta 4.2).¹¹⁹

Perus- ja ihmisoikeusvelvoitteilla on merkitystä erityisesti lapsioikeutta ja reproduktio-oikeutta koskevassa päätöksenteossa, joissa viime vuosina on noussut keskeiseen asemaan etenkin EIS 8 artikla.¹²⁰ EIS 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta.¹²¹ Sen mukaan viranomaiset eivät saa puuttua kyseisen oikeuden käyttämiseen, ellei laki salli puuttumista ja se on välttämätöntä mm. muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. 8 artiklan tulkintaa koskevissa riidoissa on osin kyse erimielisyyksistä, jotka syntyvät perheen luonteesta. Erimielisyys voi koskea esim. sitä, onko vanhempien muodostama perhe luonnollinen ja ainoa vaihtoehto, vai voiko olla olemassa toisenlaisia perhemalleja, joille tulisi lainsäädännössä antaa samanlainen asema, kuten esim. tilanteessa, jossa perheen luomiseen on käytetty sijaissynnytysjärjestelyitä. Artiklan voidaan nähdä olevan tärkeässä asemassa ratkaistaessa mm. juuri sijaissynnytysjärjestelyitä koskevia ihmisoikeusongelmia.¹²² Tutkielman seuraavassa alaluvussa 5.2 käydään läpi tarkemmin

¹¹⁶ Gottberg: Perhesuhteet ja lainsäädäntö s. 143.

¹¹⁷ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 17–18.

¹¹⁸ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 4.

¹¹⁹ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 18–19.

¹²⁰ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 18. Mikkola: Lapsi–vanhempi -suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissynnytysjärjestelyn seurauksena s. 202.

¹²¹ On huomionarvoista, että myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2012/C 326/02, Euroopan unionin perusoikeuskirja) 7 artikla takaa jokaiselle oikeuden yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen. HE 309/1993 vp. s. 53: Toisaalta on myös katsottu, että PL 10 §:ssä mainittu yksityiselämän suoja pitää sisällään myös perhe-elämän suojan, vaikka sitä ei laissa suoraan mainitakaan.

¹²² Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe s. 116–117.

EIT:n kansainvälisissä sijaissyntyjärjestelyissä oikeudellista vanhemmuutta koskevia ratkaisuja, joissa on otettu kantaa juuri EIS 8 artiklan tulkintaan.

Lapsen oikeuksien sopimus takaa seuraavat, yksinomaan alaikäiselle henkilölle turvatut oikeudet: oikeuden saada ensisijaisesti huomioon oman etunsa sekä näkemyksensä, oikeuden elää oman vanhempansa kanssa, oikeuden suojeluun ja kehitykseen, oikeuden suojaan väkivallalta ja kaikelta huonolta kohtelulta sekä oikeuden leikkiin, lepoon ja vapaa-aikaan. Sopimuksen tarkoituksena ei ole vain lapsen suojelu, vaan myös tämän oikeuksien suojelu. Lapsen oikeuksien komitean mukaan sopimuksen ytimen muodostavat neljä yleisperiaatetta, jotka tulee ottaa huomioon kaikkia muita sopimuskohtia tulkitessa ja joiden kautta tulee tarkastella kaikkia lapsiin liittyviä viranomaistoimia. Yleisperiaatteet ovat lapsen oikeuksien sopimuksen mukaiset LOS 2 artikla, joka turvaa lapsen oikeuden syrjimättömyyteen, LOS 3 artikla, joka takaa lapsen edun ensisijaisen huomioonottamisen, LOS 6 artikla, jonka mukaan lapsella on oikeus kehitykseen sekä LOS 12 artikla, joka turvaa lapselle oikeuden osallisuuteen.¹²³ Tämän työn kannalta olennaisia lapsen oikeuksien sopimuksen artikloja käydään läpi seuraavaksi tarkemmin alaluvuissa 4.2 ja 4.3.

4.2 Lapsen etu

Lapsioikeudellisen sääntelyn yhdeksi perusarvoksi voidaan nähdä nousseen lapsen edun, johon viitataan niin kansallisessa lainsäädännössämme, kuin useissa eri kansainvälisissä sopimuksissa, jotka koskevat lapsen asemaa. Sen voidaan nähdä muodostuneen niin lainvalmistelua ohjaavaksi yleisperiaatteeksi, oikeudellisen ratkaisutoiminnan ohjaavaksi erityisnormiksi, sekä lasta koskevan päätöksen oikeellisuuden punnintakriteeriksi.¹²⁴

LOS 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Komitean mukaan lapsen etua koskeva tulkinta tulee olla yhdenmukainen koko lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa. Mikäli näin ei ole, ei ratkaisun voida nähdä olevan lapsen edun mukainen.¹²⁵

¹²³ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 39 ja 42. CRC/GC/2003/5 s. 3–4.

¹²⁴ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 33–34.

¹²⁵ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 40–41.

Tämän työn kannalta olennaisen sääntelyn, niin vanhemmuuslain, adoptiolain kuin hedelmöityshoitolain yhdeksi tarkoituksiksi on määritelty lapsen edun turvaamisen. Mm. vanhemmuuslain lainvalmisteluaineistoon on kirjattu lain keskeisinä vaikutuksina lapsen oikeuden edistäminen molempiin vanhempiin sekä lapsen edun ja yhdenvertaisuuden suojaaminen erilaisissa perherakenteissa lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttämällä tavalla. Lisäksi on katsottu olevan lapsen edun mukaista selvittää epäselvät vanhemmuudet mahdollisimman pian lapsen synnyttyä, sillä sen on katsottu voivan aiheuttaa vaikeuksia mm. lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen muodostumisessa. Lainvalmisteluaineistossa on otettu esiin myös se, kuinka ulkomailla annetun vanhemmuuden tunnustamistilanteessa ehdottomuusperiaatteen soveltamista koskevassa pohdinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, mitä päätöksen tunnustamatta jättäminen aiheuttaisi lapsen edun kannalta.¹²⁶

Kun vakiintunutta suhdetta lapsen ja synnyttäneen äidin sijaan äidiksi ulkomailla vahvistetun äidin välillä ei voida tunnustaa vanhemmuuslain mukaisesti, voidaan äitiys tällöin vahvistaa viime kädessä adoption kautta, mikäli päätöksen tunnustamatta jättäminen olisi lapsen edun vastaista.¹²⁷ Toisaalta taas adoptioissa on katsottu, että alaikäisen lapsen adoptio on vahvistettavissa, mikäli se on lapsen edun mukaista ja lapsen voidaan nähdä saavan hyvän hoidon ja kasvatuksen (adoptiolain 3.1 §). On oleellista huomata, ettei lapsen etua ole kuitenkaan edellä mainituissa säännöksissä tai niitä koskevissa lainvalmisteluaineistoissa sen tarkemmin määritelty, vaikka se niissä mainitaan useaan otteeseen.

Tämä johtuu siitä, ettei lapsen edun määritelmä tai sen sisältö ole yksiselitteinen ja lapsen etu voi puoltaa varsin erilaisia ratkaisuja riippuen tilanteesta. Näin ollen lapsen edun käsitteen voidaan todeta olevan tunnusmerkistöltään avoimen. Keskeisenä ajatuksena lapsen edun arvioimisessa voidaan nähdä olevan sen, miten eri tilanteissa tehtävät ratkaisut ja valinnat edistävät parhaiten käsillä olevaa yksittäistapausta koskevan lapsen tulevaisuutta. Lapsen edun merkitys on näin ollen tulevaisuuteen suuntautuva, mutta samalla ristiriitainen, sillä sen avulla voidaan perustella samassa tapauksessa myös toisilleen vastakkaisia lopputuloksia. On tärkeä huomata, ettei lapsen edulla tarkoiteta sitä, että lapsi olisi ns. tuomari omassa asiassaan, vaan se tarkoittaa sitä, että niin lapsen vanhempien, kuin viranomaisten tulee ottaa lasta koskevassa päätöksenteossa huomioon lapsen näkökulma.¹²⁸

¹²⁶ HE 132/2021 vp s. 27–28 ja 89. HE 47/2011 vp s. 1. HE 3/2006 vp. s. 15.

¹²⁷ HE 132/2021 vp s. 90.

¹²⁸ Salminen: Lapsioikeuden perusteet s. 4. Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 34.

Salmisen näkemyksen mukaan vanhemmuuden määräytymisen kohdalla lapsen edun merkitystä on mahdollista hahmottaa niin, että vanhemmuuslaissa ja adoptiolaisissa lapsen etu toteutuu parhaiten silloin, kun lapsi syntyy tai hänet adoptoidaan sellaiseen perheeseen, joka on olosuhteiltaan vakaaksi oletettava. Vanhemmuuslain mukaan lapsen edun mukaisena lähtökohtana on se, että lapsi saa oikeudelliseksi vanhemmakseen biologisen, eli geneettisen vanhempansa taikka henkilön, joka on antanut suostumuksen vanhemmuutensa vahvistamiseen hedelmöityshoitojen kautta alkunsa saaneelle lapselle. Adoptiolaki puolestaan edellyttää alaikäisen lapsen adoptiosta sen, että lapsi tulee saamaan itselleen hyvän hoidon ja kasvatuksen. Toisaalta molemmat säädökset sisältävät myös säännöksiä, jotka oikeuttavat sen, ettei biologista totuutta vastaava vanhemmuus ole välttämättä lapsen edun mukainen ratkaisu.¹²⁹ Hedelmöityshoitolaian osalta lapsen edun turvaaminen näkyy mm. lapsen tiedonsaantioikeuden turvaamisena tämän biologisesta alkuperästä.¹³⁰ Hakalehto on puolestaan tuonut esiin adoptiolain olevan hyvä esimerkki kokonaisuudesta, jossa muiden intressit eivät voi ohittaa lapsen etua, sillä siinä lapsen oikeudet ovat aina ehdottomasti määräävä tekijä.¹³¹

Kurki-Suonio on mielestäni tehnyt mielenkiintoisen havainnon koskien lapsen etua ja vanhemmuuden määrittelmää. Hänen mukaansa oikeus määrittelee aina silloin vanhemmuutta, kun se määrittelee vanhemman tai muun lapsesta huolehtivan aikuisen ja lapsen keskinäistä suhdetta. Oikeus määrittelee osaltaan sen, kuka voi tulla vanhemmaksi eri tilanteissa ja millä edellytyksillä esim. isyys voidaan vahvistaa. Lainsäädäntö heijastaa näin kuvaa siitä, mikä on oikeusjärjestyksen mukaan hyväksyttyä vanhemmuutta, eli millaista vanhemmuutta oikeusjärjestys pitää lapsen edun mukaisena.¹³²

¹²⁹ Salminen: Lapsioikeuden perusteet s. 3–5: Kirjassa puhutaan isyyslaista sekä ottolapsilaista, sillä kirja on kirjoitettu aikana ennen vanhemmuuslain tai nykyisen adoptiolain voimaantuloa. Salmisen näkemystä voidaan kirjoittajan mukaan soveltaa myös vanhemmuuslain ja adoptiolain säännöksiin, sillä vanhemmuuslain sisältö vastaa läheisesti vanhaa isyyslakia ja adoptiolaki puolestaan ottolapsilakia.

¹³⁰ Salminen: Lapsioikeuden perusteet s. 37.

¹³¹ Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet s. 437.

¹³² Kurki-Suonio: Oikeus ja muuttuva vanhemmuus s. 161–162.

4.3 Veronan periaatteet ja sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeudet

4.3.1 Yleistä Veronan periaatteista

Kuten edellä on tuotu esiin, ovat lapsen oikeudet kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä ja niitä seuraavissa vanhemmuutta koskevissa kysymyksissä merkittävässä roolissa. Silti elämme edelleen tilanteessa, jossa järjestelyiden sääntelystä ei ole kansainvälistä yhteisymmärrystä, minkä voidaan nähdä olevan varsin ongelmallista lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Tarkasteltaessa sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeuksia rajat ylittävissä vanhemmuuden tunnustamista koskevissa tilanteissa, käytetään tässä alaluvussa pohjana kansainvälisen sosiaalipalveluiden järjestö ISS:n vuonna 2021 laatimia Veronan periaatteita. Periaatteiden tavoitteena on tukea sijaissynnytyjärjestelyitä koskevan lainsäädännön kehittämistä järjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeuksien ja edun turvaamisen näkökulmasta. Ne pohjautuvat ja ovat saaneet inspiraationsa lapsen oikeuksien sopimuksesta, sen valinnaisesta pöytäkirjasta koskien lasten myyntiä, lapsiprostituutiota ja lapsipornografiaa sekä muista relevanteista instrumenteista koskien kansainvälisiä ihmisoikeuksia. Periaatteet on laadittu useiden yksittäisten asiantuntijoiden toimesta, ja ne ovat lapsen oikeuksien komitean hyväksymät.¹³³

Veronan periaatteista tämän tutkielman kannalta olennaisia ovat: ensimmäinen periaate koskien ihmisarvoa, toinen periaate koskien lasta itsenäisenä oikeudenhaltijana, kolmas periaate koskien lapsen oikeutta syrjimättömyyteen, kuudes periaate koskien lapsen etua, yhdestoista periaate käsittäen henkilöllisyyden suojelun ja alkuperän saatavuuden sekä kolmastoista periaate koskien kansalaisuudettomuuden ehkäisemistä.¹³⁴ Seuraavaksi työssä perehdytään edellä luetelluissa periaatteissa mainittuun, sekä erityisesti niiden taustalla vaikuttaviin lapsen oikeuksien sopimuksessa säänneltyihin oikeuksiin sekä niiden sisältöön ja kootaan näin kasaan ne lapsen oikeudet, jotka Veronan periaatteiden mukaan vaikuttavat

¹³³ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 3,5 ja 8.

¹³⁴ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 10-12, 14-15, 20 ja 22. Tutkielmassa on käytetty alkuperäisistä periaatteista tehtyjä, kirjoittajan omia vapaita suomennoksia, sillä periaatteita ei ole saatavilla suomen kielellä.

kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä syntyneen lapsen rajat ylittävissä vanhemmuutta koskevilla ratkaisuilla.

4.3.2 Sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeudet koskien vanhemmuuden tunnustamista Veronan periaatteiden mukaan

Veronan ensimmäisen periaatteen mukaan ihmisoikeudet juontavat juurensa ihmisarvosta ja kaikilla lapsilla on syntymäolosuhteistaan riippumatta synnynnäinen ja yhtäläinen ihmisarvo. Sen mukaan lapsen synnynnäinen ihmisarvo, lapsen asema itsenäisenä oikeudenhaltijana, lapsen oikeus säilyttää henkilöllisyytensä ja päästä käsiksi alkuperään ja muihin oikeuksiin estävät kaikilta, myös aiotuilta vanhemmilta, oikeuden vaatia "oikeutta" yksinomaiseen oikeudelliseen vanhemmuuteen ja sijaissynnytyksen kautta syntyneen lapsen vanhempainvastuuseen.¹³⁵ Kyseinen periaate pohjautuu mm. LOS 2, 7, 8, 9 ja 20 artikloihin.

LOS 2 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee kunnioittaa ja taata lapsen oikeuksien sopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille oman lainkäyttövaltansa alaisille lapsille ilman minkäänlaista syntyperään perustuvaa erottelua. Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin mahdollisiin toimiin varmistaakseen lapsen suojelun kaikelta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat mm. lapsen vanhempien tai muiden tämän perheenjäsenten toimintaan.

LOS 7 artiklan säättää siitä, että lapsi tulee rekisteröidä heti tämän syntymän jälkeen, ja lapsella on siitä lähtien oltava oikeus kansalaisuuteen ja nimeen sekä mahdollisuuksien mukaan oikeus tuntea omat vanhempansa ja olla heidän hoivattavana. Nämä oikeudet tulee taata etenkin tilanteessa, kun lapsi jäisi muuten ilman kansalaisuutta. LOS 8 artikla säättää puolestaan sopimusvaltioiden kunnioittamisvelvollisuudesta suhteessa lapsen oikeuteen säilyttää oma henkilöllisyytensä, kansalaisuutensa, nimensä sekä sukulaissuhteensa. LOS 9 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee taata, ettei lasta eroteta tämän vanhemmista heidän tahtonsa vastaisesti, ellei erottaminen ole lapsen edun mukaista. LOS 20 artikla säättää puolestaan sopimusvaltioiden velvollisuudesta taata erityistä suojelua ja tukea lapselle, joka on pysyvästi tai tilapäisesti vailla perheen turvaa tai jonka edun mukaista ei ole pysyä perheensä luona.

¹³⁵ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 10, kohdat 1.1-1.2 ja 1.8.

Veronan toisen periaatteen mukaan kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasa-arvoisina oikeuksiltaan ja ihmisarvoltaan ja jokainen lapsi on koko elämänsä ajan itsenäinen oikeudenhaltija. Sen mukaan valtioiden tulee varmistaa, että jokainen sijaissyntyysjärjestelyiden kautta syntynyt lapsi, riippumatta tämän syntymään johtaneista olosuhteista, syntymämaasta, asemasta tai oikeudellisesta vanhemmuudesta, voi vaatia ja hyötyä koko lapsuutensa ajan kaikista kansainvälisissä sopimuksissa, mukaan lukien lapsen oikeuksien sopimuksessa määrätyistä oikeuksista yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Valtioiden on kiinnitettävä erityistä huomiota niin lapsen syntymän rekisteröintiin, kuin tämän henkilöllisyyteen liittyviin oikeuksiin, kuten lapsen nimeen, kansalaisuuteen ja perhesuhteisiin. Tämän lisäksi periaate alleviivaa lapsen oikeutta ilmaista oma mielipiteensä vapaasti kaikissa häntä koskevissa asioissa ja lapsen näkemyksille tulee antaa asianmukainen painoarvo ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Kaikilla lapsilla on myös oltava sama sosiaalinen suojelu riippumatta lapsen syntymäasemasta.¹³⁶

Kyseinen periaate pohjautuu ensinnäkin LOS 12 artiklaan, jonka mukaan sopimusvaltioiden tulee taata lapselle oikeus ilmaista omat, itse vapaasti muodostamansa näkemykset kaikissa häntä koskevissa asioissa ja ne tulee ottaa huomioon lapsen kehitystason ja iän mukaisesti. Sopimusvaltioiden tulee tämän toteuttaakseen antaa lapselle mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa. Periaate pohjautuu myös mm. YK:n ihmisoikeusjulistuksen 25 artiklaan, joka säättää lapsen oikeudesta erityiseen huolenpitoon ja apuun, sekä siitä, että kaikilla lapsilla on oikeus nauttia samaa sosiaalista suojelua.

Kolmannen Veronan periaatteen mukaan lapsella on oikeus syrjimättömyyteen ja siihen, että hänen oikeuksiaan kunnioitetaan, suojellaan ja edistetään ilman minkäänlaista syrjintää. Sen mukaan valtioiden tulisi toteuttaa kaikki asianmukaiset toimenpiteet varmistaakseen sen, että lasta suojellaan kaikelta syrjinnältä, joka perustuu mm. hänen omaan syntymäasemaansa tai hänen vanhempiansa asemaan, mukaan lukien oikeudellinen vanhemmuus. Lapsella on oikeus syrjimättömyyteen riippumatta mm. siitä, onko sijaissyntyys sallittua vai ei, onko lapsen syntymä rekisteröity vai ei, onko oikeudellinen vanhemmuus vahvistettu vai ei, onko kansalaisuus määritetty vai ei, sekä riippumatta hänen aiottujen vanhempiansa asemasta. Periaatetta tulee tulkinta johdonmukaisesti muiden periaatteiden kanssa, kuten muun muassa lapsen edun, ihmisarvon, identiteetin suojelun sekä alkuperän saatavuuden kanssa.¹³⁷

¹³⁶ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 11, kohdat 2.1-2.4.

¹³⁷ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 11, kohdat 3.1-3-2.

Periaatteella voidaan nähdä olevan selvä yhteys LOS 2 artiklaan, joka on avattu edellä ensimmäisen periaatteen kohdalla.

Kuudennen periaatteen mukaan lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon kaikissa sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeudellista vanhemmuutta koskevissa päätöksissä. Lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon lapselle mahdollisesti aiheutuvat lyhyen sekä pitkän aikavälin haittojen riskit. Yleisesti lapsen edun mukaisena voidaan katsoa olevan sen, että lapsen ja vähintään toisen aiotun vanhemman välillä on geneettinen yhteys. Lapsen syntymävaltion toimivaltaisen viranomaisen tulee määrittää lapsen etu vähintään lapsen syntymän jälkeen menettelyssä, joka koskee esim. lapsen oikeudellista vanhemmuutta mikäli mm. 1. sijaissynnytystä edeltäviä arviointeja ei ole tehty riittävässä määrin, 2. kansallisessa lainsäädännössä säädetään sijaissynnyttäjän olevan lapsen oikeudellinen vanhempi ja vanhemmuus tulee siirtää, 3. sijaissynnyttäjän ja/tai aiottujen vanhempien välillä on ristiriita lapsen oikeudellisesta vanhemmuudesta tai 4. muut olosuhteet voivat vaarantaa lapselle kuuluvat oikeudet tai lapsen edun.

Periaatteen mukaan kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä, joissa vähintään yksi valtio ei näitä salli, lapsen etu tulee määrittää myös sen valtion toimivaltaisessa viranomaisessa, jonne aiotut vanhemmat aikovat asettua lapsen kanssa. Lapsen etu tulee määrittää oikeudellista vanhemmuutta koskevissa menettelyissä parhaan edun arvioinnin perusteella, johon sisältyy mm. seuraavat näkökulmat: osapuolten tarkoitus sijaissynnytyssopimusta tehtäessä, lapsen geneettinen ja muut mahdolliset yhteydet, kuten psyykkinen ja emotionaalinen yhteys järjestelyiden osapuoliin, näiden osapuolten soveltuvuus lapsen vanhemmaksi, päätöksen todennäköiset vaikutukset lapseen koko tämän elämän ajan sekä lapsen yksilölliset tarpeet ja iän ja kehitystason mukaiset toiveet.¹³⁸

Kuudes periaate pohjautuu ensinnäkin edellä tässä alaluvussa auki kirjoitettuihin LOS 3-9 artikloihin, sekä LOS 21 artiklaan. LOS 21 artikla säätelee adoption tunnustavien sekä sallivien jäsenvaltioiden velvollisuudesta kiinnittää ensisijaista huomiota lapsen etuun adoptiotilanteissa. Veronan periaatteissa lähdetään siitä oletuksesta, että LOS 9 mukainen lapsen erottaminen vanhemmista sekä LOS 21 mukainen oikeudellisen vanhemmuuden pysyvä siirto olisi sovellettavissa myös tilanteissa, joissa on kyse sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen edusta, vaikka lapsen oikeuksien sopimus on tehty aikana, jolloin

¹³⁸ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 14, kohdat 6.1, 6.3 ja 6.5-6.7.

sijaissyntyty ei ole ollut vielä merkittävä ilmiö, eikä sitä sen vuoksi ole otettu sopimuksessa huomioon.¹³⁹

Veronan yhdestoista periaate koskee henkilöllisyyden suojelua ja alkuperän saatavuutta. Sen mukaan jokaisen lapsen tulee voida nauttia ja käyttää oikeuttaan säilyttää identiteettinsä (nimi, kansalaisuus, perhesuhteet) asianmukaisen avun ja suojelun kautta. Sen mukaan sopimusvaltioilla on velvollisuus varmistaa, että jokaisella sijaissyntytyksen kautta syntyneellä lapsella on mahdollisuus saada tietoa henkilöllisyydestään, mukaan lukien geneettinen, raskausaikainen sekä sosiaalinen alkuperä sekä näitä koskeva tiedonsaanti aikuisena.¹⁴⁰ Tällä periaatteella voidaan nähdä olevan yhteys LOS 8 artiklaan, eli sopimusvaltioiden kunnioittamisvelvollisuuteen suhteessa lapsen oikeuteen säilyttää oma henkilöllisyytensä, kansalaisuutensa, nimensä sekä sukulaissuhteensa.

Kolmastoista periaate koskee kansalaisuudettomuuden ehkäisemistä. Periaatteen mukaan kaikilla lapsilla on oikeus kansalaisuuteen riippumatta heidän syntymäolosuhteistaan. Oikeus saada kansalaisuus edellyttää, että valtiot estävät lapsen kansalaisuudettomuuden osana lapsen oikeutta identiteettiin. Valtioiden tulee myös toimia nopeasti kansalaisuuden määrittämisessä.¹⁴¹ Periaate pohjautuu mm. LOS 3,7, 9 ja 10 artikloihin, joista kolme ensimmäistä on avattu aiemmin muiden periaatteiden yhteydessä. LOS 10 artiklan mukaan lapsen tai hänen vanhempinsa LOS 9 mukaiset hakemukset perheen jälleenyhdistämisestä on käsiteltävä kiireellisesti, myönteisesti ja humanisti. Sopimusvaltioiden tulee lisäksi taata, ettei hakemuksen esittäminen aiheuta epäedullisia seurauksia hakijoille tai heidän perheenjäsenilleen.

Yhteenvetona voidaan todeta, että Veronan periaatteet pohjautuvat ajatukselle siitä, että sijaissyntytyjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen vanhemmuuden tunnustamista koskevissa asioissa valtioiden tulisi ottaa huomioon ensinnäkin lapsen oikeus syrjimättömyyteen ja yhdenvertaiseen kohteluun muiden lasten kanssa. Päätöksessä tulisi aina ottaa ensisijaisesti huomioon lapsen etu ja häntä tulisi kuulla lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsi tulisi rekisteröidä heti syntymänsä jälkeen ja lapsella on oikeus nimeen, kansalaisuuteen ja vanhempiin. Lapsella on oikeus säilyttää mm. henkilöllisyytensä ja kansalaisuutensa ja hänellä on lähtökohtainen oikeus elää yhdessä vanhempiensa kanssa.

¹³⁹ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 28, alaviite 27.

¹⁴⁰ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 20, kohdat 11.1-11.2.

¹⁴¹ ISS, Principles for the protection of the rights of the child born through surrogacy s. 22, kohdat 13.1-13.3.

Hakemus perheen jälleenyhdistämisestä tulisi käsitellä viivytyksettä myönteisesti ja valtion tulisi suojella lasta, joka ei voi elää oman perheensä kanssa. Lisäksi lapsi on voitava adoptoida, mikäli se on paras vaihtoehto tämän kannalta. Edellä mainitut Veronan periaatteet voidaan nähdä varsin kattavana listauksena erilaisista lapsen oikeuksista, jotka tulee ottaa huomioon lapsen vanhemmuutta koskevissa ratkaisuissa silloin, kun lapsi on saanut alkunsa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta.

Seuraavassa luvussa 5 käydään läpi kansallista ja kansainvälistä oikeuskäytäntöä koskien rajat ylittäviä vanhemmuutta koskevia päätöksiä kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä ja selvitetään se, miten ja mitkä lapsen oikeudet ovat vaikuttaneet kyseisissä tuomioistuinten ratkaisuissa. Lisäksi perehdytään siihen, miten kyseisessä oikeuskäytännössä määritellään rajat ylittävän vanhemmuuden vahvistamisen edellytykset kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden yhteydessä.

5 Kansainvälinen ja kansallinen oikeuskäytäntö koskien oikeudellisen vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kontekstissa

5.1 Yleistä

EIT on antanut useita ratkaisuja koskien sijaissynnytysjärjestelyiden kautta alkunsa saaneiden lasten oikeudellista asemaa aiottujen vanhempien asuinmaassa. Kaikki tapaukset ovat koskeneet sitä, ettei aiottujen vanhempien oikeudellista vanhemmuutta ole tunnustettu ongelmitta heidän asuinmaassaan. Vaikka kyseiset ratkaisut eivät ole kohdistuneet Suomeen, vaan pääasiassa Ranskaan, on niihin tarve perehtyä, sillä ne vaikuttavat myös Suomen viranomaisten toimintaan sitä ohjaavalla tavalla (ks. lisää EIT ratkaisujen velvoittavuudesta suhteessa Suomen viranomaisiin alaluvusta 1.3).

Suomessa ei ole korkeimman oikeuden antamia ennakkopäätöksiä koskien vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä. Ensimmäinen Helsingin hovioikeudessa annettu, isyyden vahvistamisesta sijaissynnytysjärjestelyissä koskeva päätös nro 2029 on vuodelta 2012. On kuitenkin huomionarvoista, että oikeusministeriön sijaissynnytysjärjestelyitä koskevassa arviomuistiossa on tuotu esiin arvio, jonka mukaan yksittäisiä järjestelyiden kautta alkunsa saaneita lapsia on todennäköisesti tuotu Suomeen jo ennen tätä ilman, että asiasta on erikseen ilmoitettu viranomaisille.¹⁴²

Toinen Suomessa annettu hovioikeustasoinen päätös nro 2064 koskien isyyden vahvistamista kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä on vuodelta 2013. Kyseisen päätöksen voidaan nähdä määrittäneen suunnan sille, kuinka tuomioistuimissamme on suhtauduttu kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta saatuihin isyyspäätöksiin.¹⁴³

Kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneiden lasten äitiyden vahvistamista koskevia, vähintään hovioikeustasoisia tuomioistuimen ratkaisuja ei kirjoittajan tietojen mukaan maassamme ole annettu, minkä vuoksi kansallisten oikeustapausten käsittely rajautuu vain isyyttä koskeviin kysymyksiin tapauksissa, joissa aiotulla isällä on ollut geneettinen yhteys järjestelyiden kautta syntyneeseen lapseen.

¹⁴² Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 52/2012 s. 14.

¹⁴³ Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:18 s. 22.

Molempiin hovioikeuden päätöksiin on sovellettu silloisen, vuoden 1975 isyyslain (700/1975) kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvia säännöksiä koskien vieraassa valtiossa annetun isyyspäätöksen vahvistamista¹⁴⁴. Säännökset ovat vastanneet sisällöltään nykyisen vanhemmuuslain säännöksiä koskien vieraassa valtiossa annetun vanhemmuuspäätöksen tunnustamista (ks. alaluku 3.2.1, jossa nykyinen sääntely on avattu tarkemmin), minkä vuoksi kyseiset isyyslakiin pohjautuvat hovioikeuden päätökset ovat edelleen ajankohtaisia.¹⁴⁵

5.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksiä koskien vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä

5.2.1 Aiotun geneettisen isän isyyden vahvistaminen

Sekä tapauksessa *Mennesson v. Ranska*, että tapauksessa *Labassee v. Ranska* oli kyse siitä, ettei Ranskan valtio ollut vahvistanut Yhdysvalloissa sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneiden lasten oikeudellista vanhemmuutta aiotuille vanhemmille.

Tapauksessa *Mennesson* ranskalainen aviopari oli ryhtynyt ei-kaupallisiin sijaissynnytysjärjestelyihin Yhdysvalloissa, Kaliforniassa, jossa järjestelyt olivat laillisia. Aiotut vanhemmat allekirjoittivat sijaissynnytystä koskevan sopimuksen ja järjestelyissä käytettiin aiotun isän siittiöitä sekä ulkopuolisen luovuttajan munasolua. Järjestelyiden kautta syntyi kaksoset, joiden vanhemmiksi merkittiin syntymätodistukseen Kalifornialaisen tuomioistuimen aikaisemmin antaman päätöksen mukaan aiotut vanhemmat. Ranskan viranomaiset kieltäytyivät rekisteröimästä lasten syntymätodistuksia kansalliseen rekisteriinsä ja myöntämästä lapsille Ranskan passeja mm. sijaissynnytysepäilyn vuoksi. Samaan lopputulemaan tuli useiden tuomioistuinkäsittelyiden jälkeen Ranskan kansallinen tuomioistuin, sillä se katsoi sijaissynnytyssopimuksen olleen Ranskan oikeusjärjestyksen vastainen.

Tapauksessa *Labassee* oli myös kyse ranskalaisen avioparin ryhtymisestä sijaissynnytysjärjestelyihin Yhdysvalloissa, Minnesotassa. Aiotut vanhemmat olivat allekirjoittaneet sopimuksen järjestelyihin ryhtymisestä, jossa käytettiin aiotun isän siittiöitä ja

¹⁴⁴ Laki isyyslain muuttamisesta (1016/2009).

¹⁴⁵ Oikeusministeriön julkaisuja, *Selvityksiä ja ohjeita* 52/2012 s. 22. Koska sovellettavat säännökset ovat kuitenkin eri säännökset, mitä aiemmin alaluvussa 3.2.1 on käyty läpi koskien isyyden vahvistamista, avataan silloisen lain säännöksiä alaluvussa 5.3.1 vielä selvyiden vuoksi erikseen.

ulkopuolisen luovuttajan munasolua. Minnesotan tuomioistuimen antamissa päätöksissä todettiin sijaissyntyjän ja tämän puolison luopuneen kaikista vanhempainoikeuksistaan suhteessa lapseen ja aiotun isän olevan lapsen biologinen ja oikeudellinen vanhempi ja että tämä sai palata lapsen kanssa Ranskaan. Lapselle oli myönnetty Yhdysvaltojen kansalaisuus. Ranskan viranomaiset kieltäytyivät rekisteröimästä lapsen syntymätodistusta, johon aiotut vanhemmat oli merkitty lapsen vanhemmiksi, sillä ne katsoivat järjestelyiden olleen Ranskan oikeusjärjestyksen vastaiset. Myös Ranskan kansalliset tuomioistuimet päätyivät samaan ratkaisuun.

Näin ollen sekä tapauksessa *Menesson*, että *Labassee* järjestelyiden kautta syntyneet lapset olivat tilanteessa, jossa Ranskan valtio ei vahvistanut heille oikeudellista vanhemmuutta aiottuihin vanhempiin, mikä puolestaan johti siihen, ettei lapsilla ollut oikeutta Ranskan kansalaisuuteen. Lapsilla oli Yhdysvaltojen kansalaisuus ja aiotut vanhemmat olivat heidän oikeudellisia vanhempiaan vain järjestelyosavaltioiden lainsäädännön valossa. Perheet valittivat kansallisten tuomioistuinten päätöksistä EIT:hen vedoten siihen, että päätös olla vahvistamatta aiottujen vanhempien ja järjestelyiden kautta syntyneiden lasten välistä, laillisesti syntyntä vanhempi-lapsi-suhdetta sijaissyntyssopimuksen perusteella loukkasi lasten etua sekä heidän EIS 8 artiklan mukaista oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta.

EIT katsoi ratkaisuisaan, että asioissa tuli erottaa toisistaan kantajien oikeus perhe-elämän kunnioitukseen ja lasten oikeus yksityiselämän kunnioitukseen. Tuomioistuimen näkemyksen mukaan, vaikka syntymätodistusten rekisteröimättä jättämisellä oli käytännön vaikutuksia perheiden perhe-elämään, ei kyse ollut kuitenkaan EIS 8 artiklan mukaisesta perhe-elämän kunnioituksen rikkomisesta, sillä perheet olivat voineet asettua asumaan Ranskaan ja he pystyivät elämään siellä yhdessä olosuhteissa, jotka vastasivat pääosin muiden perheiden arkea. Näin ollen tapauksissa ei ollut kyse perhe-elämän kunnioituksen rikkomisesta.

Tuomioistuimen mukaan yksityiselämän kunnioittaminen puolestaan edellyttää sitä, että jokainen voi yksilöidä henkilöllisyytensä, mukaan lukien oikeudellisen lapsi-vanhempisuhteen, jossa on kyse identiteetin olennaisesta osa-alueesta. Tuomioistuimen näkemyksen mukaan myös kansalaisuus on yksi osa identiteettiä ja epävarmuudella saada ranskan kansalaisuus voi olla kielteisiä vaikutuksia lasten henkilöllisyyden määrittelyyn. Sen mukaan lapset olivat tapauksessa oikeudellisesti epävarmassa asemassa, sillä vaikka Ranskan valtio oli tietoinen siitä, että lapset olivat toisessa maassa tunnistettu aiottujen vanhempien lapsiksi, ja

lasten isät olivat heidän biologisia vanhempiaan, kielsi se kuitenkin lapsilta tämän aseman Ranskan oikeuden valossa, mikä tuomioistuimen mukaan heikensi heidän identiteettiään ranskalaisessa yhteiskunnassa.

Tuomioistuin katsoi ratkaisussaan, että myös perintöoikeus on osa lasten identiteettiä ja tilanteessa, jossa oikeudellista lapsi-vanhempi-suhdetta ei ole rekisteröity, eivät lapset voi myöskään periä aiottuja vanhempia ilman erillistä jäämistösunnittelua. Näin ollen Ranska oli loukannut järjestelyiden kautta syntyneiden lasten EIS 8 artiklan mukaista oikeutta nauttia yksityiselämän kunnioitusta estämällä lasten ja heidän biologisen isänsä välisen oikeussuhteen vahvistamisen. Tuomioistuimen mukaan on lapsen edun vastaista evätä tällainen oikeussuhde tilanteessa, jossa suhteen biologinen todellisuus on näytetty toteen ja asianomainen lapsi ja vanhempi vaativat sen täysimääräistä tunnustamista.¹⁴⁶

Myös Hirvelän ja Heikkilän näkemyksen mukaan rekisteröimisen kieltäminen oli jättänyt lapset epävarmaan tilanteeseen heille olennaisen identiteettikysymyksen, eli oikeudellisten vanhempien osalta. Henkilötietojen voidaan nähdä kuuluvan osaksi henkilön identiteettiä, joka kuuluu yksityiselämän keskeisimpään ytimeen.¹⁴⁷

5.2.2 Aiottujen ei-geneettisten vanhempien vanhemmuuden vahvistaminen

Tapauksessa *Paradiso ja Campanelli v. Italia* italialainen aviopari hankki itselleen lapsen Venäjältä kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta. Aiotut vanhemmat allekirjoittivat järjestelyitä koskevan sopimuksen venäläisen yrityksen kanssa ja toimittivat klinikalle aiotun isän siemennestettä. Venäläinen klinikka antoi aiottujen vanhempien ymmärtää, että sijaissynnyttäjälle tehdyissä hedelmöityshoidoissa oli käytetty aiotun isän siittiöitä ja ulkopuolisen luovuttajan munasolua. Sijaissynnyttäjä antoi lapsen synnyttyä kirjallisen suostumuksena lapsen vanhemmuuden rekisteröimisestä aiotuille vanhemmille, sekä suostumuksen heidän merkitsemiseksensä lapsen syntymätodistukseen lapsen vanhemmiksi.

Lapselle myönnettiin Venäjällä Italian konsulaatista tarvittavat matkustusasiakirjat ja perhe pääsi matkustamaan Italiaan. Hieman tämän jälkeen konsulaatti ilmoitti Italian viranomaisille

¹⁴⁶ EIT on tullut samaan lopputulokseen myös tapauksissa *Foulon ja Bouvet v. Ranska* sekä *Laborie v. Ranska*. Tapauksessa *Foulon ja Bouvet* oli kyse ranskalaisten henkilöiden osallistumisesta sijaissynnytysjärjestelyihin Intiassa ja tapauksessa *Laborie* puolestaan Ukrainassa toteutetuista järjestelyistä.

¹⁴⁷ Hirvelä ym.: Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön s. 642 ja 704.

lapsen syntymää koskevien asiakirjojen sisältävän väärää tietoa ja lopulta paljastui, ettei lapsella ollutkaan geneettistä yhteyttä aiottuun isään. Useiden Italian kansallisten viranomaistoimien seurauksena lapsi huostaanotettiin ja sijoitettiin italialaiseen lastenkotiin 9 kuukauden ikäisenä ja myöhemmin adoptoitiin kolmansien henkilöiden perheeseen. Italialainen tuomioistuin katsoi aiottujen vanhempien mm. toimineen vastoin kansainvälistä adoptiota koskevia säännöksiä tuomalla lapsen Italiaan ja esiintymällä tämän vanhempina, vaikka kummallakaan heistä ei ollut geneettistä yhteyttä lapseen. Viranomaiset katsoivat aiottujen vanhempien lisäksi kiertäneen kansallista lainsäädäntöä osallistumalla sijaissynnytysjärjestelyihin, jotka olivat Italian oikeusjärjestyksen vastaiset. Aiotut vanhemmat valittivat EIT:hen vedoten Italian viranomaisten lapseen kohdistamien toimenpiteiden rikkoneen heille EIS 8 artiklan mukaan kuuluvia oikeuksia yksityis- ja perhe-elämän suojaan.

EIT katsoi ratkaisussaan, ettei tapauksessa ollut kyse EIS 8 artiklan mukaisesta de facto perhe-elämästä, sillä lapsella ja aiotuilla vanhemmilla ei ollut biologista sidettä, heidän välisen sosiaalisen suhteensa kesto oli suhteellisen lyhyt ja oikeudellinen suhde epävarma. Lapsi ei näin ollen ollut aiottujen vanhempien perheenjäsen EIS 8 artiklan tarkoittamalla tavalla. Tuomioistuin katsoi kuitenkin, että lapseen kohdistetut viranomaistoimenpiteet kuuluivat aiottujen vanhempien yksityiselämän piiriin, joka sisältää oikeuden henkilökohtaiseen kehitykseen. EIT:n ratkaisun mukaan aiottujen vanhempien oikeutta yksityiselämän suojaan ei ollut loukattu, sillä tapauksessa julkiset edut olivat painavimmat suhteessa aiottujen vanhempien yksityiseen etuun, eli heidän intressiinsä jatkaa henkilökohtaista kehitystään järjestelyiden kautta syntyneen lapsen vanhemmuuden roolin kautta.

Tapauksessa ei näin ollen ollut kyse edellisten tapausten (Menesson ja Labassee) mukaisesti ulkomailta laaditun syntymätodistuksen rekisteröinnistä ja oikeudellisen vanhemmuussuhteen tunnustamisesta, vaan Italian viranomaisten lapseen kohdistamista toimista, jotka olivat johtaneet lapsen ja aiottujen vanhempien pysyvään erottamiseen toisistaan. On myös huomionarvoista, ettei lapsi ollut tapauksessa asianosaisena, vaan kyse oli nimenomaan väitetystä EIS 8 artiklan mukaisesta aiottuihin vanhempiin kohdistetusta loukkauksesta. Tapauksessa ei edellä kuvatuista syistä ollut myöskään kyse lapsen identiteetistä tai geneettisen sukulaisuussuhteen tunnustamisesta.

Vaikka tapauksessa ei varsinaisesti ollut kyse järjestelyiden kautta syntyneeseen lapseen kohdistuneesta päätöksestä, on se silti merkittävä ratkaisu suhteessa kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen vanhemmuutta koskeviin rajat ylittäviin oikeuskysymyksiin, sillä se antaa oikeutuksen tietyin ehdoin torjua rajat ylittävän vaikutuksen. Mikkolan mukaan EIT:n antamiin ratkaisuihin Mennesson, Labassee ja Paradiso on suhtauduttu kriittisesti, sillä niiden on mm. katsottu vievän sopimusvaltioiden mahdollisuuden kieltää kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden rajat ylittävät oikeusvaikutukset. Vaikka tapauksessa Paradiso vahvistettiin valtioille oikeus suhtautua järjestelyihin torjuvasti, vaikuttaa se tapauksen Mennesson rinnalla rajoittuvan vain tilanteisiin, joissa aiotuilla vanhemmilla (isällä) ei ole geneettistä yhteyttä lapseen.¹⁴⁸

5.2.3 Aiotun geneettisen ja ei-geneettisen äidin äitiyden vahvistaminen

Tapauksissa C ja E v. Ranska oli kyse aiotun äitiyden vahvistamisesta sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneille lapsille.

Tapauksessa C ranskalainen aviopari ryhtyi kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyiden Yhdysvalloissa. Järjestelyissä käytettiin aiotun isän siittiöitä ja ulkopuolisen luovuttajan munasolua. Aiotut vanhemmat merkittiin lapsen syntymätodistukseen tämän vanhemmiksi. Tapauksessa E puolestaan ranskalaiselle avioparille syntyi kolmoset Ghanassa toteutettujen sijaissynnytyjärjestelyiden kautta. Järjestelyissä käytettiin aiotun isän sekä ulkopuolisen luovuttajan sulusoluja. Myös tässä tapauksessa aiotut vanhemmat merkittiin lasten syntymätodistukseen heidän vanhemmikseen.

Molemmissa tapauksissa Ranskan viranomaiset rekisteröivät aiotun isän lasten isäksi, mutta kieltäytyivät rekisteröimästä aiottua äitiä lasten äidiksi. Aiotut vanhemmat valittivat tapauksissa EIT:hen vedoten siihen, että Ranskan valtio oli rikkonut lasten EIS 8 artiklan mukaista oikeutta yksityiselämään, sekä EIS 14 artiklan mukaista oikeutta syntyperää koskevaan syrjimättömyyteen kieltäytyessään rekisteröimästä lasten syntymätodistuksia kansalliseen rekisteriin kokonaisuudessaan. Toisin sanoen aiotut vanhemmat valittivat

¹⁴⁸ Mikkola: Lapsi–vanhempi -suhteen vahvistaminen rajat ylittävän sijaissynnytyjärjestelyn seurauksena s. 212–213.

Ranskan valtion loukanneen lasten oikeutta yksityiselämän kunnioittamiseen syrjivällä tavalla.

EIT on ottanut ratkaisussaan esiin Ranskan viranomaisille aiemmin samana vuonna antamansa neuvoa-antavan lausunnon, jossa oli kyse vastaavanlaisesta tilanteesta. Lausunnon mukaan silloin, kun lapsen isyys aiottuun isään on vahvistettu tilanteessa, jossa lapsi on saanut alkunsa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta ja kun järjestelyissä on käytetty aiotun isän siittiöitä, sekä ulkopuolisen luovuttajan munasolua, edellyttää ensinnäkin lapsen etu ja toiseksi EIS 8 artiklan mukainen lapsen oikeus yksityiselämän kunnioittamiseen, että kansallinen oikeus mahdollistaa myös lapsen ja syntymätodistukseen merkityn aiotun äidin välisen suhteen tunnustamisen.

Äiti-lapsi-suhteen tunnustamatta jättäminen vaikuttaisi negatiivisesti moniin lapsen yksityiselämän kunnioituksen kannalta oleellisiin tekijöihin, kuten: oikeudelliseen epävarmuuteen yhteiskunnassa oman identiteetin suhteen, mahdolliseen oikeuteen suhteessa aiotun äidin kansalaisuutta ja tämän kautta tulevaan perintöoikeuteen, sekä oikeudellisen suhteen jatkuvuuteen aiotun äidin kanssa tilanteessa, jossa aiotut vanhemmat eroavat tai aiottu isä menehtyy. Jälkimmäisenä mainittu tilanne voisi johtaa siihen, ettei lapsi saisi suojaa aiotulta äidiltä, mikäli tämä kieltäytyisi huolehtimasta lapsesta.

Tuomioistuimen lausunnon mukaan lapsen oikeus yksityiselämän kunnioittamiseen ei kuitenkaan edellytä sitä, että äiti-lapsi-suhteen tunnustaminen tapahtuisi suoraan syntymätodistuksen perusteella, vaan se voi tapahtua myös muulla tavoin, kuten esim. adoption kautta. Tunnustamisen on kuitenkin tapahduttava lapsen edun mukaisesti, eli tehokkaasti ja nopeasti, mutta sen ei tarvitse tapahtua heti syntymästä lähtien. Lapsen etu edellyttää, että äiti-lapsi-suhteen tunnustamisen tulee olla mahdollista viimeistään silloin, kun tästä suhteesta on tullut todellinen käytännössä. Tämän todellisen suhteen muodostumisen arviointi tapahtuu kunkin yksittäistapauksen olosuhteiden perusteella.¹⁴⁹

EIT on katsonut, ettei tapauksissa C ja E ollut kyse lasten yksityiselämän kunnioittamisen loukkaamisesta syrjivällä tavalla, sillä vaikka ulkomailla sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneiden lasten ja ulkomailla muutoin syntyneiden lasten sukulaisuussuhde aiottuun äitiin

¹⁴⁹ EIT: Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother 10.4.2019 kohdat 32, 33, 40, 42, 46, 49, 51, 52 ja 55.

olisi keskenään verrattavissa toisiinsa, ei tapauksen kaltainen erilainen kohtelu tarkoita sitä, etteikö kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneet lapset voisi saada rekisteröityä äitisuhdettaan aiottuun äitiin. Ero on tuomioistuimen mukaan pelkästään siinä, että sijaissynnytytapauksissa rekisteröinti ei tapahdu suoraan syntymätodistuksen, vaan adoption kautta ja kuten tuomioistuin on edellä mainitussa lausunnossaan todennut, on valtioilla harkintavalta sen suhteen, kuinka aiottujen vanhempien ja lapsen suhde vahvistetaan, eikä EIS 8 artikla velvoita valtioita tunnustamaan tätä sukulaisuussuhdetta heti lapsen syntymästä alkaen.

EIT:n mukaan Ranskan valtio on lisäksi perustellut hyväksytysti lasten erilaista kohtelua suhteessa ei-sijaissynnytyjärjestelyiden kautta ulkomailla syntyneisiin lapsiin vedoten oikeudelliseen valvontaan, jonka avulla on tarkoitus varmistaa se, että jokaisen aiotun äidin äitiyden tunnustaminen perustuu lapsen etuun yksittäistapauksen erityisolosuhteet huomioon ottaen. Näin ollen EIT katsoi, että tapauksessa väitetty erilainen kohtelu on perustunut objektiiviseen ja järkevästi perusteltuun syyhyyn, eikä sen vuoksi ole ollut kohtuuton.

Tuomioistuin päätyi tapauksissa *Valdís Fjölnisdóttir ja muut v. Islanti ja D v. Ranska* vastaaviin lopputuloksiin. Tapauksessa *Valdís Fjölnisdóttir ja muut* oli kyse kahden ei-geneettisen äidin äitiyden vahvistamisesta tilanteessa, jossa aiotut äidit olivat eronneet kesken lapsen adoptioprosessin, jolloin kyseinen prosessi oli jäänyt kesken. Tuomioistuin katsoi, ettei tapauksessa ollut kyse EIS 8 artiklan loukkauksesta, sillä erostaan huolimatta aiotuilla äideillä oli mahdollisuus vahvistaa oikeudellinen vanhemmuutensa lapseen kansallisen lainsäädännön mukaisesti erillisen adoption kautta.

Tapauksessa *D* oli puolestaan kyse aiotusta äidistä, jolla oli geneettinen yhteys lapseen. Tuomioistuin totesi ratkaisussaan, että vaikka aiottu äiti oli lapsen geneettinen äiti, ei lapsen EIS 8 artiklan mukaiseen yksityiselämään puuttuminen ollut kohtuutonta, sillä äitiys oli mahdollista vahvistaa adoptiolla. EIT on aiemmin mainitussa neuvoa-antavassa lausunnossaan ottanut kantaa myös tapauksen *D* kaltaiseen tilanteeseen. Lausunnossaan tuomioistuin on todennut, että tilanteessa, jossa lapsella on geneettinen yhteys aiottuun äitiin, korostuu äiti-lapsi-suhteen tunnustamistarve entisestään.¹⁵⁰

¹⁵⁰ EIT: Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother 10.4.2019 kohta 47.

Tapauksessa K.K. ja muut v. Tanska oli myös kyse aiotun äidin äitiyden vahvistamisesta. Tapauksessa tanskalainen aviopari oli saanut kaksoset Ukrainassa toteutettujen kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyiden kautta, joissa oli käytetty aiotun isän sekä ulkopuolisen luovuttajan sukusoluja. Molemmat aiotut vanhemmat oli merkitty lasten syntymätodistuksiin lasten vanhemmiksi. Tanskan viranomaiset vahvistivat aiotun isän isyyden suhteessa lapsiin ja myöhemmin lapsen yhteishuoltajuuden molemmille aiotuille vanhemmille. Viranomaiset eivät kuitenkaan vahvistaneet aiotun ei-geneettisen äidin äitiyttä perheen sisäisen adoption kautta, sillä kyse oli kaupallisista järjestelyistä, jotka olivat vastoin Tanskan kansallista adoptiosääntelyä. Tanskan viranomaisten näkemyksen mukaan aiotun äidin huoltajuus riitti kattamaan lasten oikeuden yksityiselämän suojaan.

EIT:n antaman tuomion mukaan kyse oli kuitenkin lasten EIS 8 artiklan mukaisesta yksityiselämän suojan rikkomisesta, sillä lapsilta evättiin tosiasiallisesti oikeus oikeudelliseen vanhemmuussuhteeseen, sillä Tanskan kansallinen lainsäädäntö ei nyt kielletyn adoption lisäksi mahdollistanut lapsille muita mahdollisuuksia tunnustaa oikeudellista vanhemmuussuhdetta aiottuun äitiin, minkä ei voida nähdä olevan lapsen edun mukaista.

Yhteenvedona tämän alaluvun tapauksista sekä EIT:n neuvoa-antavasta lausunnosta voidaan todeta järjestelyiden kautta syntyneen lapsen edun ja lapsen EIS 8 mukaisen yksityiselämän kunnioituksen velvoittavan jäsenvaltioita mahdollistamaan sekä geneettisen, että ei-geneettisen aiotun äidin äitiyden tunnustamisen henkilölle, joka on merkitty lapsen äidiksi tämän syntymätodistukseen, olipa sitten kyse perheistä, jotka muodostuvat äidistä ja isästä tai perheistä, joissa on kaksi äitiä. Äiti-lapsi-suhteen tunnustamisen tarve korostuu etenkin tilanteessa, jossa on kyse geneettisestä aiotusta äidistä. EIS 8 ei kuitenkaan velvoita valtioita tunnustamaan äitiyttä suoraan lapsen syntymästä lähtien tämän syntymätodistuksen perusteella, vaan se voi tapahtua myös muulla tavoin, kuten adoption kautta, kunhan se tapahtuu lapsen edun mukaisesti, eli nopeasti ja tehokkaasti viimeistään silloin, kun äiti-lapsi-suhteesta tulee todellinen. Kyse ei tällöin ole järjestelyiden kautta syntyneen lapsen syrjinnästä suhteessa muilla tavoin ulkomailla syntyneiden lasten äitisuhteen rekisteröintiin, sillä erilainen kohtelu perustuu tällöin lapsen edun valvontaan yksittäistapauksissa sen erityisolosuhteet huomioon ottaen.

5.2.4 Aiottujen geneettisen ja ei-geneettisen isän isyyden vahvistaminen kahden isän perheessä

Tapauksessa D.B. ja muut v. Sveitsi oli kyse kahden aiotun isän isyyden vahvistamisesta suhteessa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneeseen lapseen. EIT otti tapauksessa ensinnäkin kantaa siihen, että tuomioistuimen aiempi oikeuskäytäntö, joka koski keskenään avioliitossa eri sukupuolta olevia aiottuja vanhempia, oli sovellettavissa myös keskenään rekisteröidyssä parisuhteessa samaa sukupuolta olevien aiottujen vanhempien tilanteisiin. Tapauksessa toisen, geneettisen aiotun isän, isyys vahvistettiin lapsen syntymätodistuksen mukaan Sveitsin viranomaisten toimesta, mutta toisen, ei-geneettisen aiotun isän isyyttä puolestaan ei ollut mahdollista vahvistaa yli seitsemään vuoteen, sillä Sveitsin lainsäädäntö ei sallinut perheen sisäistä adoptiota samaa sukupuolta olevien parien välillä ennen vuoden 2018 lainsäädäntöuudistusta. EIT katsoi ratkaisussaan Sveitsin rikkoneen näin lapsen etua ja EIS 8 artiklan mukaista lapsen oikeutta yksityiselämän suojaan, sillä se ei ollut mahdollistanut vaihtoehtoista tapaa lapsi-isä-suhteen vahvistamiselle ennen vuotta 2018, jolloin lapsi oli todellisuudessa asunut aiottujen isien perheessä lähes 8 vuoden ajan.

Tapauksesta voidaan todeta, että kahden isän perheissä tulee sovellettavaksi edellä todettu sääntö aiotun äitiyden kohdalla, eli se, että jäsenvaltioiden tulee mahdollistaa lapselle toisen aiotun isän isyys esim. adoptiolla. EIT:n edellä mainitussa neuvoa-antavassa lausunnossa (ks. lausunnon sisällöstä edeltä alaluvusta 5.2.3) koskien aiotun äidin äitiyden vahvistamista on todettu lapsen edun edellyttävän vanhemmuuden tunnustamista tehokkaasti ja nopeasti, eli viimeistään silloin, kun äiti-lapsi-suhteesta on yksittäistapauksen yksityiskohdat huomioon ottaen käytännössä todellinen. Tämän perusteella voidaankin varsin perustellusti todeta 8 vuoden ylittäneen reilusti sen hetken, jolloin tapauksen isä-lapsi-suhteesta on tullut todellinen, koska toinen aiottu isä on tapauskuvauksen perusteella toiminut lapsen sosiaalisena vanhempana koko lapsen eliniän (ks. sosiaalisen vanhemmuuden määritelmästä alaluvusta 3.1).

5.3 Helsingin hovioikeuden päätökset koskien isyyden vahvistamista kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä

5.3.1 Helsingin hovioikeuden päätös nro 2029, ratkaistu 12.7.2012

Helsingin hovioikeuden päätöksessä nro 2029 oli kyse suomalaisen avioparin ryhtymisestä kansainvälisiin sijaissynnytysjärjestelyihin Venäjällä, jossa ne olivat sallittuja.

Sijaissynnyttäjän raskaus saatettiin alkuun koeputkihedelmöityksellä käyttäen aiottujen vanhempien omia sukusoluja. Sijaissynnyttäjä synnytti kaksoset, joiden syntymätodistuksiin merkittiin isäksi aiottu isä sijaissynnyttäjän kirjallisesta suostumuksesta. Sijaissynnyttäjä oli myös suostunut kirjallisesti siihen, että aiottu isä sai hakea kaksosten isyyden vahvistamista Suomessa. Perheen palattua Suomeen, vaati aiottu isä kansallista tuomioistuinta vahvistamaan venäläiset todistukset isyyspäätöksinä Suomessa tunnustettaviksi.

Tapaukseen sovellettiin silloisen, vuoden 1975 isyyslain 51 §:n tunnustamisnormia¹⁵¹, joka vastaa sisällöltään vanhemmuuslain vastaavaa (ks. vanhemmuuslain tunnustamisnormi alaluvusta 3.2.1). Lain 52.1 §:n mukaan Helsingin hovioikeus oli tuolloin toimivaltainen tuomioistuin ratkaisemaan ulkomailla annettujen isyyspäätösten vahvistamisen. Lain 52.2 §:n mukaan hovioikeuden oli varattava asiaa käsiteltäessä mm. lapselle, äidille ja isälle tilaisuus tulla kuulluksi, mikäli se oli tarpeen asian selvittämiseksi. Koska sijaissynnyttäjä oli etukäteen suostunut isyyden merkitsemiseen aiotulle isälle, sekä antanut tälle oikeuden hakea isyyden vahvistamista Suomessa, ei tuomioistuin katsonut sijaissynnyttäjän kuulemistarpeellisenä. Lasten osalta päädyttiin samaan ratkaisuun heidän ikänsä vuoksi.

¹⁵¹ Isyyslain (700/1975) 51 §:

Isyydestä vieraassa valtiossa annettu päätös, joka on voimassa siinä valtiossa, tunnustetaan Suomessa ilman eri vahvistusta.

Vieraassa valtiossa annettua päätöstä ei kuitenkaan tunnusteta, jos:

1) päätöksen antaneen vieraan valtion viranomaisen toimivalta ei perustunut kenenkään osapuolen asuin- tai kotipaikkaan, kansalaisuuteen tai muuhun sellaiseen liittymään, joka huomioon ottaen viranomaisella olisi ollut perusteltu syy ottaa asia käsiteltäväkseen;

2) päätös on annettu pois jäänyttä vastaan eikä haastehakemusta tai vastaavaa asiakirjaa ole annettu tiedoksi pois jääneelle niin hyvissä ajoin ja sillä tavalla, että hän olisi voinut valmistautua vastaamaan asiassa;

3) päätös on ristiriidassa sellaisen Suomessa annetun isyyttä koskevan päätöksen kanssa, jota koskeva oikeudenkäynti on tullut vireille ennen ulkomailla annettuun päätökseen johtanutta oikeudenkäyntiä;

4) päätös on ristiriidassa sellaisen vieraassa valtiossa aikaisemmin annetun isyyttä koskevan päätöksen kanssa, joka tunnustetaan Suomessa; taikka

5) päätös on vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perusteita.

Päätöksenä, jota 1 ja 2 momentissa tarkoitetaan, pidetään tuomioistuimen ja muun viranomaisen päätöstä sekä oikeustoimen vahvistamista tai rekisteröintiä, jos lapsen ja miehen välistä suhdetta pidetään tällaisen toimenpiteen seurauksena isyysuhteena tai isyysuhteen katsotaan tällaisen toimenpiteen vuoksi lakanneen siinä valtiossa, jossa rekisteröinti tai muu toimenpide on suoritettu.

Hovioikeus katsoi Venäjän viranomaisen antamien lasten syntymätodistusten olleen isyyslain tarkoittamat isyyspäätökset. Lisäksi se arvio, ettei Venäjän viranomaisen antama päätös ollut vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perusteita, vaikka kansallinen hedelmöityshoitolaki kielsi sijaissynnytysjärjestelyt. Tuomioistuin katsoi ratkaisussaan lapsen edun menevän ehdottomuusperiaatteen soveltamisen edelle, sillä tilanteessa oli kyse jo syntyneiden lasten perheolosuhteiden vahvistamisesta sellaisessa tilanteessa, jossa hedelmöityshoitoihin perustuva sijaissynnytys on toteutettu maassa, joka sallii sijaissynnytyksen. Se on katsonut ehdottomuusperiaatteen soveltamista vastaan puhuvina seikkoina myös sen, että sijaissynnytys on ollut aikaisemmin Suomessa sallittua sekä sen, että Venäjän viranomaisten antama isyyttä koskeva päätös on vastannut lopputulokseltaan hedelmöityshoitojen kautta alkunsa saaneen lapsen isyyden määräytymistä Suomessa¹⁵². Hovioikeus katsoi näin ollen, ettei Venäjän viranomaisen antamat isyyttä koskevat päätökset olleet Suomen oikeusjärjestyksen vastaisia ja tunnusti todistukset.

Ratkaisun sanoma on sinänsä varsin selkeä, eli se, että lapsen etu menee asiassa ehdottomuusperiaatteen soveltamisen edelle, mutta siinä on otettu hyvin suppeasti kantaa siihen, mitä lapsen etu tässä tapauksessa tarkoittaa. Hovioikeus on käytännössä tulkinnut asiaa vain mainitsemalla, että kyse on jo syntyneiden lasten perheolosuhteiden vahvistamisesta, mikä ei avaa tapauksen ulkomailla sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneiden lasten edun määritelmää.

5.3.2 Helsingin hovioikeuden päätös nro 2064, ratkaistu 5.7.2013

Tapauksessa suomalainen aviopari ryhtyi sijaissynnytysjärjestelyihin Intiassa. Järjestelyissä käytettiin molempien aiottujen vanhempien sukusoluja. Sijaissynnyttäjän ja aiottujen vanhempien välille oli laadittu sopimus, jonka mukaan intialainen nainen toimi sijaissynnyttäjänä aiottujen vanhempien lapsille ja nainen tulisi luovuttamaan lapsen synnytyksen jälkeen aiotuille vanhemmille. Järjestelyihin sovellettiin Intian lakia, jossa ei erikseen säädetty sijaissynnytyksestä.

¹⁵² Ks. isyyslain 3 a.1 §: jos isyyttä ei todeta avioliiton perusteella, vahvistetaan se Digi- ja väestötietoviraston tai tuomioistuimen päätöksellä, jolloin isä on se, jonka siittiöitä on käytetty äidin hedelmöittämiseen muulla tavoin ja jonka seurauksena lapsi on syntynyt.

Aiottu isä oli rekisteröity Intian asianosaisen viranomaisen toimesta isäksi lapsen syntymätodistukseen, ja sijaissynnyttäjä ja tämän aviopuoliso olivat puolestaan antaneet notaarin vahvistamat vakuutukset siitä, että he luopuvat kaikista oikeuksistaan lapseen aiottujen vanhempien hyväksi.

Hovioikeus otti ratkaisussaan ensin kantaa siihen, onko Intian viranomaisen laatima lapsen syntymätodistus ollut silloisen isyyslain mukainen isyydestä annettu päätös, vaikka sijaissynnyttäjä on ollut naimisissa ja myös Intiassa on sovellettu pater est -olettamaa (ks. pater est olettaman määritelmä alaluvusta 3.2.1). Hovioikeus on tullut Intian oikeusjärjestelmästä saamansa laajan selvityksen mukaan siihen lopputulokseen, että syntymätodistuksen antaminen oli ollut sen kaltainen viranomaistoimenpide, jonka mukaan aiotun isän ja lapsen välistä suhdetta pidettiin Intiassa isyysuhteena, kun taas sijaissynnyttäjän aviomiehen ja lapsen välistä suhdetta ei ainakaan enää voitu pitää sellaisena, sillä Intiassa lapsen oikeudellisina vanhempina pidettiin tämän geneettisiä vanhempia.

Tuomioistuin päätyi edellä mainitun vuoden 2012 tapauksen mukaisesti ratkaisuun, jonka mukaan sijaissynnyttäjää ja tämän aviomiestä ei asiassa tarvinnut erikseen kuulla, sillä he olivat kirjallisesti luopuneet kaikista oikeuksistaan lapseen. Lasta ei puolestaan kuultu hänen ikänsä vuoksi.

Hovioikeus punnitsi tapauksessa ehdottomuusperiaatteen soveltamista varsin laajasti. Se otti huomioon vuoden 2012 ratkaisun perusteet ja katsoi sen sekä käsillä olevan tapauksen välisenä erona olleen ensinnäkin sen, että käsillä olevassa tapauksessa sijaissynnyttäjä oli avioliitossa, jolloin lapsen isäksi katsottiin Suomessa lapsen synnyttäneen äidin aviomies, eikä hedelmöityshoitoihin suostumuksensa antanut mies. Toinen ero tapausten välillä tuomioistuimen näkemyksen mukaan oli se, ettei Intian lainsäädäntö sisältänyt säännöksiä koskien sijaissynnytystä, toisin kuin vuoden 2012 tapauksessa, jossa Venäjän lainsäädäntö hyväksyi sijaissynnytyksen.

Kolmantena käsillä olevassa tapauksessa sijaissynnyttäjän ja tämän aviomiehen antamien vakuuksien perusteella oli ollut selvää, että sijaissynnytyksestä oli maksettu korvaus, joka oli ylittänyt synnyttäjälle tosiasiallisesti aiheutuneiden kulujen määrän. Hovioikeus kuitenkin katsoi, ettei korvauksen voitu katsoa loukkaavan lapsen ihmisarvoa adoptiolain 5.1 §:ssä säännellyn mukaisesti (ks. hovioikeuden perusteluista koskien korvauksen ja adoptiolain 5.1 §:n suhdetta alaluvusta 2.2).

Vaikka hovioikeus totesi pitävänsä selvänä sitä, että aiotut vanhemmat olivat toiminnallaan tarkoituksellisesti kiertäneet Suomessa vallitsevaa sijaissynnytyksen kieltoa, oli se kuitenkin katsonut, että tapaukseen tuli soveltaa LOS 2 artiklan 2 kappaletta, jonka mukaan sopimusvaltioiden tuli ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistaa lapsen suojelun rangaistukselta ja syrjinnältä, joka perustui lapsen vanhempien tai muiden perheenjäsenten toimiin. Hovioikeus totesi kyseessä olevan lapsen oikeudellista asemaa koskeva päätös, minkä vuoksi aiottujen vanhempien toiminnalle ja sen vaikuttimille ei tullut antaa merkitystä. Se totesi myös, että hakemuksen hyväksyminen voisi johtaa Suomessa asuvien henkilöiden hakeutuvan tulevaisuudessa kansainvälisiin sijaissynnytyjärjestelyihin, mutta jättäneensä kuitenkin lainsäätäjälle toimivallan suhteessa kielteisten seurausten asettamisesta.

Hovioikeus otti ratkaisussaan huomioon myös LOS 7 artiklan, jonka mukaan lapsella on heti syntymästään lähtien oikeus nimeen sekä kansalaisuuteen, ja mahdollisuuksien mukaan myös oikeus vanhempiensa tuntemiseen sekä heidän hoivattavanaan olemiseen. Hovioikeus viittasi myös silloisen isyyslain lainvalmisteluaineistoon, jossa otettiin kantaa ehdottomuusperiaatteen soveltamiseen isyyden tunnustamista koskevissa tilanteissa. Lainvalmisteluaineiston mukaan päätös, joka räikeästi poikkesi Suomen isyyslainsäädännön arvolähtökohdista, oli mahdollista jättää tunnustamatta. Tunnustaminen tuli ratkaista yksittäistapauksen olosuhteiden perusteella ja huomiota tuli kiinnittää siihen, mihin päätöksen tunnustamatta jättäminen johtaisi.¹⁵³

Hovioikeus katsoi edellä mainittuihin perusteisiin viitaten, että vaikka järjestelyihin osallistumisen oli kyseenalaista Suomen oikeusjärjestyksen kannalta, oli Intiassa annettu isyyspäätös silti tunnustettava Suomessa, eikä ehdottomuusperiaatetta tullut soveltaa, sillä tilanteessa tuli ottaa huomioon se, mihin isyyden tunnustamatta jättäminen johtaisi. Tunnustamatta jättäminen olisi johtanut lapsen kannalta kestävämpään tilanteeseen, koska sijaissynnyttäjä ja tämän aviomies, sekä Intian viranomaiset katsoivat lapsen oikeudellisiksi vanhemmiksi aiotut vanhemmat. Lapsi jäisi näin muiden kielteisten seuraamusten ohella kansalaisuudettomaksi, mikä oli vastoin edellä mainittuja LOS 7 artiklaa. Tuomioistuin katsoi näin, ettei isyyden vahvistaminen aiotulle isälle ollut vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perusteita, sillä se oli lapsen edun mukaista.

¹⁵³ HE 104/2009 vp s. 21.

Kyseinen ratkaisu on käsitelty perusteellisesti. Siinä on otettu huomioon tapauksen eroavaisuus suhteessa vuoden 2012 tapaukseen ja päädytty lopulta samansuuntaiseen ratkaisuun, eli että lapsen etu on mennyt ehdottomuusperiaatteen soveltamisen edelle. Hovioikeus tulkitsi isyyspäätöksen tunnustamatta jättämisen vaikuttavan niin lapsen oikeuksien sopimuksen LOS 3 artiklaan koskien lapsen edun ensisijaisuutta, LOS 2 artiklaa koskien lapsen oikeutta syrjimättömyyteen sekä LOS 7 artiklaa koskien lapsen oikeutta kansalaisuuteen. Kuten edellä on todettu, on kyseinen tapaus toiminut suunnannäyttäjänä tuomioistuintemme suhtautumisessa koskien vastaavia tilanteita.¹⁵⁴ On lisäksi huomionarvoista, että edellä läpikäytyt kansallisen tuomioistuimen ratkaisut on ratkaistu aikana, jolloin EIT:llä ei ole ollut oikeuskäytäntöä aiheesta, sillä mm. ratkaisut *Menesson* ja *Labassee* on annettu vasta vuonna 2014. Suomen ratkaisut voidaan näin ollen nähdä olevan linjassa EIT:n myöhemmin antamiin ratkaisuihin nähden, vaikka niitä ei ole käytettykään ratkaisuiden pohjana.

¹⁵⁴ Oikeusministeriön julkaisuja, *Selvityksiä ja ohjeita* 2023:18 s. 22.

6 Johtopäätökset

Koska sijaissynnytyjärjestelyistä ei ole olemassa kansainvälistä konsensusta, säätävät eri valtiot siitä varsin eri tavoin. Osa valtioista kieltää järjestelyt, osa hyväksyy ne tietyin ehdoin ja osa ei säädi niistä ollenkaan. Suomessa hedelmöityshoitoihin perustuvat sijaissynnytyjärjestelyt ovat olleet kiellettyjä hedelmöityshoitolaian nojalla vuodesta 2007 alkaen. Kiellosta huolimatta ja ehkä jopa sen takia Suomessa pysyvästi asuvat henkilöt ryhtyvät järjestelyihin ulkomailla valtioissa, jotka sallivat järjestelyt. Mikäli ulkomailla järjestelyihin osallistuneet aiotut vanhemmat asuvat Suomessa pysyvästi, seuraa järjestelyistä vanhemman ja lapsen oikeussuhdetta koskevia kysymyksiä, joihin kansallisen viranomaisen tulee antaa vastaus.

Kuinka rajat ylittävä oikeudellinen vanhemmuus määräytyy Suomessa kansainvälisten sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyneelle lapselle?

Suomessa vieraassa valtiossa annetun vanhemmuutta koskevan päätöksen tunnustamiseen liittyviin kysymyksiin sovelletaan vanhemmuuslain 8 luvun kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvia säännöksiä. Vanhemmuutta koskevat ratkaisut kuuluvat lapsioikeuden alaan, jolloin lainsoveltajan tulee ratkaisua tehdessä ottaa huomioon myös eri ihmisoikeussopimusten, etenkin lapsen oikeuksien sopimuksen vaikutus tapauksen tulkintaan.

Vanhemmuuslain 59 § säädiä vieraassa valtiossa annetun vanhemmuutta koskevan päätöksen tunnustamisesta, eli päätöksen rajat ylittävästä oikeusvaikutuksesta. Tuomioistuimen tulee tapauksessa ensin selvittää se, onko vieraassa valtiossa annettu vanhemmuutta koskeva päätös sellainen, joka on tunnustettavissa Suomessa. Mikäli on, on säännöksen lähtökohtana se, että päätös tunnustetaan Suomessa ilman erillistä vahvistusta, mikäli se on voimassa päätöksenantajavaltiossa. Päätöstä ei kuitenkaan tunnusteta, mikäli se mm. poikkeaa räikeästi Suomen vanhemmuutta koskevan lainsäädännön arvolähtökohdista, eli on ehdottomuusperiaatteen vastainen. Päätös ehdottomuusperiaatteen soveltamisesta tulee tehdä yksittäistapauksen olosuhteiden pohjalta ja erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, mitä päätöksen tunnustamatta jättäminen aiheuttaisi etenkin lapsen edun kannalta.

Päätös, jolla puolestaan joku on vahvistettu äidiksi synnyttäneen henkilön sijasta, on tunnustettavissa vain, mikäli äidiksi vahvistetulla henkilöllä on lain 59.3 §:n mukainen riittävä yhteys päätöksen antaneeseen valtioon, eli että hänellä on ollut asuinpaikka päätöksenantajavaltiossa lapsen syntymän aikaan ja hän on asunut siellä vähintään vuoden

ennen lapsen syntymää. Asuinpaikka määritelmän mukaan henkilöllä on asuinpaikka siinä valtiossa, jossa hän sekä asuu, että omaa keskeisen elinympäristönsä. Tilanteessa, jossa kyseinen säännös ei sovellu sovellettavaksi, voidaan äitiys vahvistaa viime kädessä adoption kautta.

Mikäli vieraassa valtiossa ei ole tehty edellä 59 §:n mukaista päätöstä vanhemmuudesta, tulee vanhemmuussuhteen olemassaolo äitiyden osalta ratkaista VanL 54 §:n mukaan ja isyyden osalta 55 §:n mukaan. Yksinkertaistettuna VanL 54 §:n pääsäännön mukaan sillä, jonka äitiydestä on kysymys, on lapsen syntymän aikaan tai sitä edeltäneen vuoden aikana ollut asuinpaikka Suomessa, sovelletaan äitiyden määräytymiseen Suomen lakia. Mikäli edellä mainitut edellytykset eivät täyty, määräytyy äitiys välittömästi lain nojalla sen valtion lain mukaan, jota on sovellettava siinä valtiossa, jossa sillä, jonka äitiydestä on kysymys, on lapsen syntymän aikaan asuinpaikka.

VanL 55 §:n pääsäännön mukaan puolestaan isyys määräytyy suoraan Suomen lain nojalla, mikäli lapsen synnyttäneellä henkilöllä on asuinpaikka Suomessa lapsen syntymän aikaan. Mikäli kyseinen edellytys ei täyty, määräytyy isyys sen valtion lain nojalla, jota on sovellettava siinä valtiossa, jossa lapsen synnyttäneellä henkilöllä on asuinpaikka lapsen syntymän aikaan. Jos lapsella kuitenkin on, kaikki asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen, syntymänsä aikaan läheisempi yhteys johonkin toiseen valtioon, voi isyyden määräytymiseen tulla sovellettavaksi kyseisen valtion lainsäädäntö. Sama koskee tilannetta, jossa isyysuhde on vakiintunut johonkin muuhun valtioon ja lapsella on kyseiseen valtioon läheinen yhteys.

Sijaissynnytyjärjestelyissä on usein kyse perheen sisäisestä adoptiosta toisen aiotun vanhemman vanhemmuuden vahvistamisen osalta. Perheissä, joissa on äiti ja isä, on yleensä kyse äitiyden vahvistamisesta perheen sisäisellä adoptiolla, kun taas kahden äidin tai kahden isän perheissä kyse on luonnollisesti vain toisen äidin tai toisen isän vanhemmuuden vahvistamisesta adoptiolla. Näin ollen taustalla täytyy olla vähintään toisen aiotun vanhemman vahvistettu vanhemmuus järjestelyiden kautta syntyneeseen lapseen, jotta perheen sisäinen adoptio on Suomessa ylipäänsä mahdollista.

Perheen sisäinen adoptio on mahdollista vain aviopuolisille tai rekisteröidyssä parisuhteissa eläville pareille. Adoption tulee olla lapsen edun mukainen ja lapsen oikeudellisen vanhemman, tässä tapauksessa edellä vanhemmuuslain mukaisesti vahvistetun vanhemman, tulee antaa adoptioon suostumuksensa. On huomionarvoista, että oikeudellinen vanhempi voi

myös peruuttaa suostumuksensa adoptioon ennen sen vahvistamista, minkä voidaan osaltaan nähdä aiheuttavan epävarmuutta koskien lapsen aiottujen vanhempien vanhemmuuden vahvistamista.

Miten oikeuskäytännössä määritellään rajat ylittävän vanhemmuuden vahvistamista kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden yhteydessä?

Tämänhetkinen kansallinen oikeuskäytäntömme tietyllä tapaa antaa oikeutuksensa sille, että aiotut vanhemmat kiertävät Suomessa vallitsevaa kieltoa ryhtymällä järjestelyihin ulkomailla, sillä se on katsonut, ettei ehdottomuusperiaatetta tule soveltaa tilanteissa, joissa on kyse geneettisen isyyden vahvistamisesta tilanteissa, joissa lapsi on saanut alkunsa kansainvälisissä sijaissynnytysjärjestelyissä.

EIT on puolestaan katsonut ratkaisuisaan, että jäsenvaltioiden tulee ensinnäkin sallia geneettisen aiotun isän isyyden vahvistaminen järjestelyiden kautta syntyneelle lapselle. Tilanteessa, jossa kummallakaan aiotulla vanhemmalla ei ole geneettistä yhteyttä lapseen, voi kuitenkin olla hyväksytyä torjua järjestelyiden rajat ylittävä oikeusvaikutus, mikäli julkiset edut ovat tapauksessa painavimmat suhteessa aiottujen vanhempien yksityiseen etuun.

EIT:n mukaan jäsenvaltioiden tulee mahdollistaa sekä geneettisen, että ei-geneettisen aiotun äidin äitiyden tunnustaminen henkilölle, joka on merkitty lapsen äidiksi tämän syntymätodistukseen, olipa sitten kyse perheistä, jotka muodostuvat äidistä ja isästä tai perheistä, joissa on kaksi äitiä. Äiti-lapsi-suhteen tunnustamisen tarve korostuu etenkin tilanteessa, jossa on kyse geneettisestä aiotusta äidistä. Jäsenvaltioiden ei tarvitse tunnustaa äitiyttä syntymätodistuksen perusteella suoraan lapsen syntymästä lähtien, vaan se voi tapahtua myös muulla tavoin, kuten adoption kautta, kunhan se tapahtuu nopeasti ja tehokkaasti viimeistään silloin, kun äiti-lapsi-suhteesta on tullut todellinen. Todellisen suhteen muodostumisen arvioinnin tulee tapahtua kunkin yksittäistapauksen olosuhteiden perusteella. Ratkaisukäytännön valossa voidaan todeta 8 vuoden ylittävän huomattavasti sen, milloin todellinen suhde vanhemman ja lapsen välillä on muodostunut.

EIT:n oikeuskäytäntö, joka koskee keskenään avioliitossa eri sukupuolta olevia aiottuja vanhempia, on sovellettavissa myös keskenään rekisteröidyssä parisuhteessa samaa sukupuolta olevien aiottujen vanhempien tilanteisiin. Näin ollen jäsenvaltioiden tulee myös mahdollistaa lapselle kahden isän perheissä toisen aiotun isän isyys esim. adoptiolla.

Kuinka ja mitkä lapsen oikeudet ovat vaikuttaneet sijaissynnytyjärjestelyitä koskevissa rajat ylittävissä vanhemmuuden vahvistamista koskevissa kansallisissa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuissa?

Lapsen oikeudet tarkoittavat oikeusjärjestyksen mukaan alaikäiselle henkilölle kuuluvia oikeuksia, joista säädetään niin kansallisessa lainsäädännössä, kuin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Lapsella ei ole täyttä oikeustoimikelpoisuutta, eikä valmiuksia tai kapasiteettia tunnistaa omien oikeuksiensa loukkaamista, saati vaatia niiden toteutumista, minkä vuoksi aikuisilla ja etenkin julkisella vallalla on suuri rooli lapsen oikeuksien toteuttajina. Lapsi nähdään omien oikeuksiensa haltijana, mutta ei kuitenkaan niiden käyttäjänä.

Kansallisessa oikeuskäytännössä on otettu se kanta, että päätöksissä koskien isyyden vahvistamista kansainvälisissä sijaissynnytyjärjestelyissä lapsen oikeudet syrjäyttävät nykyisen vanhemmuuslain ja entisen isyylain säännökset koskien ehdottomuusperiaatteen soveltamista. Ratkaisuissa on otettu esiin ensinnäkin lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus syrjimättömyyteen sekä lapsen oikeus kansalaisuuteen. Hovioikeustasoista oikeuskäytäntöä asiasta on vähän, mutta tuomioistuimet ovat tulkinneet lapsen oikeuksia täysin oikealla tavalla ratkaistessaan kansainvälisiä sijaissynnytystilanteita koskevat isyyden vahvistamiskysymykset lapsen edun mukaisesti, sillä kyse on päätöksestä, joka koskee lapsen oikeudellista asemaa sekä jo syntyneiden lasten perheolosuhteiden vahvistamista. Kansallisen tuomioistuimen kanta on myös linjassa EIT:n ratkaisukäytännön kanssa, vaikka EIT on antanut ratkaisunsa vasta kansallisen tuomioistuimen ratkaisujen jälkeen.

EIT on oikeuskäytännössään katsonut, että lapsen geneettisen ja ei-geneettisen vanhemmuuden (sekä äitiyden että isyyden) vahvistamatta jättäminen on loukannut lapsen EIS 8 mukaista oikeutta yksityiselämän kunnioitukseen ja ollut näin lapsen edun vastaista. Tuomioistuimen mukaan yksityiselämän kunnioittaminen edellyttää sitä, että jokainen voi yksilöidä henkilöllisyytensä, mukaan lukien oikeudellisen lapsi-vanhempi-suhteen, jossa on kyse identiteetin olennaisesta osa-alueesta. Tuomioistuimen näkemyksen mukaan myös kansalaisuus on yksi osa identiteettiä ja epävarmuudella saada kansalaisuus voi olla kielteisiä vaikutuksia lapsen henkilöllisyyden määrittelyyn. Se on myös katsonut perintöoikeuden olevan osa lapsen identiteettiä ja tilanteessa, jossa oikeudellista lapsi-vanhempi-suhdetta ei ole rekisteröity, ei lapsi voi myöskään periä aiottuja vanhempia ilman erillistä jäämistösunnittelua. Henkilötietojen voidaan nähdä kuuluvan osaksi henkilön identiteettiä,

joka kuuluu myös lapsen yksityiselämän keskeisimpään ytimeen. Lapsen vanhemmuuden vahvistaminen syntymätodistuksen perusteella vanhemmaksi merkitylle aiotulle vanhemmalle tulee mahdollistaa järjestelyiden kautta syntyneelle lapselle tämän edun mukaisesti, eli nopeasti ja tehokkaasti.

EIT:n mukaan äiti-lapsi-suhteen tunnustamatta jättäminen vaikuttaisi negatiivisesti moniin lapsen yksityiselämän kunnioituksen kannalta oleellisiin tekijöihin, kuten: oikeudelliseen epävarmuuteen yhteiskunnassa oman identiteetin suhteen, mahdolliseen oikeuteen suhteessa aiotun äidin kansalaisuutta ja tämän kautta tulevaan perintöoikeuteen, sekä oikeudellisen suhteen jatkuvuuteen aiotun äidin kanssa tilanteessa, jossa aiotut vanhemmat eroavat tai aiottu isä menehtyy. Jälkimmäisenä mainittu tilanne voisi johtaa siihen, ettei lapsi saisi suojaa aiotulta äidiltä, mikäli tämä kieltäytyisi huolehtimasta lapsesta.

Mitkä lapsen oikeudet tulee Veronan periaatteiden mukaan ottaa huomioon lapsen oikeudellista vanhemmuutta koskevissa ratkaisuisissa silloin, kun lapsi on saanut alkunsa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta?

Kansainvälinen sosiaalipalveluiden järjestön laatimat Veronan periaatteet pohjautuvat ajatukselle siitä, että sijaissynnytysjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen vanhemmuuden tunnustamista koskevissa tilanteissa valtioiden tulee ottaa huomioon lapsen oikeus syrjimättömyyteen ja yhdenvertaiseen kohteluun riippumatta lapsen syntyperästä tai tämän vanhempien tai muiden perheenjäsenten toiminnasta.

Päätöksessä tulee aina ottaa ensisijaisesti huomioon lapsen etu ja häntä tulee kuulla ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon lapselle mahdollisesti aiheutuvat lyhyen sekä pitkän aikavälin haittojen riskit. Yleisesti lapsen edun mukaisena voidaan katsoa olevan sen, että lapsen ja vähintään toisen aiotun vanhemman välillä on geneettinen yhteys.

Lapsi tulee rekisteröidä heti syntymänsä jälkeen ja hänellä tulee olla syntymästään lähtien oikeus nimeen, kansalaisuuteen ja vanhempiin. Lapsella on oikeus säilyttää mm. henkilöllisyytensä ja kansalaisuutensa ja hänellä on lähtökohtainen oikeus elää yhdessä vanhempiensa kanssa. Jokaisen lapsen tulee voida nauttia ja käyttää oikeuttaan säilyttää identiteettinsä (nimi, kansalaisuus, perhesuhteet) asianmukaisen avun ja suojelun kautta.

Hakemus perheen jälleenyhdistämisestä tulee käsitellä viivytyksettä myönteisesti ja valtion tulee suojella lasta, joka ei voi elää oman perheensä kanssa. Hakemuksen ei myöskään tule aiheuttaa epäedullisia seurauksia hakijalle tai tämän perheelle. Lasta ei tule erottaa tahdonvastaisesti vanhemmistaan, ellei tämä ole lapsen edun mukaista. Lapselle, joka on tilapäisesti tai pysyvästi erossa vanhemmistaan, tulee taata erityistä tukea ja suojaa. Lisäksi lapsi on voitava adoptoida, mikäli se on paras vaihtoehto lapsen kannalta.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että oikeusjärjestelmämme pääsääntöisesti tunnustaa kansainvälisten sijaissynnytysjärjestelyiden kautta saadun vanhemmuuden rajat ylittävän oikeusvaikutuksen ja että näitä koskevissa päätöksissä tulee ottaa huomioon varsin monia eri lapsen oikeuksia, sillä tunnustamatta jättäminen vaikuttaisi näiden oikeuksien loukkaamiseen. Rajat ylittävää vanhemmuutta koskevat päätökset ovat haastavia tehdä, eikä tämänhetkinen tilanne yhteisen lainsäädännön puuttumisesta ole lapsen edun mukainen.

Järjestelyt vaativat siihen ryhtyviltä henkilöiltä paljon toimia eri viranomaisten kanssa niin järjestelyvaltioissa kuin Suomessa, sillä aiottujen vanhempien tulee mm. ratkaista lapsen oikeudellinen vanhemmuus niin järjestelyvaltiossa kuin Suomessa, rekisteröidä lapsi kotimaan viranomaisten rekistereihin, sekä hankkia lapselle kansalaisuus ja passi. Järjestelyt voivat kestää useita vuosia lähtien siitä, kun aiotut vanhemmat käyvät läpi harkintaprosessia järjestelyihin ryhtymisestä ja päättyen siihen, kun aiotut vanhemmat saavat itselleen lapsen oikeudellisen vanhemmuuden, saatua lapselle kaikki tälle kuuluvat viranomaistoimet valmiiksi ja tärkeimpänä: tuotua lapsen kotiin. Voidaankin varsin yksiselitteisesti todeta järjestelyiden olevan varsin haastava lapsenhankintatapa.

Kuitenkin tämänhetkinen oikeuskäytäntömme tietyllä tapaa antaa oikeutuksensa sille, että aiotut vanhemmat kiertävät Suomessa vallitsevaa kieltoa ryhtymällä järjestelyihin ulkomailla. Kuten hovioikeus on ratkaisussaan nro 2064 todennut, voisi hakemuksen hyväksyminen johtaa siihen, että Suomessa asuvat hakeutuvat jatkossakin ulkomaille sijaissynnytysjärjestelyihin. On kuitenkin huomionarvoista, että järjestelyihin ryhtyminen on usein viimesijainen keino oman geneettisen lapsen saamiseksi ja kuten menneisyys todistaa, ei järjestelyihin ryhdytä suuressa määrin, sillä Suomessa järjestelyihin on ryhdytty vain noin 20 tapauksessa ennen järjestelyiden täyskieltoa ja toisaalta on arvioitu, että kansainvälisiin järjestelyihin ryhtyy tällä hetkellä noin 5 paria vuodessa.

Sijaissyntytyksestä ja etenkin sen ei-kaupallisen muodon sallimisesta käydään maassamme säännöllisin väliajoin poliittista keskustelua, viimeksi vuonna 2023. Näin ollen onkin mielenkiintoista seurata sitä, miten sijaissyntytystä koskeva keskustelu etenee ja tullaanko sen ei-kaupallinen muoto sallimaan vielä joskus Suomessa.

Varsin mielenkiintoinen lisätutkimuksen aihe olisi *de lege ferenda* -tutkimus siitä, millaisia lainsäädännöllisiä muutoksia Suomessa tulisi tehdä, jotta sijaissyntytyjärjestelyt kieltävä oikeustila todella kieltäisi myös kansainvälisiin sijaissyntytyjärjestelyihin ryhtymisen ja toisaalta, millaisiin lainsäädännöllisiin muutoksiin tulisi ryhtyä, jotta Suomessa sallittaisiin vain ei-kaupalliset sijaissyntytyjärjestelyt. Toisaalta olisi mielenkiintoista tietää, miten sijaissyntytyksen salliminen Suomessa parantaisi järjestelyiden kautta syntyneen lapsen oikeusasemaa suhteessa tämänhetkiseen tilanteeseen, jossa aiotut vanhemmat ryhtyvät järjestelyihin ulkomailla.